

Stichting 'Tussen Vecht en Eem'

Doelstellingen

- Bevorderen van de belangstelling voor en de kennis van het Gooi en omgeving in historisch perspectief.
- Het behoud van waardevolle terreinen, gebouwen of voorwerpen in deze regio.
- Het bevorderen van samenwerking tussen organisaties die zich met het bovenstaande bezighouden.

Hoe bereikt TVE haar doelstellingen

- TVE geeft, tezamen met de Vereniging van Vrienden van het Gooi, een 4x per jaar verschijnend tijdschrift uit.
- TVE geeft ook andere publicaties uit, zoals historische wandel- en fietsfolders en bereidt een serie publicaties voor: de 'Gooise Historische Reeks'.
- TVE onderneemt allerlei acties om cultuur- of natuur-historisch waardevolle zaken te behouden.
- Iedere 10e van de maand een informele bijeenkomst in de Turfloods te Naarden, de z.g.n. 'tiende kout'.
- Jaarlijkse Open dag.
- Tentoonstellingen, lezingen, bijeenkomsten, excursies.
- Jaarlijkse Cursus Gooise Historie.
- Steun bij historisch onderzoek, studie en activiteiten.
- TVE streeft naar het totstandkomen van een Streek-archief en Streekmuseum.

Organisatie

Binnen het Algemeen Bestuur (AB) van TVE zijn ca. 25 lokale en regionale organisaties op historisch en aanverwant gebied vertegenwoordigd. Voorts kent het AB leden die daarin op persoonlijke titel zitting hebben. Uit en door het AB is een Dagelijks Bestuur gekozen dat op dit moment uit 5 personen bestaat.

Historie

TVE is opgericht op 22 mei 1970. TVE vormt echter in feite de voortzetting van de in 1934 opgerichte Stichting 'Museum voor het Gooi en omstreken', later Vereniging van Vrienden van het Goois Museum, welke in 1969 werd opgeheven en waarvan de bezittingen zijn ondergebracht in de historische afdeling van het Cultureel Centrum de Vaart in Hilversum.

Werkgebied

Het werkgebied van TVE omvat het Gooi, de Noordelijke Vechtstreek en het Oostelijk randgebied en beslaat de gemeenten: Baarn, Blaricum, Bussum, Eemnes, 's-Graveland, Hilversum, Huizen, Laren, Loosdrecht, Muiden, Naarden, Nederhorst den Berg, Nigtevecht en Weesp.

Dagelijks bestuur

voorzitter

mr. F. Le Coultre, Koningin Wilhelminalaan 1, 1261 AG Blaricum, 02153-83013

secretaris

P.A.C. Scholten-van der Laan, Turfpootstraat 44, 1411 EH Naarden, 02159-49132

penningmeester

K. Kool, Jagerspad 31, 1251 ZW Laren, 02153-15680

leden
drs. F.J.L. van Dulm, Gerard Doulaan 30, 1412 JC Naarden, 02159-41197

C. van Aggelen, Siriusstraat 24, 1223 AN Hilversum, 035-835282

Activiteitencommissie

voorzitter

H.E.W. Kwak, Statenlaan 32, 1405 EX Bussum, 02159-35692

leden

C. van Aggelen, Siriusstraat 24, 1223 AN Hilversum
F. van Boetzelaer, Biesboschstraat 63, 1078 MP Amsterdam, 020-768343

Losse nummers

Tot 1983 zijn van het TVE-tijdschrift 64 nrs. verschenen, met in totaal ca. 400 artikelen, 2275 blz. en 500 illustraties. Vele nummers zijn nog verkrijgbaar. Prijs f 4,- (voor normale nummers) en f 10,- voor speciale nummers; (excl. portokosten). Bestellen bij penningmeester K. Kool, 02153-15680.

Lidmaatschap

U kunt zich als donateur van TVE aanmelden door overmaking van minimaal f 17,50 op rek.nr. 47.62.75.199 Amro-Bank Laren (gironr. van de bank 32750) t.n.v. TVE. Nieuwe donateurs ontvangen alle in het kalenderjaar dat men lid wordt verschenen nummers gratis.

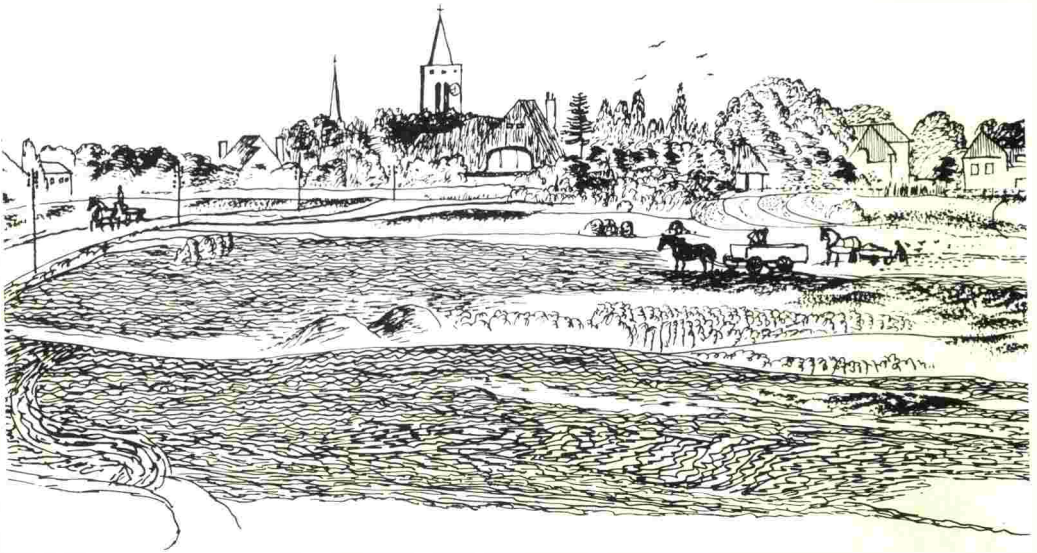
3e jaargang nr. 2, mei 1985

Tijdschrift van de Stichting

Tussen Vecht & Eem

en van de Vereniging van

Vrienden van het Gooi

INHOUD

- 51 *A.J. Le Coultre-Foest*, Woord vooraf
53 *A.C.J. de Vrankrijker, H.J. de Koning*, De oude kerk van Blaricum
61 *D.P.R.A. Bouvy*, De pietà in de rooms katholieke Sint Vitus kerk te Blaricum
64 *Bob Anink*, Het zilverbezit van de twee kerken van Blaricum
69 *H.E. Klein*, Uit de kroniek van een erfgooiersdorp. De rotonde te Blaricum in het jaar 1900
80 *Maria W.J.L. Boersen*, De kolonie te Blaricum
99 *H.J. de Koning*, Het beschermd Dorpsgezicht van Blaricum
106 *F.E. Hellendoorn*, Blaricum en de jongere bouwkunst
123 *A. Farjon, J.T. de Smidt*, De warande bij Blaricum, Een landsgradiënt met oude en nieuwe ecosystemen
141 *H.H.W. Brölmann*, De bronzen erfgooiersboom
144 Actualiteiten
146 Activiteiten van de Vereniging van Vrienden van het Gooi - Hoorzitting over het ontwerp-streekplan voor Gooi en Vecht-streek
147 **Jaarlijkse algemene ledenvergadering van de Vereniging van Vrienden van het Gooi op 9 mei a.s. - uitnodiging en jaarstukken**
153 **Jaarlijkse Open Dag van Tussen Vecht en Eem op zaterdag 18 mei in Blaricum - uitnodiging en jaarstukken**
157 Varia

Bij de titelpagina: pentekening van Eppo Doeve. Gezicht op het dorp Blaricum, 1952.

REDACTIE

Voorzitter

Dr. A.C.J. de Vrankrijker, Const. Huygenslaan 30, 1401 AN Bussum, 02159-13278

Secretaris

E.A.M. Scheltema-Vriesendorp, Turfpoortstraat 39, 1411 EE Naarden, 02159-43610

Leden

J. Daams, Zuidsingel 23, 1241 EH Kortenhoef, 035-60601

Mr. M.W. Jolles, Larixlaan 10, 1213 SZ Hilversum, 035-14227

Dr. A.J. Kölker, Jan Steenstraat 41, 2162 BM Lisse, 023-163360 (kantoor)

Dr. W.K. Kraak, Wielewaallaan 38, 1403 BZ Bussum, 02159-15725

E.E. van Mensch, JHB Koekkoekstraat 26, 1214 AD Hilversum, 035-234913

F. Renou, Nw. Bussummerweg 83a, 1272 CE Huizen, 02152-58601

Mw. C.M. Abrahamse, Hendrick de Keyserlaan 3, 1222 NE Hilversum, 035-835260 (werk: 035-292646)

Alle kopij s.v.p. toezenden aan redactiesecretariaat, Turfpoortstraat 39, 1411 EE Naarden, 02159-43610

Dit tijdschrift wil verleden, heden en toekomst van het Gooi e.o. in al zijn facetten belichten, vooral met als invalshoeken het historisch perspectief en natuur, milieu, landschap en ruimtelijke ordening.

Het tijdschrift verschijnt sedert 1983 als gecombineerde uitgave van de Stichting Tussen Vecht en Eem (TVE) en de Vereniging van Vrienden van het Gooi (VVG). Het is een voortzetting van enerzijds het tijdschrift van TVE dat sedert mei 1970 verschijnt en waarvan tot eind 1982 64 nrs. gepubliceerd waren en anderzijds van het informatiebulletin van de Vrienden waarvan sedert 1970 29 nrs. verschenen waren.

Oplage van dit nummer van het TVE/VVG-tijdschrift: 6500 exemplaren.

© TVE/VVG 1985. Gedeeltelijk overnemen van artikelen slechts onder uitdrukkelijke bronvermelding. Voor geheel overnemen s.v.p. contact opnemen met redactiesecretariaat.

Druk: Spiegheprint, Gooilandseweg 14, 1406 LL Bussum, 02159-14074.

Woord vooraf

Het is nu al weer 10 jaar geleden, dat in Blaricum de eerste open dag van de Stichting Tussen Vecht en Eem werd gehouden. Dit gebeurde mede naar aanleiding van de opgravingen, die in 1974 door de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland onder leiding van de oud-Blaricummer P. Bakker werden verricht op het terrein aan de Slotweg, waar het voormalige Slot Ruyschendael heeft gestaan.

Tot 1975 had de gemeente Blaricum negatief beslist op de verzoeken van de Stichting Tussen Vecht en Eem, die in 1970 was opgericht, om een financiële bijdrage voor de coördinerende werkzaamheden tussen de historische verenigingen in de regio. De tijden veranderden gelukkig en na de interessante historische vondsten in Blaricum en de grotere mogelijkheden voor het organiseren van evenementen door de ingebruikname van het nieuwe gemeentehuis 'Nederheem' in oktober 1974, kon met ingang van 1975 door het gemeentebestuur van Blaricum positief worden ingespeeld op de vele activiteiten van de stichting.

Als we de situatie in Blaricum nu bekijken, dan heeft zich hier een enthousiaste Historische Kring ontwikkeld, met reeds meer dan 100 leden. Uit de door deze Kring gevormde diverse werkgroepen zijn vele initiatieven ontstaan, die hebben geleid tot een optekenen van het historisch waardevolle van ons mooie dorp. Ik denk daarbij aan de prachtige collectie ansichtkaarten, de verzameling oud landbouwgereedschap en de verzamelde oude geschriften met betrekking tot de Blaricumse erfgooiersgeslachten. Ik ben er van overtuigd dat ook de open dag op zaterdag 18 mei aanstaande in Blaricum weer zal leiden tot verdieping van de kennis van de geschiedenis van ons mooie dorp en een grote toestroom van nieuwe leden voor onze Historische

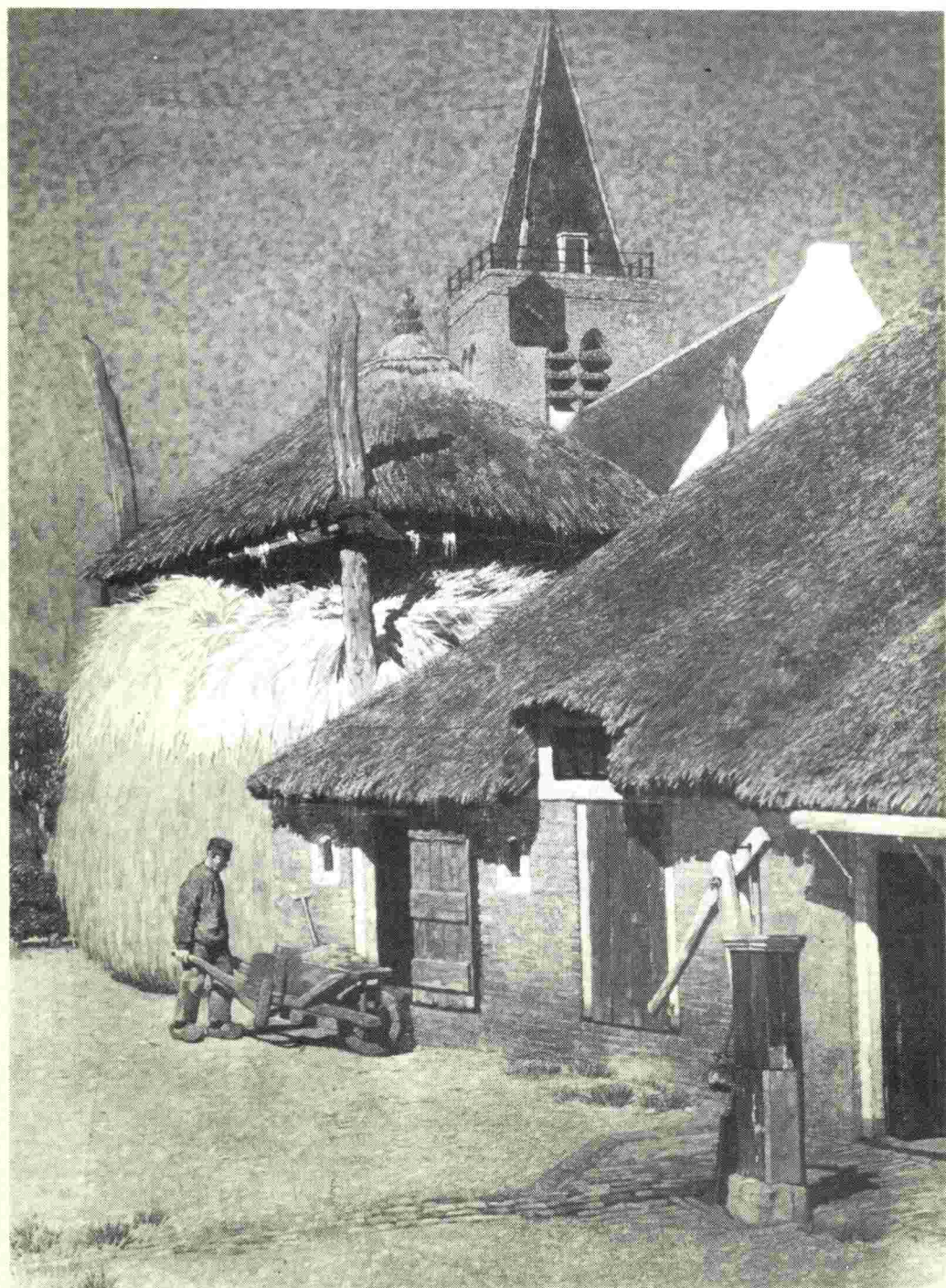
Kring.

Belangrijk is het ook om de documentatie en literatuur over het Gooi, en dan speciaal over Blaricum, te bundelen, opdat veel wat in pamfletten en boekwerkjes is neergelegd voor de geschiedenis en haar belevenis kan blijven bestaan. Kent u bijvoorbeeld het boekje van Henriëtte Hendrix, genaamd 'Een week in de kolonie te Blaricum' uit 1901? Of het belangrijke geschrift uit 1922, genaamd 'Blaricum en zijn recht op zelfstandigheid'? Een Historische Kring bindt jong en oud door de liefde voor het eigen karakter van de woonomgeving en de geschiedenis daarvan. Ik ben dankbaar voor de stimulerende werking, die in de afgelopen 15 jaar is uitgegaan van de Stichting Tussen Vecht en Eem. Ook ben ik er buitengewoon verheugd over dat de stichting in voortreffelijke samenwerking met de Vereniging van Vrienden van het Gooi en met adviezen van de Historische Kring Blaricum een zo voortreffelijk Blaricum-nummer van het tijdschrift TVE/VVG heeft kunnen realiseren. Ik wens de stichting, de vereniging en de Historische Kring Blaricum, veel succes toe bij het verder stimuleren van de studie over en de kennis van de historie en de natuur van het gebied tussen Vecht en Eem.

Ik hoop tenslotte dat velen, jong en oud, geboeid zullen worden door de geschiedenis van Blaricum bij het lezen van deze uitgave van het tijdschrift TVE/VVG.

A.J. Le Coultre-Foest

burgemeester van Blaricum

Dorpsgezicht Blaricum. Olieverf op doek. Co. Breman, 1899

De Oude Kerk van Blaricum

A.C.J. de Vrankrijker, H.J. de Koning

De historie

Een dorp leefde oudtijds rond de kerk. Daarop richtten de inwoners zich, wetend dat de mens het eeuwige heil wachtte als hij zich op de prediking van zijn zieleherder instelde. En daardoor waren dorpelingen bereid offervaardig een kerkgebouw op te trekken dat indrukwekkend groot was in verhouding tot hun geringe aantal.

Zo hebben in de late middeleeuwen de inwoners van Blaricum, kinderen inbegrepen slechts enkele honderden in getal, een kerkgebouw laten verrijzen dat wij een monument voor de toenmalige offerzin mogen noemen. En dat wij nog in al zijn eenvoud een sieraad voor het dorp achten.

Wanneer is die kerk gebouwd? In enkele publicaties wordt als oudste vermelding het jaar 1382 genoemd. Ten onrechte, want deze datering berust op verkeerd lezen van een zin in deel I van de Geschiedenis van Gooiland¹⁾. Het genoemde jaar is voor ons wel van belang, want er zijn uit dat jaar twee vermeldingen van Blaricum bewaard gebleven²⁾. In de ene wordt gesproken van Blaerkem, in de andere van Bladerikem. De laatste aanduiding laat zich terugvoeren op Bladerichem, het hem of heim van Bladeric. Dit onthult iets over de oorsprong van Blaricum. Namen op hem of heim eindigend pleegt men te beschouwen als ontstaan in de vroege middeleeuwen. En Bladeric zou dan de eerste of de voornaamste bewoner van een nieuwe nederzetting zijn geweest.

Vast staat dat Blaricum eeuwenlang nauw verbonden is geweest met Laren. De beide dorpen vormden tot 1795 samen één schoutambt en wezen elk hun leden in de schepenbank (het gerecht) aan. De Blaricumers gingen ter kerke op het Sint-Janskerkhof toen daar in de 12e eeuw het

eerste kerkje in het Gooi buiten Naarden werd gebouwd, dat een omvangrijke regio diende. Van deze streekparochie moet Blaricum zich omtrent het jaar 1400 hebben afgescheiden, en wel na een flinke toename van de bevolking in de 14e eeuw. Hetzelfde geldt voor Hilversum dat zich geheel van Laren losmaakte.

Hoeveel zielen de parochie Blaricum telde bij het zelfstandig worden weten we niet. Bruikbare gegevens hebben we wel over 1494 en 1514, nl. uit de Enquête en de Informatie in deze jaren gehouden³⁾. We tellen dan voor Blaricum resp. 45 en 40 haardsteden (tegen Laren 50 en 65). Dit betekent dat Blaricum in 1494 iets meer dan 300 inwoners had en twintig jaar later iets minder, terwijl Laren groeide van omtrent 350 tot ca. 450. Rekenen we naar het aantal communicanten (personen van 13 à 14 jaar en ouder) dat de pastoors in 1514 opgaven, dan komen we voor Blaricum wat hoger uit, voor Laren niet. Heeft de Blaricumse pastoor zijn opgave (250 communicanten) flink naar boven afgerond om niet al te zeer bij de bureu (Laren 325, Huizen 500) af te steken?

Na de overgang van Amsterdam naar de zijde van de opstandelingen tegen koning Filips drong de reformatie ook in het Gooi door. De bestaande kerkgebouwen werden door de hervormden overgenomen. In Huizen ging dat geruisloos, doordat pastoor Cunaeus met zijn kudde naar de nieuwe leer overging. Wie zich niet kon voegen, week uit naar Blaricum of Laren, waar bijna alle gezinnen het oude geloof trouw bleven. In beide dorpen waren de katholieken wel hun kerk kwijt.

In 1596 wordt voor het eerst een predikant voor Blaricum genoemd. Dat was dominee Droogenbroek te Hilversum die ook Laren verzorgde⁴⁾. In 1605 werd ds. Joannes Lucas te Huizen tevens met de zorg voor Laren en Blaricum belast. Een jaar later kregen deze beide dorpen samen een predikant, met

standplaats Blaricum. Hij moet voor een weinig omvangrijk gehoor gepreekt hebben, want tot ver in de 19e eeuw is de bevolking in beide dorpen voor meer dan 90% katholiek gebleven. Hoe klein de kudde geweest moet zijn, kunnen we schatten uit de cijfers die omtrent inwonertallen genoteerd werden in verband met de voorgenomen invoering van een hoofdgeld⁵). In Blaricum telde men in 1622 715 zielen (in Laren 915, in Huizen 1355).

De katholieken werden in hun geloof gesterkt door rondtrekkende priesters, en van 1619 af vele jaren door de in Ankeveen gevestigde Barthold Ingel. In Blaricum vestigde zich in 1628 de priester Tymen Lubbertszoon de Sayer, die daar in 1603 geboren was en als boer vermomd terugkeerde⁶). Hij is tot 1653 in het Gooi werkzaam geweest en heeft ontzaglijk veel voor de katholieken in de dorpen gedaan. Mede uit zijn arbeid en de resultaten die hij bereikte vloeiden klachten voort die ingediend werden bij baljuw Pieter Corneliszoon Hooft en bij de classis te Amsterdam. Het meest sprekend is de op datum 7 augustus 1651 ingezonden klacht dat *tot Laren en Blaricum vyf paepsche schepenen en twee paepsche schouten zijn*⁷). Dat wil zeggen: slechts twee protestantse schepenen op de zeven. Er waren niet voldoende capabelen onder de gereformeerden (zo werden de huidige Ned. Hervormden toen aangeduid). Vandaar herhaling van de klacht in 1654 en 1655. Een priester ondervond in deze situatie weinig last. Dit te minder, wanneer hij bereid was de schout wat geld toe te stoppen (Tymen de Sayer betaalde in 1638 f20,-). Pastoor Hartman, in 1656 te Blaricum aangekomen, kreeg zelfs officieel vergunning achter zijn woning een kerkje te bouwen, mits niet als zodanig van buiten herkenbaar⁸). De oude kerk is onderhouden uit de opbrengst van collecten, enig vermogen en gelden uit de dorpskas. Het interieur werd verfraaid met een op 1661 gedateerde preekstoel met lessenaar en een doophek. Een klok was er al sinds het begin van de 16e eeuw.

Een ramp trof Blaricum in het jaar 1696. Bij een oude vrouw die vlas droogde vloog op 26

maart het huis in brand. Het vuur verspreidde zich over een groot deel van het dorp. De domineeswoning, de school en 34 woningen brandden af, en ook de kerk leed schade⁹).

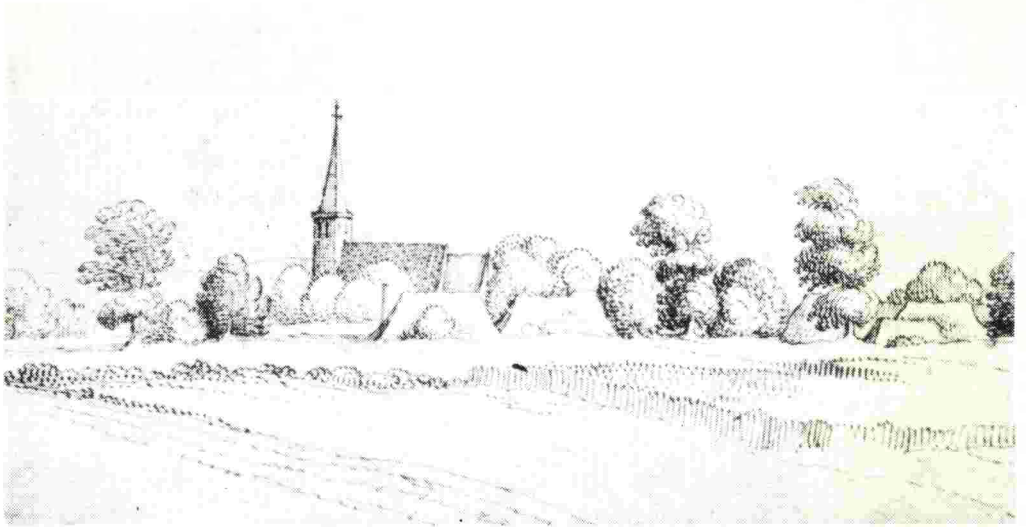
Er rees een vraag die ons aangaat: wie betaalt de kosten van herstel, dit speciaal voor de woning van dominee die ook Laren bediende. De baljuw is er aan te pas gekomen. Zijn uitspraak (van 14 maart 1699) luidde: Laren betaalt eenderde, Blaricum tweederde van de rekening ad f2.097,19 betreffende het herstel van de pastorie. Met het overige had Laren niet te maken. Tevoren hadden buurmeesters van Blaricum al besloten maximaal duizend gulden bij te dragen in het herstel van kerk en toren. In 1700 besloten zij tot het weer opbouwen van het schoolhuis.

Na de ramp kabbelde het dorpsleven voort. A. Rademaker tekende dorp, kerk en molen omstreeks 1700 (en zette er het jaartal 1612 bij, want hij placht de situatie uit grootvaders tijd weer te geven). Opvallend is het dat de kerk aan de oostzijde niet de ronding van een priesterkoor vertoont, maar met een vlakke muur afgesloten was. Verder kunnen we melden dat in 1757 een nieuwe klok, gegoten door Pieter van Seest in Amsterdam, is ingebracht; in 1943 is deze door de Duitsers weggehaald.

De Franse tijd heeft Blaricum in rep en roer gebracht. Het ging er om, of de oude kerk aan de katholieken teruggegeven moest worden, en zo ja tegen welke vergoeding. Het begon in 1797 met een schrijven van de pastoor en de R.C. kerkmeesters aan de municipaliteit. Men maakte bezwaar tegen het gebruiken van dorpsgelden voor de predikant en tegen collecten langs de huizen voor de gereformeerde kerk. Dit ondanks het feit dat bij aanschrijving van 25 januari 1797 van het Comité van Holland kerk en staat gescheiden waren.

Een totaal nieuw perspectief opende zich voor de pastoor en zijn kerkmeesters krachtens de op 1 mei 1798 afgekondigde constitutie van de Bataafse Republiek. Deze bepaalde onder meer:

Art. 6. Alle Kerk-Gebouwen en Pastorij-Huizen der voormals Heerschende Kerk, voor

Gezicht op Blaricum. Pentekening Claes Jansz Visscher (?), begin 17e eeuw

zoo ver' zij, door aanbouw uit de afzonderlijke Kas der Gemeente, geene bijzondere en wettige eigendommen zijn, worden overgelaten aan de beschikking van ieder Plaatselijk Bewind, om deswege tusschen alle Kerkgenootschappen eenig vergelijk te treffen, en wel binnen de eerst komende zes Maanden na de aanneming der Staatsregeling.

De grondslag van dit vergelijk is, in iedere Plaats, het grootst aantal van Leden der onderscheiden Kerkelijke Genootschappen, hetgeen alzoo de relatieve meerderheid van Zielen zal uitmaken.

Hetzelve zal de voorkeus hebben omtrend de naasting eener Plaatselijke Kerk en Pastorij, onder bepaling echter, na gedane begrooting van de waarde dier Gebouwen, van eene maatige uitkeering, hetzij in eens, of in termijnen, aan de andere Kerk-Gemeenten, naar evenredigheid van derzelve Leden, welke alle, door deze bepaling worden gehouden voor altijd afstand gedaan te hebben van de gemeene aanspraak ¹⁰⁾.

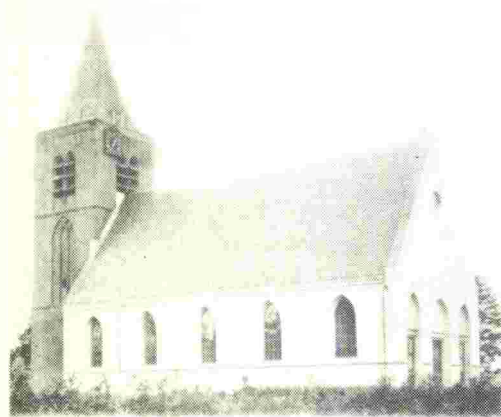
Het was duidelijk dat de kerk van Blaricum aan de katholieken teruggegeven moest worden, echter onder verplichting een schadeloosstelling te betalen aan de gereformeerden naar rato van hun aandeel in het totaal der bevolking. De waarde van de toren bleef buiten beschouwing, want die werd volgens

de constitutie eigendom van de burgerlijke gemeente, de klok inbegrepen.

Er diende nu overlegd en onderhandeld te worden tussen de vertegenwoordigers van ca. 500 katholieken (de pastoor sprak van 502 zielen) en hoogstens 50 gereformeerden. De laatsten stelden terstond dat kerk en pastorie na de brand van 1696 waren hersteld met gelden van de diaconie, collecten en de dorpskas ¹¹⁾. Daarop is (17 oktober 1798) een taxatiecommissie aangewezen. Er zijn bedragen genoemd, maar het echte contact bleef uit, doordat de goede wil ontbrak. De ene partij wilde het meer dan twee eeuwen door haar gebruikte gebouw niet afstaan, de andere had weinig over voor een kerk met achterstallig onderhoud, terwijl zij een goed bruikbare 'schuurkerk' bezat.

Op een tegen 8 augustus 1799 belegde gecombineerde vergadering verscheen geen enkele katholiek. De gereformeerden besloten hierop druk uit te oefenen op het gemeentebestuur door een lening van f 5.300,- op te zeggen. Daarna is op 14 en 22 augustus vergaderd. Een accoord kwam niet tot stand, want de schattingen van beide partijen liepen te ver uiteen. Geboden werd f 500,- gevraagd f 2.600,-. Ten einde raad besloot men het overleg te schorsen en de stukken aan het Wetgevend lichaam te zenden.

Hangende de onderhandelingen deed de kerkeraad niets aan het onderhoud. Het gemeentebestuur stelde inmiddels vast dat ramen, deuren, vloeren en muren van de pastorie in een deplorabele toestand verkeerden. Het trok f225,- uit voor de eerste kosten van restauratie¹²⁾. Ruim een jaar later besloot het de muur rond het kerkhof - waarvan weinig over was - te laten herstellen¹³⁾. Hiermee hield het de kerkeraad als schuldeiser op een afstand. Deze nam in 1803 genoegen met een jaarlijkse aflossing van f500,- en 5% rente over het resterende; tevens erkende de kerkeraad dat hij in het vervolg zelf het onderhoud diende te betalen¹⁴⁾. Over restitutie van de kerk werd niet meer gepraat. Ook in de volgende decennia van de 19e eeuw baarde het onderhoud van de kerk zorgen. In 1869 is radicaal ingegrepen door de buitenzijde te pleisteren en te witten. Veel geld was er toen ook niet, want Blaricum telde in dat jaar nog slechts rond 960 inwoners, waarvan zeker 90% katholiek. Een echte en grondige restauratie is pas in 1934 uitgevoerd. De pleisterlaag is toen verwijderd.

De kerk van Blaricum. ca. 1910

De restauratie van 1934

Komende van Laren via de Torenlaan ziet men in de flauwe kromming, die deze weg net voorbij de Bussummerweg vertoont, de Nederlands Hervormde kerk van Blaricum. Van verre kon men vroeger, toen de gronden

links en rechts van de laan nog overwegend een agrarisch karakter vertoonden, door het rechte tracée van de weg de toren al zien, vandaar de naam Torenlaan. Hoe een aanduiding van een situatie door vermelding van alleen straatnamen reden tot verwarring kan geven, moge blijken uit de volgende feiten: Op een oude kadastrale kaart uit 1821 staat de Torenlaan aangegeven als Laarderweg en op de kaart van de verdeling van de heidegronden van 1843 is de Torenlaan vermeld als Kerkweg. Verder staat op beide kaarten de Bussummerweg aangeduid als Heetweg.

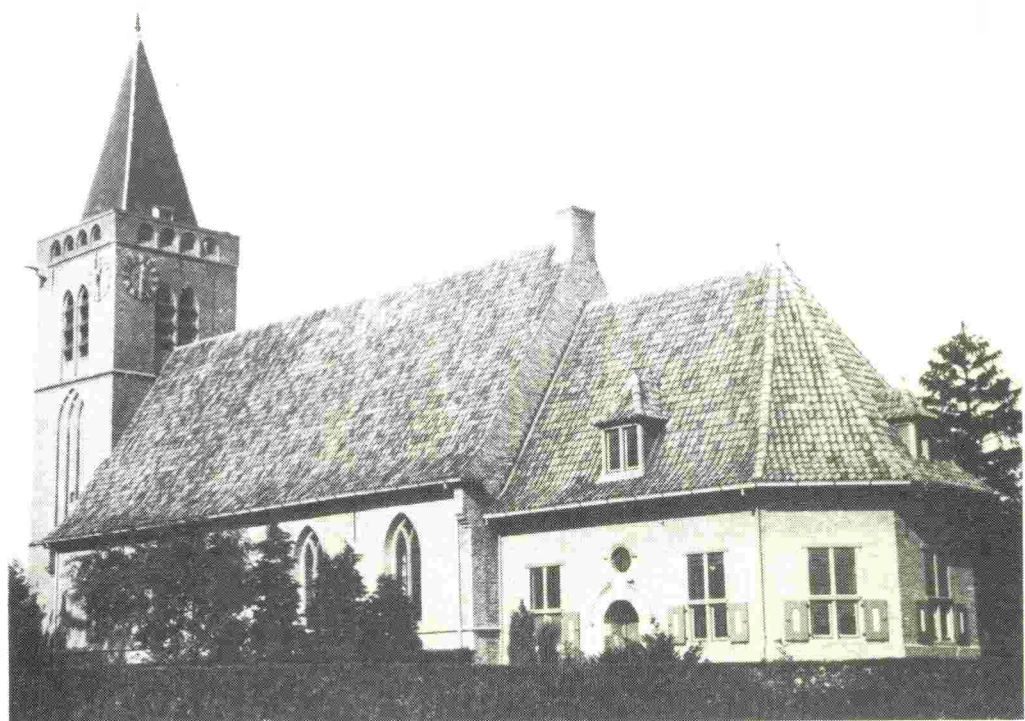
De kerk zelf is vermoedelijk uit de 14e eeuw, terwijl de toren dateert van het begin van de 16e eeuw, aldus de opgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg bij de plaatsing van de kerk en toren op de Rijkslijst d.d. 2 februari 1966 onder nr. 4242/76. Deze gescheiden opgave vloeit voort uit het feit dat beide onderdelen een andere eigenaar hebben. De toren is namelijk van de burgerlijke gemeente, terwijl de kerk eigendom is van de Nederlands Hervormde Gemeente te Blaricum. Dat de toren eigendom is van de gemeente Blaricum, vindt zijn oorsprong in de bezetting van ons land ten tijde van de franse overheersing. Kerktorens hadden toen als uitkijkpunten een militaire functie. Bij decreet van de franse bezetters werden torens eigendom van de overheid en moesten ze ook door deze worden onderhouden. Daar het onderhoud van torens een kostbare zaak is, hebben de kerkelijke gemeenten deze toestand meestal zo gelaten en zijn de torens van oude kerken doorgaans eigendom van de burgerlijke gemeente.

De situatie van de kerk is opmerkelijk. De kerk ligt als het ware als een voorpost aan de hoofdweg die de kernen van Laren en Blaricum verbindt. In tegenstelling tot de veelal gebruikelijke ligging in het hart van een dorpskern ligt de Blaricumse kerk aan de westrand van de oude dorpskern. Op oude gravures ziet men dan ook altijd de kerk omzoomd door akkers afgebeeld. De toren van de kerk is gebouwd in drie geledingen. Hij is karakteristiek voor de oude dorpskerken in Gooi- en Vechtstreek (vergelijk bij

voorbeeld de toren met de torens van de kerken in Huizen en Loenen). Oorspronkelijk was de omloop voorzien van een smeedijzeren hekwerk. De gemetselde balustrade is dus een latere toevoeging, welke om architectonische redenen is aangebracht. Eveneens latere toevoegingen zijn de waterspuwers welke, in dit geval heel eenvoudig van vormgeving, dienen ter voorkoming dat het hemelwater dat van de spits en de omloop moet worden afgevoerd, langs de gevels van de toren loopt en daar dan schade toebrengt aan het metsel- en voegwerk. In de gotiek werden spuwvers vaak heel fraai gedetailleerd uitgevoerd in de vorm van dieren, duivels en dergelijke.

De spits is afgedekt met Angers-leien, die meest boven de grote rivieren werden toegepast. Ten zuiden van de grote rivieren treft men meest Fumay-leien (paars). Een dak gedekt met rechthoekige leien noemt

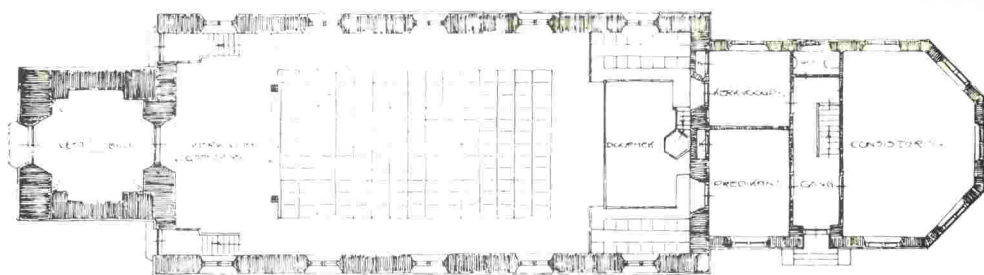
men een Maasdak. Dit is hier niet het geval. Eindigt de vorm der leien in een punt, dan spreekt men van een kruis-of koeverdak, bij leien met een halve cirkelvorm, van een rens-of schulpdak. Aan de toren komt nog oorspronkelijk voegwerk voor, een kalkvoeg in plat-rol uitvoering. Het door middel van een behakte baksteen getraceerde raam boven de toreningang is een latere toevoeging. De toren is uitgevoerd in zogenaamd staand verband in tegenstelling tot de kerk, die zogenaamd vrij verband vertoont. In de toren bevindt zich een kruis-rib-gewelf. Volgens een oude beschrijving werd Blaricum op 26 maart 1696 door een grote brand geteisterd. Binnen twee uur zouden meer dan dertig huizen, alsmede de kerk en toren in de as zijn gelegd. Bij de gebeurtenis zouden de grafzerken in de kerk door de hitte in stukken zijn gesprongen. Het wekt echter wel bevreemding dat moet worden geconstateerd

Na de restauratie in 1935 met consistorie

dat het uit 1661 daterende eikehouten doophek en de even oude preekstoel niet door de brand zijn vernield. Het lijkt daarom het meest waarschijnlijk dat, hoewel die geweldige brand van 1696 wel een historisch feit is, de verwoesting van de kerk nogal is meegevallen en waarschijnlijk beperkt is gebleven tot het koor. Het is dus mogelijk dat het koor bij die gelegenheid is verdwenen. Op een tekening van Claes Jansz. Visscher, gezicht op Blaricum uit het begin van de 17e eeuw, staat de kerk met een koor in aanbouw! Dat de brand kerk en toren niet zo erg aantastte valt ook op te maken uit de mededeling in het *Kabinet van Nederlandse en Kleefse Oudheden* (1727-1733), dat er in 1714 in de toren een klok hing met het jaartal 1514. Deze luidklok werd in 1757 vervangen door een nieuwe, die gegoten was door Pieter Seest te Amsterdam. Deze klok werd in 1943 op last van de Duitsers weggevoerd. De huidige grote klok heeft het opschrift: A.D. 1943 - Vi Teutonica Deportata Renata, gegoten door Jacobus van Bergen Midwolda. De nog aanwezige kleine luidklok heeft het opschrift: Henrik Wegewart Goot tot Campen 1601. Het uurwerk in de toren is van B.E. Eysbouts, Asten, nr. 1172, anno 1934. In de 19e eeuw werd de kerk, met uitzondering van de toren gepleisterd. Bij de restauratie van 1934 werd deze pleisterlaag verwijderd. Ter plaatse van het verdwenen koor werd toen een nieuw gedeelte aan de kerk toegevoegd, waarin de kerkeraadskamer en toebehoren werden ondergebracht. Van een in 1934 in de Turfpoortstraat in Naarden afgebroken huis is veel materiaal gebruikt voor de restauratie van het kerkgebouw. Ook de rode, oud-hollandse pannen zijn afkomstig van eerdergenoemd Naardens huis. De kerk zelf had vóór de restauratie en na het verbranden van het koor, een eenvoudige rechthoekige vorm. De kerk had een zadeldak gedekt met leien in kruis- of koeverdekking. Het hemelwater werd afgevoerd door middel van op de zijmuren liggende goten. In de zijgevels bevonden zich gietijzeren ramen. Van de oorspronkelijke architectuur van de kerk is na de restauratie van 1934 weinig

overgebleven. De restauratie is dan ook niet historiserend uitgevoerd maar min of meer in de landhuisstijl; dit geldt vooral de aangebouwde consistorie. Deze restauratie werd uitgevoerd door de Blaricumse architect Theo Rueter op een consequente, zeer deskundige wijze, vooral wat betreft de toepassing van materialen en de detaillering. Hiervan getuigt de zeer goede staat waarin het gebouw thans verkeert. De indertijd door Rueter toegepaste wijze van restaureren zou nu geen kans meer maken, vooral niet de toepassing van kruisvensters in de consistorie. Desalnietemin getuigt het geheel van een met gevoel voor en kennis van details en materiaal uitgevoerde restauratie, in een min of meer romantische landhuis-architectuur. Veel van de details der consistorie zijn ook terug te vinden in de door Rueter gebouwde landhuizen in Laren en Blaricum. Ook de kleurtoepassingen zijn hieraan sterk verwant. De bouwaanvraag voor de restauratie/uitbreiding dateert van 16 april 1934. Bij de restauratie heeft destijds de bekende Herman van der Kloot Meyburg zijn medewerking verleend. Het geheel geschiedde onder supervisie van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De bouwvergunning werd door Burgemeester en Wethouders verleend op 7 mei 1934. De opgegeven bouwkosten bedroegen f 4800,00! Het gemeentebestuur verleende zijn medewerking alleen onder bepaalde voorwaarden. Recht tegenover de kerk stond een boerderij, die eveneens eigendom was van de Nederlands Hervormde Gemeente. Naar de heer P. Blom, tot voor kort landbouwer te Blaricum, die lange tijd op deze boerderij woonde, meedeelde, is deze afgebroken op instigatie van het gemeentebestuur omdat de ruimte tussen de boerderij en het kerkerrein zo gering was dat de tram en een boerenwagen elkaar niet ongehinderd konden passeren. De heer P. Blom heeft toen een nieuwe boerderij laten bouwen op de hoek St.-Vitusweg-Kerklaan. Men is bij de restauratie grondig te werk gegaan. De indeling van de kerk werd als het ware 180 graden gedraaid. Vóór de restauratie was de ingang in de topgevel aan de dorpszijde. Er bestond toen geen verbinding

Plattegrond

tussen toren en kerk. De preekstoel stond tegen de torenwand. In het schip waren tegen de zijmuren korte, door deurtjes af te sluiten vaste banken. In het middenvak stonden losse stoelen met biezen zittingen. De kerk werd toen verwarmd door een kachel en verder waren er met turven gestookte stoven. De diaken- en ouderlingenbanken stonden ter weerszijden van de preekstoel. Tussen deze banken bevond zich het uit 1661 daterende eikehouten doophek, waarachter de lezenaar, het doopvont en de preekstoel waren opgesteld. Op het hekwerk stonden twee fraaie koperen bogen, waaronder men de zogenaamde 'Dooptuin' kon betreden. Deze koperen bogen bevinden zich thans op de zolder van de kerk en dragen het volgende opschrift: T. V. Heenvliet en syn suster geven dit werk ter ere in deze kerk. anno 1661.

Als verlichting waren er vóór de restauratie koperen kaarsenkronen. In 1917 kwam er elektrisch licht. Bij de restauratie heeft de architect houten kronen ontworpen voor elektrische verlichting. Enkele jaren geleden zijn deze houten kronen weer vervangen door de nu aanwezige koperen kronen, die de kerk een bijzonder sfeervol aanzien geven. Bij de restauratie werd tevens een gaanderij aangebracht. Het is voor kerken als deze in feite een vreemd element, stoelend op een oost-fries gegeven. Er is bij de restauratie qua architectuur meer 'gespeeld' met het begrip 'sfeer' dan met het begrip 'restauratie'.

Hiervan getuigen ook de, waarschijnlijk om constructieve redenen aangebrachte, korbelen, standvinken en sleutelstukken. Vóór de restauratie bevonden zich aan weerszijden

van de ingang links de consistoriekamer, waar ook de catechisatie werd gegeven, en rechts een berghok. In de twee zijgevels van de kerk bevinden zich nog twee dichtgemetselde deurtjes. Deze worden wel 'noormannen' deurtjes genoemd. Het verhaal luidt dat ze zo laag werden gehouden om invallende noormannen gemakkelijker buiten de, als toevluchtsoord gebruikte, kerk te houden. Het ligt meer voor de hand te denken aan gebruik door mannen en vrouwen, die in de kerk gescheiden zaten. Aan de noordzijde de mannen, aan de zuidzijde de vrouwen. Ook bij begrafenissen schijnt er wel een gebruik van deze deuren te zijn gemaakt en wel om de kist aan de zuidzijde binnen te dragen om hem vervolgens aan de noordzijde uit te dragen naar de begraafplaats, die zich rond de kerk bevond.

Gedurende de restauratie werden twee opmerkelijke vondsten gedaan: een grafzerk van Johan Stachouwer, Vrijheer van Schiermonnikoog, geboren in 1598 te Amsterdam, die woonde op zijn bezittingen te Blaricum het Stachouwerveld. Deze zerk is toen aangebracht tegen de muur die de pastorietuin omgeeft. Omdat de zerk de laatste tijd in zeer slechte staat verkeerde, werd hij van de muur verwijderd en wordt deze thans gerestaureerd door de Larense steenhouwer Th. van den Brink. Verder werd onder de vloer van de toren een plaat van Gobertanger steen gevonden, die voorzien was van vijf kruistekens, welke de vijf wonden van Christus symboliseren. Dit moet de oorspronkelijke altaarsteen geweest zijn, die zich thans bevindt in de Rooms

Katholieke St.-Vitus kerk, waar hij dienst doet als console voor het 15e eeuwse Pietà-beeld, dat in het midden van 19e eeuw bij werkzaamheden bij Blaricum werd gevonden. Het beeld werd gerestaureerd. De grafzerk van Johan Stachouwer werd gevonden midden op de plek van het voormalige koor.

De grafzerk van Stachouwer met Th. van den Brink, 1984

NOTEN

- 1) Het jaar 1382 vindt men genoemd bij J.G. Koeman. Uit Blaricums historie. TVE jrg. 5 (1975) no.2, p. 29; en J.G. Koeman, Flitsen uit de geschiedenis van de Hervormde Kerk. TVE jrg. 5 (1975) no.2, p. 34. De foutief gelezen zin staat in D.Th. Enklaar en A.C.J. de Vrankrijker, Geschiedenis van Gooiland, Deel I, Amsterdam 1939, p. 65. Het daar vermelde jaartal slaat op het dorp, niet op de kerk.
- 2) D.Th. Enklaar. Rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland. Utrecht 1933, p.p. 247 en 297.
- 3) Gemakshalve verwijzen we naar A.C.J. de Vrankrijker, De ramp van 1481. TVE jrg. 11 (1981) no.1., p. 2 en vlg. Daar vindt men de basisgegevens en de verwerking ervan.
- 4) Geschiedenis van Gooiland, deel III p. 226.
- 5) J.G. van Dillen, Summiere staet van de in 1622 in de provincie Holland gehouden volkstelling. Economisch historisch jaarboek, deel 21 (1940) p.p. 182/183.
- 6) Geschiedenis van Gooiland, Deel III p.p. 220/222 (o.a. naar mededelingen in verschillende jaargangen van het Archief voor het aartsbisdom Utrecht).
- 7) Ibidem p. 230.
- 8) Ibidem p. 233.
- 9) Omtrent brand en herstel vindt men gegevens in G.A. Laren, Resolutiën 1696, 1698, 1699 en G.A. Blaricum, Resolutiën 1698 en 1700.
- 10) P. Noordeloos, De restitutie der kerken in den Franschen tijd. Nijmegen/Utrecht 1937, p. 78.
- 11) Deze en andere gegevens zijn ontleend aan Resolutiën 1798-1803 en losse stukken in het G.A. Blaricum. In het kerkarchief zijn geen relevante stukken aangetroffen.
- 12) G.A. Blaricum, 5 februari 1800.
- 13) G.A. Blaricum, 25 augustus 1801.
- 14) G.A. Blaricum, 15 maart 1803.

De Pietà in de Rooms Katholieke St.-Vituskerk te Blaricum

D.P.R.A. Bouvy

De intrede van de Reformatie in het Gooi is vanzelfsprekend met de nodige vernielingen gepaard gegaan. Per ongeluk bleef er wel eens iets in de maalstroom der eeuwen behouden zoals deze eikehouten Pietà. Volgens overlevering zou de groep thuishoren in de middeleeuwse St.-Vituskerk te Huizen, maar dat is lang niet zeker. Verwaarlozing, miskenning en vergetelheid hadden zware sporen nagelaten. Hendrik Puyk (1813-1891) stootte er met zijn ploeg op, ergens in het midden van de vorige eeuw. Waar dat precies gebeurde - op de Caliskamp of bij de Koedijk - staat niet vast. De Pietà vond toen een ereplaats in zijn boerderij, Langeweg 9¹⁾. Niet veel later wist de toenmalige pastoor hem te overreden het beeld aan de kerk te schenken. Een oplapbeurt was dringend nodig. De wijkende onderdelen moesten aaneengevoegd. Wat ontbrak werd bijgemaakt en alles verdween onder een dikke laag beschildering, als een mantel der liefde. Zo bleef de situatie totdat veel later pastoor B. Jongerius, in 1936, naar Utrecht toog om een beroep te doen op de deskundigheid van de toenmalige conservator van het Aartsbisshoppelijk Museum, Jan Eloy Brom²⁾. Deze begon met de verwijdering van de verflaag en stond toen voor een ruïne. De losse brokken moesten opnieuw worden samengevoegd, nieuwe aanvullingen volgden, maar nu wel van een beter gehalte en tevens werd hier en daar wel eens wat bijgesneden. De vernieuwing is vooral te vinden aan de sluijer, midden boven Maria's hoofd, de middengedeelten van Christus' armen, aan zijn middenrif en voeten. Daaruit valt dus op te maken dat de groep in het midden verticaal van boven tot onder, diepe scheuren en kloven moet hebben vertoond. Voorts zal Maria's gelaat zijn bijgewerkt. Dat alles was nodig om verregaand verval tegen te gaan en een acceptabel

uiterlijk tot stand te brengen. Ondanks schending, aanvulling en restauratie is er nog veel van het 15e eeuwse karakter behouden gebleven, zowel in opbouw als in détail. De groep heeft een gesloten vorm, niet geheel losgekomen van het eiken blok, waar het uit werd gesneden. Opvallend is de kleine gestalte van Christus en de deels horizontale houding. Om die reden valt er te denken aan een datering omstreeks 1460 of heel kort daarna. De gebondenheid aan het blok doet een bakermat in het Hollandse vermoeden. Het is voor ons land een tamelijk vroege groep, hoewel in het Bonnefantien Museum in Maastricht een vroeg 15e eeuwse groep te vinden is, afkomstig uit Neer en in de kloostergang van de O.L. Vrouw in Tongeren zelfs een 14e eeuwse. Bij beiden zit Christus rechtop. In Maastricht hebben we te maken met een zeker 'kindtype' evenals in Blaricum³⁾. Enige invloed van de zogenaamde internationale stijl - de vloeiende omsluiting van Maria's hoofd en de lichte herinnering aan de vroeg 15e eeuwse haarspeldplooien - is duidelijk waar te nemen. Natuurlijk ontbrak oorspronkelijk de polychromie niet. Want zonder deze was een beeldhouwwerk in de middeleeuwen niet af. In dit geval moeten wij denken aan wit voor de mantel en sluijer en blauw voor het gewaad van Maria; vleeskleur voor het gelaat van Christus en Maria, haar handen en het lichaam van haar zoon. Zijn haren waren mat verguld en zijn lendendoek zal wit geweest zijn. Tenslotte is de gepunte schoen van Maria's linker voet nog een bewijs ten overvloede voor een datering in de 15e eeuw.

Onze Pietà is de meest compacte van de vier soortgelijke voorstellingen in de omgeving (Utrecht en Noord-Holland⁴⁾). De bewening in Hamersveld staat het dichtste bij, in gelijke houding van de armen van Christus en de

linkerhand van Maria, maar het maatverschil is groot: In Blaricum bedraagt de hoogte 91 cm. en in Hamersveld slechts 40 cm. Het laatst genoemde beeld is veel ouder, omstreeks 1430-'40, want het valt nog binnen de internationale stijl met zijn haarspeldplooiën en soepele draperie. De Pietà's van Eemnes-Binnen en Hoorn wijken meer af. In Hoorn wordt het 'volwassen' lichaam van Christus enigszins door Maria opgericht. Maar de houding van Christus' armen en de linkerhand van Maria is gelijk aan die van Blaricum en Hamersveld. In Eemnes is de groep losser van vorm. Christus' lichaam vertoont de neiging om van Maria's schoot af te glijden. De Hoornse Pietà ontstond tegen het einde der 15e eeuw en de Eemnesser groep in het begin der 16e eeuw.

Het thema Bewening is een vervolg op de kruisdood van Christus. Maria treurt om het lijden van haar zoon, nadat het lichaam van het kruis is afgenomen. De uitbeelding van dit detail van de Passie reikt niet verder terug dan de 14e eeuw. Want pas toen ging men meer doordenken over het lijden van Christus en de smarten van Maria. Het type kon alleen gedijen in West Europa. Bij de oudste Pietà's zit Christus rechtop, daarna volgt in hoofdzaak binnen de eerste helft der 15e eeuw de horizontale houding, vervolgens de diagonale en na 1500 staat het lichaam van Christus op het punt van Maria's schoot af te glijden. Bij niet zo heel veel sculpturen is het Hollandse karakter duidelijk af te lezen.

In Blaricum is dat geen probleem en door dat accent is onze groep van speciale betekenis.

NOTEN

- 1) Mondelinge mededelingen van mevrouw A.M.Th. Boersen-de Jong.
- 2) Verslag van het Aartsbisshoppelijk Museum over 1936 en 1937, p. 12.
- 3) Catalogus Geloof in Beelden, 1984, Middeleeuwse beeldhouwwerken in het Maasland. Bonnefanten Museum, Maastricht, september-november 1984. Kleurafbeelding op de omslag en afbeelding nr. 16 zwart/wit.
J.J.M. Timmers, Houten Beelden (serie De Schoonheid van ons land), Amsterdam-Antwerpen, 1949, nr. 6 en 7 met afbeelding van het beeldhouwwerk in de O.L.Vrouw-kerk te Tongeren.
- 4) J.S. Witsen Elias, De pietà's te Blaricum en te Eemnes, Mededelingen van het Museum voor het Gooi en Omstreken: II-1942, p.p. 42-48. Met afbeeldingen van de Pietà's te Blaricum, Hamersveld, Eemnes-Binnen en Hoorn.

Het zilverbezit van de twee kerken van Blaricum

Bob Anink

Wanneer je als zilversmid met verschillende hamers, gebruik makend van staken en ponsen, het prachtige metaal zilver tot een gebruiksvoorwerp gaat vormen dan probeer je iets moois te maken. Je bent natuurlijk wel gebonden aan de bestemming van het werkstuk, de smaak van de tijd en je herhaalt wat knappe edelsmeden in vroeger tijden al in hun werkstukken hebben getoond. Werk waarvan wij heden ten dage nog kunnen genieten in onze beide kerken te Blaricum. Mag ik u eens beschrijven wat de Nederlands Hervormde gemeente en de Rooms Katholieke Sint-Vitusp. 'Wie op dit gebied hun eigendom mogen noemen?

Het zilver van de Hervormde Kerk

Het oudste bezit van de kerk zijn twee zilveren avondmaalsbekers. Deze bekers werden geheel uit de vlakke plaat opgetrokken. Bij de 'optrek'-techniek gaat men eerst een ronde plaat zilver op een houten ondergrond doorbollen en vervolgens werkt men met verschillende hamers op staken of kleine aambeelden van verschillende vorm. Deze techniek wordt ook vandaag nog bij handvormen gebruikt. Wanneer de beker wat vorm betreft geheel gereed is wordt de bovenrand 'gestuikt', dat wil zeggen dat deze met een metalen hamer wordt teruggeslagen, waardoor een stevige, dikke mondrand ontstaat. Na het wegvijlen van de hamerslagen wordt met een burijn of graverstekker een versiering aangebracht. De oudste beker werd in 1613 gemaakt door Abraham van den Plaetsen (1586-1640). Hij draagt de jaarletter C, en als meesterteken een huismerk, waarin een A en een P te herkennen zijn en het stadswapen van

Amsterdam. De hoogte is 20 cm., diameter kelk 12,5 cm. De versiering is zeldzaam mooi en fijn gegraveerd. Op de bovenrand zien we ranken met daaronder festoenen (opgehangen slingers van bloemen en vruchten), op de voet zijn vogels afgebeeld.

Avondmaalbeker uit 1613

De tweede beker werd vervaardigd door Abraham van der Hoeven (1627-1677) in 1656. Hij heeft de jaarletter D, meesterteken een bijenkorf en het wapen van Amsterdam. Deze beide zilversmeden worden in de archieven genoemd als makers van de avondmaalbekers. Van Abraham van der

Hoeven is bovendien bekend dat hij tussen 1651 en 1676 zelfs tien maal overman van het gilde der edelsmeden was. Op de tentoonstelling 'Meesterwerken in zilver' in museum Willet-Holthuysen in Amsterdam, eind 1984-begin 1985, was een andere beker van hem te zien.

Verder heeft de kerk een broodschotel in eigendom, die in 1724 werd gemaakt door Jacob van der Hoop (1694-1761). Deze vierkante schotel draagt de jaarletter O, als meesterteken een anker en het wapen van Amsterdam. De schotel staat op kleine gegoten pootjes en heeft een eveneens gegoten, gegolfde filetrand (rand versierd met evenwijdige groeven) en de hoeken zijn mooi gedecoreerd. De afmetingen zijn 30 bij 30 cm. Dan zijn er nog twee grote zilveren kandelaars uit 1804, gemaakt door de Amsterdamse zilversmid Diederik Lodewijk Bennewitz (1764-1804). Zij dragen op de voet de jaarletter V, het wapen van Amsterdam, de provinciale leeuw en het teken DLB. Totale hoogte 52 cm. De kandelaars zijn vervaardigd uit plaatzilver met gegoten onderdelen en kunnen ieder drie kaarsen dragen. De dubbele S-vormige armen zijn uitneembaar, waardoor één rechte kaarsenhouder overblijft. De voet is voorzien van korte ribben, uitlopers van de cannelures op de stam, onder de vetvanger en de eigenlijke houder. Het is jammer dat de gravering op de bovenzijde van de voet zo slordig is aangebracht.

In 1806, twee jaar na het ontstaan van deze kandelaars, zijn ze als pillegift of doopgeschenk bij haar geboorte gegeven aan Elisabeth Walland. Deze prachtige kandelaars werden in 1935, bij het gereedkomen van de restauratie onder leiding van architect Th. Rueter, aan de kerk geschonken door de toenmalige president kerkvoogd mevrouw Elisabeth Jacoba Lucia Walland, die in november 1946 is overleden. Deze kandelaars en de beker uit 1613 waren eveneens te zien op de al eerder genoemde tentoonstelling in Willet-Holthuysen.

Hoe komen we na zoveel eeuwen aan de juiste gegevens omtrent de edelsmeden en de

door hen vervaardigde voorwerpen?

Die zijn op te maken uit de tekens op het nederlandse zilver en goud. Gewoonlijk treft men per object drie of vier tekens. Allereerst het meesterteken, veelal een huismerk of een sprekend teken. In de 18e eeuw kwamen steeds meer de initialen van de eigen naam voor. De meester was verplicht zijn werkstukken te tonen aan het gilde, waar overliden of waardijns hun keuren met een stempel aanbrachten. Dit was meestal het stadswapen en verder, als uitvloeisel van een plakkaat van Filips de Schone uit 1503, een jaarletter.

Amsterdam, dat in 1502 al een ordonnantie in deze geest kende, begon evenals Den Bosch in 1503 als eerste met de letter A. Het jaar begon voor goud- en zilversmeden op 1 december, de feestdag van hun patroonheilige St.-Eloy of de H. Eligius. Op die dag werden de nieuwe overliden zeer feestelijk benoemd en de nieuwe jaarletter aangenomen. Dat Amsterdam een grote aantrekkingskracht had voor het goud- en zilverbak volgt onder andere uit het feit dat er van 1660 tot 1800 driehonderd gildebreeders werkzaam waren. Na 1663 werd in Holland naast het stadswapen, om onderscheid te maken tussen de zogenaamde grote en kleine keur, de provinciale, klimmende leeuw voor het grote keur geslagen.

Deze keuren, waarborgtekens, betekenden voor de opdrachtgevers en de bezitters een garantie voor het juiste gehalte van het edele metaal. Het meesterteken, dat zeer persoonlijk was, werd ingeschreven in de annalen van het gilde en er werd een afslag op de insculpatieplaat of gildeplaat aangebracht. Van deze roodkoperen insculpatieplaten met afslagen van goud- en zilversmeden met hun naam en datum van aanneming als gildebreders en van hun overlijden zijn er nog al wat bewaard gebleven. Op de tentoonstelling 'Zeldzaam zilver uit de Gouden Eeuw in Utrecht', in het Centraal museum te Utrecht van oktober 1984 tot 1 maart 1985, waren twee platen te zien uit 1598 en 1616.

Tot 1795 werd overal zo gekeurd. In dat jaar namen de franse bezetters in Holland, Zeeland en Utrecht alle gouden en zilveren werken in beslag, met uitzondering van

tafelzilver. Als men de waarde van het metaal wilde betalen dan werd er als bewijs een soort belastingteken ingeslagen. Maar lang niet alle werken zijn toen op de keurkamers geweest! In 1798 werden de gilden officieel opgeheven. Toen er pas in 1800 nieuwe voorschriften bekend gemaakt werden, kwam daar veel verzet tegen. In 1807 werden in de hele Bataafse republiek uniforme keurtekens ingevoerd, waarbij de stadsmerken voorgoed kwamen te vervallen. Na de inlijving bij Frankrijk golden ook hier de franse tekens, die ook wel op oudere voorwerpen werden geslagen. Na het herstel der onafhankelijkheid heeft Koning Willem I op 10 maart 1815 bij K.B. nr. 145 een nieuwe waarborgwet afgekondigd.

Het zilver van de Sint-Vitusparochie

In deze kerk is een monstrans uit 1646 het oudste voorwerp. Het uitstallen van de Hostie ter aanbidding in een monstrans, een doorgaans fraai versierde doorzichtige houder op hoge voet, is in de 14e eeuw in de Katholieke Kerk in de eredienst opgenomen. Deze monstrans werd vervaardigd door Thomas Bogaert (1597-1653), draagt de jaarletter P, het wapen van Amsterdam en als meesters teken de letters T en B. Op de Voorlopige lijst van monumenten in Noord Holland uit 1921, deel V, worden deze monstrans en zilveren kandelaars, waarover later meer, reeds vermeld. Toch werd dit fijne stuk edelsmeedkunst in 1937 - een mooie vondst- ontdekt in een bergkast! Op de voet van de monstrans staan in fijn drijfwerk, drie medaillons in relief met de volgende voorstellingen: Het Laatste Avondmaal, Melchisedech en de mannaregen als derde. Verder zien wij de lijdenswerktuigen. De beeldjes van St.-Willibrord en St.-Bonifacius dragen allebei een staf. Daarboven onder de top met een kruis staan de Moeder van Christus en Johannes. Midden onder het kruis is de Madonna afgebeeld als Koningin van Hemel en Aarde. Deze monstrans is in het vuur verguld. De werkwijze is als volgt: zuiver goud wordt opgelost in kwik. De daardoor ontstane

pasta wordt op het zilver aangebracht, waarna het geheel verhit wordt. Door de warmte verdampt het kwik en er blijft een harde gele glanslaag van goud op het werkstuk achter.

Kandelaar Sint-Vituskerk

Voorts zijn er vier grote en twee kleine zilveren kandelaars, die in 1662 door de zoon van Thomas, Johannes Bogaert (1626-1673)

Wierookvat

gemaakt zijn. Deze kandelaars zijn in Amsterdam ontstaan toen er in de noordelijke Nederlanden een grote behoefte was aan kerkelijke gebruiksvoorwerpen. De vormge-

ving staat onder invloed van werk uit de zuidelijke Nederlanden, waar niet zoveel schade door de beeldenstorm was aangericht. De kandelaars bestaan ieder uit drie losse

onderdelen, die samen worden gehouden door een constructiepen. Zij hebben in het midden van de vetvanger een zilveren pin voor het plaatsen van een kaars. De driezijdige voet, gemaakt uit een vlakke zilverplaat en geheel zonder naad, is weer een toppunt van vakmanschap uit de 17e eeuw. De stam werd uit verschillende onderdelen tot één geheel samengesteld en is aan de bovenzijde afgesloten door een grote vetvanger, ook weer geheel met de hand gedreven en met drijfwerk in de vorm van lobben en bloemmotieven versierd. Niet één vetvanger van de zes kandelaars is gelijk aan de andere. Ook hieraan ziet men dat het handwerk is. De grote hebben een hoogte van 38,5 cm., de kleine 31 cm.

Detail van het wierookvat

Tenslotte is er nog een wierookvat met scheepje. Hoogte van het wierookvat 27 cm., met ketting 1,02 cm. Deze prachtstukken mocht ik in 1978 restaureren. Alleen jammer dat er door de jaren heen wel enige keren een loodgieter te hulp is geroepen om het een en ander aan elkaar te zetten. Daardoor moesten er door mij vele arbeidsuren worden besteed aan het wegwerken van alle klodders tin. Na veertig uur werk kwam er echter een prachtig gaaf werkstuk te voorschijn uit het midden van de zeventiende eeuw. Het is spijtig dat ook in het verleden pogingen werden ondernomen om belasting te ontduiken. Ten gevolge hiervan ontbreken op het wierookvat meesterteken en zilverkeuren. Maar erger nog: valse keuren ontsieren het scheepje.

LITERATUUR

- Merken van Amsterdamse goud- en zilvermeden, Elias Voet, Den Haag 1912.
 Amsterdamse zilvermeden en hun merken, K.A. Citroen, Amsterdam 1975.

Uit de kroniek van een erfgooidorp De Rotonde te Blaricum in het jaar 1900

Henri Klein

Het idee om een kroniek samen te stellen werd geboren tijdens een van de befaamde TVE-bijeenkomsten, de Tiende Kout, in het al even gerenommeerde etablissement De Turfloods te Naarden.

Vastere vorm kreeg dit idee na het lezen en bestuderen van Vinhuizen's boek 'Stads- en Dorpskroniek van Groningen'.

En waarom nu speciaal een kroniek over Blaricum?

Ik vind dit kleinste sieraad onder de Gooise edelstenen nu eenmaal het intrigerendste, boeiendste en charmantste. Dit dorp, dat in feite al sedert zijn ontstaan altijd heeft moeten strijden tegen de begerige 'annexatie-ogen' van buurgemeenten Huizen en Laren, dit dorp, beste lezer en lieve lezeres, daar moet je gewoon van houden.

Het tijdperk van de kroniek, 1872-1922, is welbewust gekozen. Immers, in de laatste decennia van de vorige eeuw werd het Gooi niet alleen ontdekt door schilders en andere kunstminnenden, maar wisten ók Amsterdamse 'projektoontwikkelaars' de weg naar deze landstreek te vinden. Een van deze lieden, Dieudonné, vatte het voornemen op om met zijn 'Bouw- en Aannemingsmaatschappij' 'het arme en onderontwikkelde' Gooi uit zijn isolement te halen door er wegen aan te leggen en de dorpen vol te bouwen met villa's en landhuizen ten behoeve van vooral gefortuneerde Amsterdammers.

Andere factoren zijn: De komst van de Gooische Stoomtram (later bekend als de 'Gooische Moordenaar'), die het verplaat-singspatroon van de bevolking tamelijk ingrijpend gewijzigd heeft. De deftige burgers, die zich in hun 'equipages' lieten rondrijden en de neus ophaalden voor het transportmiddel van het gewone volk, de hondekar. Het overlijden van de laatste

autochtone burgemeester van Blaricum, Elbert Heerschop op 9 maart 1895, en de komst van zijn opvolger, Hosang, als eerste 'vreemde' burgemeester (en naar mijn mening ook de minst goede die dit dorp heeft gehad). De bloei en neergang van de trekpleister van Blaricum, het Paviljoen De Rotonde. En 'last but not least' de trieste konstatering, dat er in het Gooi armoede heerste, velen honger hadden, maar dat vooral ziekte en dood met name onder de jongere kinderen heeft toegeslagen.....

Dat was in grote lijnen het Gooi aan het eind van de negentiende eeuw. En de kroniek eindigt in het jaar 1922. Het jaar van de 'Victorie' voor Blaricum. De voorstanders van de voorgenomen samenvoeging met Laren, waardoor Blaricum gedegradeerd zou worden tot een Larense buurtschap ('Laren-noord'), leden een verpletterende nederlaag. Deze overwinning was voor een niet gering deel te danken aan een zeer actieve Commissie, die in een uitvoerig rapport 'Blaricum en zijn recht op zelfstandigheid', talrijke argumenten heeft aangevoerd ter verdediging van dat recht op zelfstandigheid. En zie, de hogere overheden toonden zich gevoelig voor deze argumenten én voor het massaal verzet van de bevolking.

Ir. H.L. Copijn, een vroegere waarnemend burgemeester, heeft eens gezegd: *Wij respecteren onze buurgemeente; wij hebben vriendschappelijke betrekkingen; wij erkennen dat wij hen nodig hebben en wij zijn niet bekrompen chauvinistisch. Maar wij wensen te konstateren, dat Blaricum een ander karakter heeft dan dat van onze buurgemeente. Het is moeilijk voor buitenstaanders om de gehechtheid van Blaricums bevolking aan onafhankelijkheid te doorvoelen. Men moet daartoe hier hebben gewoond.*

De bekroning van deze zege was dat

Blaricum, na vanaf 1913 een burgemeester te hebben moeten delen met... I.aren (Jhr. H.L.M. Van Nispen van Sevenaer), weer een eigen burgemeester kreeg in de persoon van Jan Klaarenbeek uit Bussum en naar velen menen een der grootste burgemeesters van Blaricum. Ten teken van deze onafhankelijkheid droeg men het symbool van Blaricum: de korenbloem. Vandaar dat deze kroniek eindigt in 'Het jaar van de Korenbloem'. Gezien de aktualiteit heden ten dage met betrekking tot de voorgenomen grenswijzigingen tussen Blaricum en Huizen en het als gevolg daarvan verminderde aantal inwoners, wil de samensteller van deze kroniek een bescheiden bijdrage leveren aan het streven van de bevolking van dit prachtige dorp om tot in lengte van jaren 'Het Jaar van de Korenbloem' te kunnen en mogen vieren. In plaats van het hier publiceren van bijvoorbeeld een aantal leuke en minder leuke voorvallen, of een aantal alledaagse en niet-alledaagse dingen, geef ik er de voorkeur aan dat u deze zelf in een binnen afzienbare tijd uit te geven boekje ontdekt. En een ontdekkingsreis door Goois kleinste dorp is mijns inziens nog altijd een belevenis. In dit artikel beperk ik mij tot één voorval. Min of meer in aansluiting op de reeds eerder aangehaalde relatie tussen Huizen en Blaricum, heb ik gekozen voor een publikatie over een affaire die kort na de eeuwwisseling de gemoederen in Blaricum, Huizen en ver daarbuiten nogal heeft verhit; namelijk de plundering en verwoesting van Blaricum's Paviljoen De Rotonde door een aantal dronken Huizers. Zoals wellicht bekend, waren in die tijd de koffiehuisen en kroegen in Huizen op zondag gesloten. Het gevolg was, dat menig Huizer, en met name de jeugdige, enig vertier zocht in de omliggende dorpen, waar de koffiehuisen en kroegen wel open waren. Het was ook bekend, dat er tussen nogal stevig drinkende Huizers en de plaatselijke bezoekers van bedoelde gelegenheden menig robbertje werd gevochten. Niet alle kasteleins waren derhalve gecharmeerd van het bezoek van deze Huizer drinkbroers. Tot deze categorie behoorde ook kastelein Remmerde van het Paviljoen De

Rotonde; hij zag des zondags de Huizers liever gaan dan komen. Toen dan ook op die bewuste zondag in augustus 1900 deze kastelein een aantal min of meer aangeschoten Huizers uit zijn Paviljoen wilde verwijderen, 'tekende' hij eigenlijk ongewild het 'doodvonnis', niet alleen van een Huizer jongeman, maar ook van De Rotonde. Want na deze plundering en vernieling is De Rotonde, ondanks krampachtige pogingen tot herstel, nooit meer geworden wat het was: een gezellige ontmoetingsplaats met een schitterend panorama over het Gooi. Het was dan ook niet te verwonderen, dat enige jaren later definitief het doek viel over een mooi en beroemd bouwwerk, dat menig bezoek van leden van het Koninklijk Huis ten deel viel en die dit Paviljoen zelfs in bezit hebben gehad (Anna Paulowna en Koningin Sophie). Nu herinneren op 't Huizerhoogt alleen nog maar de namen Rotondeweg en Paviljoensweg aan een stukje grond met een roemrijk verleden. Heden ten dage is het stukje grond waarop de Rotonde eens heeft gestaan voor een buitenstaander moeilijk te vinden; zelfs 'deskundigen' weten het alleen maar 'zo ongeveer' aan te duiden. Ik zou het bijzonder op prijs stellen als een lezer(es) mij 'op de vierkante meter' nauwkeurig de plaats kan aanduiden waar de Rotonde heeft gestaan.

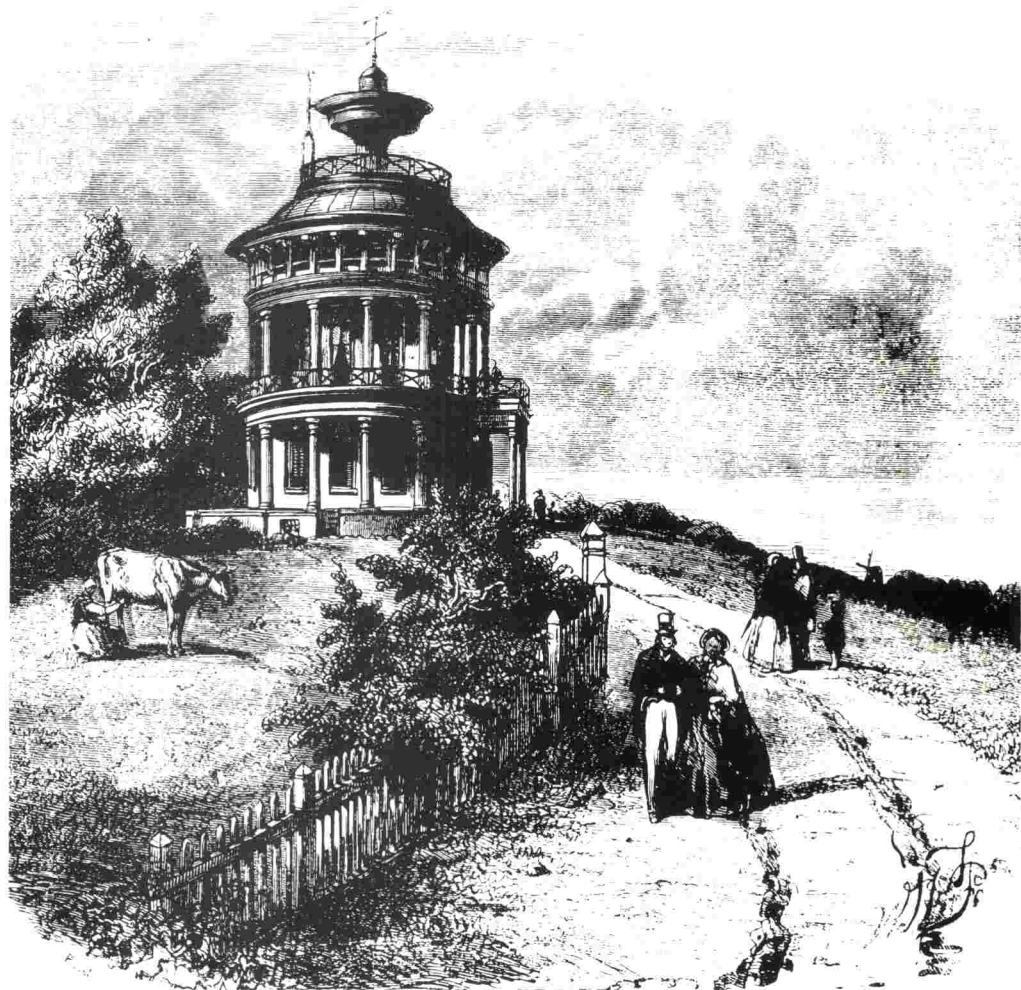
Bij de publicatie van deze kroniek past een bijzonder woord van dank aan dr. G. Pikkemaat, hoofdredacteur van De Gooi- en Eemlander, voor diens toestemming tot bestudering van het kostbare dagbladarchief. Wij laten nu enkele verslagen omtrent het gebeurde en racties daarop volgen.

De plundering en vernieling van het Paviljoen De Rotonde op zondagavond, 19 augustus 1900

Onder de titel *De aanval op de Koepel van Blaricum*, publiceerde het blad De Gooi- en Eemlander vanaf 25 augustus het gebeurde op zondagavond 19 augustus van het jaar 1900:

In de gemeente Blaricum is zondagavond een bende aan het vechten en plunderen, aan het

HET PAVILJOEN TE BLARICUM

TEEKENING VAN W. HEKKING JR.,

De Rotonde in de tweede helft van de 19e eeuw

roven en vernielen geweest, zoals men in onze tijd van beschaving, vooruitgang en verlichting, van snelverkeer, van telefoon en telegraaf niet meer mogelijk achten zou. De plaats waar de wandaden geschied zijn, was de zogenaamde Koepel van Blaricum, meer bekend misschien onder de naam van 'Paviljoen'; de daders waren

inwoners van Huizen. Uit Blaricum meldt men ons daaromtrent het volgende, welke lezing in onderdelen enigszins afwijkt van hetgeen door enige Amsterdamse bladen is gemeld, onmiddellijk na het gebeurde, toen alle bijzonderheden nog niet zo nauwkeurig konden worden nagegaan en het geval - gelijk des meestijds

gebeurt - op verschillende wijze werd verhaald. Bijna alle bladen in den lande hebben reeds verslag gegeven van het treurig toneel, dat zich jongstleden zondagavond alhier heeft afgespeeld. De meeste echter, zo niet alle, geven het niet alleen onvolledig, maar ook onjuist. De Koepel of het Paviljoen alhier werd bewoond door de heer Remmerde en echtgenote, beiden algemeen geacht en bekend als berekend voor hun dikwijls moeilijke taak. Zoals meermalen plaats heeft, landden zondagavond omstreeks 7 uur twee Huizers bij de Koepel aan, terwijl 4 à 5 hunner vriendjes op enige afstand bij de tramlijn wachtten. Het klubje had zich te Blaricum reeds duchtig tegoed gedaan, want wij genieten des zondags de eer van een druk bezoek van Huizers. De herbergen zijn dan in Huizen gesloten en de lui zakken daarom naar hier af. Onze herbergiers toch maken daar goede zaken bij, maar minder aangenaam is het, dat zo nu en dan, wanneer enige der Huizer bezoekers onder de invloed van sterke drank geraken, minder prettige toneeltjes voorvallen. Dat de bewoners van ons Paviljoen aan zulk volkje steeds de toegang weigerden, is verklaarbaar en zelfs prijzenswaardig. Vandaar dan ook, dat de twee binnengetreden reeds in de gang door de heer Remmerde verzocht werd heen te gaan, wijl hun geen drank verstrekt zou worden. Het antwoord, onder de nodige vloeken, getuigde niet van tevredenheid met de weigering. Enige logé's, die ook beneden zaten, hadden de vriendelijkheid nog de twee mannen sigaren aan te bieden, doch het antwoord was: 'Nee, wij hebben jouw sigaren niet nodig'. Weldra was een ruit verbrijzeld en wilde men opnieuw naar binnen. Nu grijpt de heer Remmerde, na nogmaals gewaarschuwd te hebben, een stuk hout en geeft de lastigste der beiden een slag op het hoofd, zodat hij neerviel. De getroffenene staat op en gaat naar de steeds meer en meer genaderde kameraden om, zoals hij zei, een mes te halen. Hij kwam terug, zijn rechterhand bijna op de rug, naderde het gebouw opnieuw en dreigde onder de meest ergerlijke taal de heer Remmerde te vermoorden. Deze laatste heeft zich inmiddels van zijn geladen revolver voorzien en waarschuwde de aanvaller, doch deze riep uit: 'Schiet dan, ik kan maar een

dood sterven bij....; ik zal je....'. En Remmerde, die onder dat alles als wanhopig moest zijn geworden, schoot, en trof de man, zijnde Dirk Bakker Kz. ongeveer in het oog. Deze deed een stap achteruit en stortte bloedend bij een der pilaren neer. Terstond schoten de ontstelde logé's toe en hielden zich bezig met de verpleging van de zieltogende. Terstond werd een Huizer geneesheer ontboden, die bij aankomst slechts de dood kon konstateren. De politie uit Blaricum was intussen gekomen; een wagen werd vandaar ontboden en onder geleide van de nachtwacht werd het lijk van Dirk Bakker naar huis gebracht. Inmiddels groeide de menigte aan; de toegevloede Huizers riepen de gemeente veldwachter toe: 'Waar is de moordenaar? Arresteer hem'. Doch deze bleef aan de deurpost staan en de twee belhamels, die binnen wilden dringen werden herhaaldelijk teruggehouden en in hun eigen belang gewaarschuwd. De kastelein heeft inmiddels de tijd gehad zijn revolver aan veldwachter Kuyer over te geven en ging op ieders raad over de hei naar Laren om zich daar bij de gemeenteveldwachter aan te melden, die hem in zijn woning logies verstrekke. Als dreigende onweerswolken groeide de menigte aan; de ontstelde logé's en mevrouw Remmerde werden onder geleide van J. Kuyer Pz. naar Laren geleid. Inmiddels had veldwachter Kuyer de tegenwoordigheid van geest binnen een paar kamers te sluiten en de kelder, die een flinke voorraad wijn bevatte, te grendelen. De opgewonden Huizers kwamen te laat om in de wijnkelder te dringen; de verdere pogingen van Kuyer om de toegangen af te sluiten mislukten. De massa is reeds binnengedrongen en Kuyer werd van boven een stoel en tafel naar het hoofd geworpen. Van alle zijden is het ruwe volk binnengetreden en boven en in de keuken werd ene toneel afgespeeld, zoals niemand het zich kon indenken. Een vijftien- à twintigtal der Huizer woestelingen waren boven; ontstaken eerst het licht, deden zich te goed aan de daar aanwezige dranken en begonnen daarna aan de totale vernieling; grote spiegels, stoelen, tafels, buffet, alles werd tot splinters en scherven verbrijzeld. Niets was heilig; de flessen drank vlogen door de ruiten naar beneden. De piano bood te lang

tegenstand, daarom naar beneden ermee en ook hier werd niets gespaard. Men was als het ware door het dolle heen. Geen Blaricommers, gelijk men nog wilde suggereren, maar enkel Huizers; geen vijf à zeven, maar vijftien à twintig waren boven en een veel groter aantal waren beneden. Onze gemeenteveldwachter stond beneden machteloos; hij probeerde een Huizer die naar boven wilde tegen te houden; hij verzocht een paar omstanders hem te assisteren, doch op raad van de eveneens gearriveerde waarnemend burgemeester van Blaricum werd daarvan afgezien.

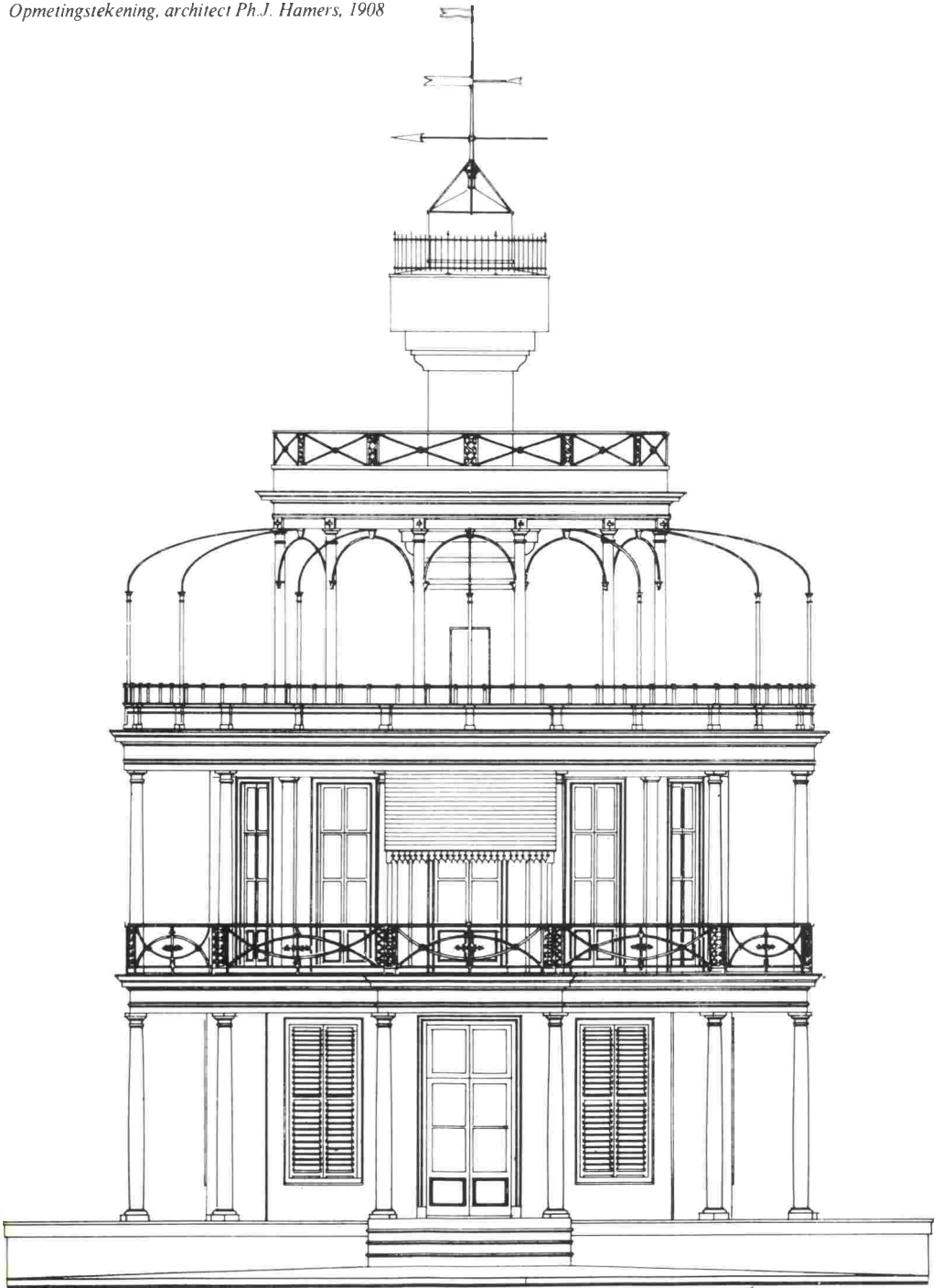
Eerst toen een zestigtal militairen uit het nabijgelegen kamp Crailloo telefonisch werden ontboden en in aantocht waren, ging de woeste menigte heen, zodat bij aankomst van de militairen het gebouw verlaten was. De gehele verdere nacht werd het Paviljoen bewaakt door de politie. Het gelukte echter de gemeenteveldwachter om een der belhamels buiten slapende aan te treffen (overmatig drankgebruik, HK.) en na arrestatie werd hij onder de toen opgeborgen tot de volgende dag. De tweede dader werd door de Huizer politie uit zijn bed gehaald. Beiden werden de volgende namiddag op transport naar Amsterdam gesteld. Zij waren echter zo opgeruimd, alsof zij ter bruiloft gingen. Hun namen waren Peter Baas Hz. en Klaas Baas Klz. De officier van Justitie uit Amsterdam was reeds de volgende morgen vroeg aanwezig en weldra stroomden van alle zijden nieuwsgierigen toe. De familie van de heer Remmerde besloot de nog overgebleven goederen op te laden en zo lag na een paar dagen ons Paviljoen er stil en verlaten bij. Zich enige gedachten te vormen van het vernielingswerk was haast onmogelijk, als men slechts bedacht dat er niet minder dan 82 ruiten waren vernield.

Wie voelde geen diep medelijden met de man, die uit zelfbehoud een schietwapen gebruikt en daarbij een persoon dodelijk trof? Wie gruwde niet bij de aangerichte verwoesting? Wie dacht niet aan de oppassende en ijverige kastelein die door een dergelijk wangedrag geruïneerd werd? Reeds thans werd de heer Remmerde van verschillende zijden de meest hartelijke bewijzen van sympathie toegezonden met de wens, dat binnen enkele dagen hem de vrijheid zal

worden geschonken. (De heer R. werd naar aanleiding van de schietpartij in Laren onder arrest gesteld en eveneens naar Amsterdam gebracht. HK.) Reeds woensdag werden drie van de voornaamste getuigen in Amsterdam verhoord, alsmede een zes- à zevental Huizers. Het stoffelijk overschot van de dodelijk getroffen Dirk Bakker werd donderdag begraven.

Een reportage van 'De Telegraaf' over het gebeurde naar aanleiding van de publicatie in de Gooi- en Eemlander.

Voor het gemeentehuis van Huizen verdrongen zich vele Huizenaars en andere nieuwsgierigen, want daarbinnen werd het lijk van de verslagen Dirk Bakker door de Justitie geschouwd en werden de beide gearresteerden Pieter Baas en Bart Baas in verhoor genomen. (Opmerking: volgens De G. en E. waren de verdachten Peter Baas en Klaas Baas; wie gelijk heeft mag het zeggen. HK.) Toen werd door de Justitie-beambten, die in rijtuigen en begeleid door veldwachters, naar het terrein reden, een onderzoek ingesteld in De Rotonde. Ook hier waren vele belangstellenden bijeen, vooral bekende families uit Amsterdam, die in de buurt 'en pension' of in de villa's wonen of gelogeerd zijn. De toegang tot de verwoeste woning was echter afgezet door een detachement Rijksveldwachters. Wij hadden echter het voorrecht binnen te mogen komen. Allereerst daalden wij af in het 'sousterein'; merkwaardig, wat een treurige aanblik. Alle kasten in de keuken leeggehaald, tot zelfs de deuren uit de hengsels gelicht. Kostbare serviezen en glaswerk, vaatwerk enz. ten dele over de asfaltvloer geworpen en daar tot gruis getrapt en voor een ander deel naar buiten geworpen door de geheel verbrijzelde bovenlichtramen. Lampjes, die tijdens de verwoesting brandden, waren uit de muur gerukt en neergeworpen. Hier en daar waren sporen van een begin van brand op te merken. Door de tot boven in de nok slingerende trappen van het gebouw op de 'entree' komende, was een nog grotere verwoesting te aanschouwen. Geen ruit heel, zowel in de voordeuren van de vestibulen als in de ruime ontvangtsalon. De mooie hertenge-

VOORAANZICHT 1/4 PAVILJOEN TE BLARICUM
SCHAAL 1:50

Hamers 1908
Muller & de Vries

weien, de ganglampen ook hier uit de muur gerukt en daarbinnen het buffet letterlijk gesloopt. De geldlade werd uit de buffettoog-bankbak geleid, alleen een cent bleef achter. Flessen wijn, eerst leeggedronken, daarna verbrijzeld of uit het raam naar buiten geworpen; kistjes sigaren en pakjes sigaretten weggegrepen en rondgestrooid. Ook hier weer alle lampen afgerukt en buffetmateriaal, in ruime mate voorhanden, verbrijzeld. Overal aan deuren en schotwerk waren bloedsporen achtergebleven, veroorzaakt door hen die zich bij het vernielen van glaswerk hadden verwond. Een etage hoger, langs de draaitrap, wederom een erge verwoesting. Prachtige spiegels, vier bij anderhalve meter groot, glas van duimendik en prachtig afgewerkt verbrijzeld en de scherven doorgedrongen in de nog vrij goede Pleyelpiano, terwijl ook het andere meubilair voor een groot deel verwoest werd. Overal, zowel beneden als boven, was bezaaid met stenen die door de mooie bovenlichtramen naar binnen waren geworpen; kortom overal tonelen van verwarring en verwoesting, zoals men zelden aanschouwd had. Alleen de huishond van de familie, Polly, zat treurig te midden van de ruïne, nu en dan verwonderd aangekeken door een van de viervoetige kollega's, eigendom van een der Rijkspolitie-agenten. Het beest begreep er blijkbaar niets van hetgeen hier door de woestelingen is gewrocht. En boven, op de Koepel, wapperde als contrast met de treurige toestand beneden, de vaderlandse driekleur, die zo dikwijls van de tinne waaide als Vorstelijke Personen het gebouw bezochten. Wel een bewijs hoe onbesuisd de driften, onbeteugeld losgebarsten, de mens kunnen vervoeren tot daden, waarover later het schaamrood op de wangen moet komen.

Ook het Handelsblad bleef niet achter in de berichtgeving:

Vele Huizers beroemden er zich op mede te hebben gedaan en een der nieuwsgierigen, die het vernielingswerk ging aanschouwen, hoorde een Huizer zeggen, dat het hem speet de stal niet in de brand te hebben gestoken, want die was van hout en was dus gauw genoeg in brand geweest. Die lui hadden toch het recht dronken

te zijn; 'het was immers Zondag?' zei een ander. Tot de besten van Huizen zouden zij wel niet behoord hebben. Gelukkig keurde de meerderheid van de bevolking het gedrag van de woestelingen sterk af en men verheugde er zich op, dat ten lange leste er enige toch gestraft worden. Wat de daad van de heer Remmerde aanging, het algemeen gevoelen was, dat volgens artikel 41 van het Wetboek van Strafrecht, de heer Remmerde moest worden vrijgesproken, daar hij uit noodweer had gehandeld. Een geval van meer dringende nood waarin deze man verkeerde, was welhaast niet denkbaar. Naar wij vernamen, heeft zich reeds een Commissie gevormd met het doel gelden in te zamelen teneinde de heer Remmerde enigszins schadeloos te stellen voor het zware verlies dat hij geleden heeft. 'Het is te hopen dat deze commissie erin slage deze jongeman, die pas begon, en nu alles heeft verloren, het weer enigszins bovenop te helpen'.

Het Handelsblad meldde voorts enige brieven te hebben ingezien, die door de heer Remmerde zijn ontvangen. Daaruit bleek, hoezeer de daad van de Huizers werd afgekeurd door iedereen. Voorts hebben enige heren in Bussum het plan opgevat om geld bijeen te krijgen ten behoeve van de kastelein uit Blaricum. De heer J. Praetorius aldaar heeft zich bereid verklaard om de gelden in ontvangst te nemen. Onder het hoofd 'De Huizers in het Gooi' publiceerde dit blad een ingekomen stuk, gedateerd 22 Augustus 1900:

'Als gestadig lezer van uw blad, heb ik natuurlijk ook gelezen Uwe artikelen 'Van Dag tot Dag'. Op het ogenblik wil ik verwijzen naar Uwe beschrijvingen omtrent het prachtige Gooiland en vraag aan iedere bezoeker of er iets overdrevends in Uw betoog was. Ik heb dan ook een bijzondere voorliefde voor het Gooiland en het is dit jaar de vijfde Zomer dat ik er vertoef, zodat ik de mooie plekjes weet te vinden en te waarderen. Toch is er een plaatsje in die buurt ontsierd en wel 'Huizen', dat wil zeggen niet de plaats zelf, maar de grote meerderheid van haar inwoners. Het is mij dikwijls voorgekomen, dat ik met familie en

kennissen, hetzij te voet, op de fiets of per rijtuig zoveel last had van het volk te Huizen, dat ik dikwijls betreurde, dat het niet geoorloofd is met een wapen uit te gaan. Mijne wandelingen door de Galgesteeg, als ik des avonds van Amsterdam kwam, zijn wel meer dan eens door inwoners van Huizen zo onaangenaam gemaakt, dat ik blijde was thuis te zijn, en eens in mijn angst ben ik dat water overgezwommen. Thans logeer ik te Laren (NH) en moet het schandaal op De Rotonde te Blaricum, van alle zijden bekeken, horen. Als uit één mond hoort men de klacht over de Huizers en betreurt men de toestand van den Heer Remmerde, wijl men er zich over verheugt, dat een belhamel het slachtoffer is geworden. Wij mogen den beoordeling van den Officier van Justitie niet vooruitlopen, maar wie helpt mee om den Heer Remmerde, die recht had zich te verdedigen, in dit treurige geval te steunen? Wordt het niet hoog tijd om door strenge maatregelen en door het stationeren van Marechausees te Huizen, te trachten dat ruwe volk tot orde te dwingen? U dankzeggend voor de mij verleende plaatsruimte, heb ik de eer te zijn, Uwe dw. dienaar', w.g. G. Geisderver.

Kommentaar van de redactie:

Het is niet de meerderheid der bevolking, die het schone dorp ontsiert. Het zijn twaalf tot twintig gewelddadige kerels, die het dorp oneer aandoen.

Als reactie op bovengenoemd stuk het volgende:

'Dat enkele Huizers in het Paviljoen zo'n vernieling hebben aangericht, is meer dan ergerlijk; maar dat er zoo vele menschen zijn die daarvoor nu ALLE Huizers aansprakelijk stellen en trachten allen te benadelen, waar slechts enkelen hebben misdreven, is ook ergerlijk. Dat die woeste dronkaards daar als vandalen hebben huisgehouden is zeer te betreuren; maar dat andere menschen met onbenevelde zinnen nu zoo op ALLE Huizers schelden, is ook te betreuren. Dat enkele onverlaten één mensch van alles beroofd en uit

zijn broodwinning verdreven hebben, is ongehoord; maar dat fatsoenlijke menschen dat nu nadoen en eveneens fatsoenlijke menschen van hun broodwinning trachten te berooven, dat is ook ongehoord. Och, och, wat heerscht er toch een overdrijving in die verschillende Couranten-artikelen, ieder weet tegenwoordig wat van Huizen en de Huizers te zeggen of te schrijven: zij, die het dorp in de verte gewaar werden; anderen, die op hun doortocht misschien nog geen twintigste deel van het dorp zagen; weer anderen, die wel eens in hun leven een keer aan de Haven geweest zijn; nog anderen, die eerst nog Atlas of Spoorboekje moeten raadplegen om te zien waar Huizen nu toch lag; zij allen hebben de mond vol van, of grijpen naar de pen. En toch - noemt men ALLE Amsterdammers dieven, inbrekers, moordenaars, omdat de logees van Lammetje Zondag dat zijn? (Lammetje Zondag = het gevang. HK.).

Heeft men de Hilversummers verleden jaar zo uitgespuwd, omdat een troep ontevreden de bezittingen, niet van één, maar van verscheiden vernielde? Er zijn personen, die door hun optreden buiten de naam van Huizen niet hoog houden; er zijn er, die een levende illustratie zijn van het spreekwoord: 'Als de drank is in den man, dan is den wijsheid in den kan'. Er zijn er, die bepaald denken, dat lompe, ruwe en overschilligheid deugden zijn, maar waar vindt men een bevolking van uitsluitend deugdzaam? Wij zijn het in dat opzicht volkomen eens met den schrijver in Het Handelsblad: 'Een twaalf tot twintigtal nietswaardigen ontsieren dat schoon dorp.'
w.g. een aantal Huizers

Ook het Utrechts Dagblad en De Haagsche Courant namen de berichten over inzake De Rotonde. Op deze artikelen volgde een tweetal ingekomen stukken, één van een zekere 'X', en één van een geboren Huizer, die toen in Den Haag woonde.

'De heer V., correspondent van het Utrechts Dagblad, gaf een beschrijving van het voorval, doch poogde ene biographie van de Huizers te geven, die echter zozeer op een caricatuur uitloopt als van een vreemde (dat wil zeggen onbekend in Huizen) uit Veenendaal verwacht

mag worden. (Veenendaal, de woonplaats van de correspondent. HK.). Hij geeft blijk een vreemdeling in Huizen te zijn, want ik kan niet geloven, dat hij vroeger in Huizen gewoond heeft. Indien wel, dan begrijp ik zijne onbeschaamdheid niet, om zoiets onhebbelijks van zijn vroegere plaatsgenoten te schrijven. De verkeerde inlichtingen zullen hem parten gespeeld hebben, om zulken ergerlijke taal te schrijven, waarin toch een groot deel van de Huizer bevolking op zo'n fatale wijze door het slijk gesleurd wordt, dat het de spuigaten uitloopt. Het Utrechts Dagblad leende er zich toe dit in zijne kolommen op te nemen, waardoor niet alleen de kruiers, maar alle inwoners van Huizen de schrik om het hart moet slaan, wanneer in het grijze Utrecht of in het Vorstelijk 's-Gravenhage (een zeker blad in onze Hofstad nam het over) naar hun brieven wordt gevraagd, om dan te antwoorden: 'Ik ben een Huizer'. Zeker, er is canaille onder de Huizers, evengoed als er schavuiten zijn onder de spinners van Veenendaal. Maar zal men om enkelen, die tot het uitvaagsel behoren, heel de kruiersbevolking in de ban doen? Om den laaghartigen daad van een gewetenloos Italiaan, die den Koning van zijn volk vermoordde, verwenst men heel het anarchistisch gebroed, en terecht, maar zullen hier de goeden en de slechten over één kam geschoren worden en er onder lijden? Heel het gebazel van den Heer V. schijnt gefabriceerd te zijn om een dodelijken haat aan te kweken bij allen die met Huizers in aanraking komen. Is het op zo'n manier wonder, onze kruiers moeten horen van hun klanten: 'Ik heb je niet meer nodig'. En al klagen zij ook: 'Blijf toch visch van mij koopen, opdat ik toch in de behoefte van mijn gezin kan voorzien', wordt het volk door het geschrijf van den Heer V. als het ware niet in den mond gelegd: 'Neen, uw gezin is niet beter dan gij, want gij hebt ook een ontaarde vrouw, die den zuigeling in den armen van zijn dronken vader geeft, om het te laten vallen en ongelukkig te maken'. Meneer de Uitgever, het was mijn doel door dit schrijven te voorkomen, dat men verkeerd oordeelt over onze kruiers, zoals licht gebeuren kan door het stuk van den Heer V. Met dank voor Uwe plaatsing, Uw dw. 'X'.

'De Huizers'.

Het voorval te Blaricum rechtvaardigt niet, de gemeente Huizen en haar bewoners zo te bespreken als de medewerker van het Utrechts Dagblad deed in het door de Haagsche Courant overgenomen stuk. Onkruid vindt men overal. Maar Huizen is de meest ontwikkelde visschersplaats van de Zuiderzee. Het heeft een flinken Raad (bedoeld wordt gemeenteraad, HK.) en degelijk onderwijs. Door de gehele gemeente zijn ruim aangelegde straten met de noodige verlichting. Landbouw, veeteelt, vee en grashandel worden door den bevolking gedreven, op wier zedelijke karakter den stempel van den echten Gooischen boer rust. De visschersvloot telt ongeveer 200 vaartuigen met een krachtigen bemanning, alles behalve het voorkomen van arme tobbers hebbend. En de grootste haringrokerijen en ansjoviszouterijen vindt men er. De Huizer heeft ondernemingsgeest; vandaar, dat hij zijn handel uitstrekt tot ver in het buitenland. Gedurende de Vasten is te Maastricht, Aken, Keulen, Trier, Koblenz, Mains, Leipzig enz de groothandel van visch in handen van Huizers. Zomers vindt men te Antwerpen, Brussel, Luik, Berlijn, Hamburg, Bremen, Bremerhaven, Stettin, Danzig enz een aantal Huizers met hun kaashandel; allen flinke deugdelijke lui en geen dronken woestelingen, want dan zou de Duitse Polizei hun het verblijf daar wel onmogelijk maken. Komt des Maandags op den Beurs te Amsterdam, dan hoort men de namen van dat 'verdraaide geslacht' door verschillende makeelaars toespreken: 'Morgen, meneer Schaap, ...Boor, ...Veerman, Kruimer enz.'. Mannen van algemeenen handelskennis, die men niet links behoeft te laten liggen. Dat de Huizer jongens niet tot een krom en verdraaid geslacht behoren, bewijst wel dit, dat jaarlijks ongeveer 1/3 van de Huizer miliciens bij de Grenadiers en Jagers; 1/3 bij de Artillerie en 1/3 bij de Marine worden ingedeeld en dat menigeen van hen als Korporaal met onbetaald verlot huiswaarts keert, pleit zeker voor hun gedrag. Wat betreft het beweren van 'zo uit de Kerk in de kroeg', dit is laster. Evenmin is het waar van de brand op Pinksteren, want die was op 2 Januari en ik herinner mij niet, dat ooit

Pinksteren op die datum is geweest. Het gebeurde met het Paviljoen is zeer te betreuren; maar sommige fietsers geven door woest rijden wel eens aanleiding tot woordenwisseling. En was de kastelein van De Rotonde met meer tact opgetreden, dan zou het wel niet zo droevig verloop hebben gehad. Hein Puijk heeft ongeveer 40 jaar in het Tolhuis, ongeveer 200 meter van den Paviljoen, gewoond; zijn koffiehuis zat alle Zondagen tot laat in den avond vol met Huizers en er kwam weleens woeling, maar Oude Hein, Daasje of Broer wisten het zoo te leiden, dat het spoedig gesust werd.'

*getekend: H. Hendriks,
geboren Huizer, thans wonende te 's-Gravenhage.*

En in De Gooi- en Eemlander een 'Blaricum's' ingezonden stuk:

'Ondergetekenden, allen inwoners van Blaricum, Noord-Holland, steeds nog onder den indruk van het toneel, Zondagavond 19 Augustus op De Koepel of Rotonde alhier afgespeeld, drukken hierbij hun diep medegevoel uit met het droevig lot van den Heer Remmerde en echtgenoot. Volkomen instemmende met het initiatief, dat genomen is om den Heer Remmerde finantieel te steunen verklaren zij: nog steeds met afgrijzen neer te zien op den gruwelijke vernieling, aan de goederen van den Heer Remmerde toegebracht, alsmede aan het gebouw zelf. Dat hun hart steeds met deernis vervuld blijft bij de gedachte aan de schade, welke door hem geleden wordt, door juist in deze tijd, die voor hem het meest gunstige is, zijne broodwinning te verliezen; dat zij, voortdurend met medegevoel bezield, deelnemen in het lot van hem, die, hoewel een menschen daad verrichtende daarvoor tot nu nog boeten moet; dat zij overtuigd zijn, dat de Heer Remmerde niet gehandeld heeft in overijling of drift, - immers hij waarschuwde herhaaldelijk, ook zelfs toen zijn leven werd bedreigd - maar geheel uit zelfbehoud; dat zij den vurigen wensch uitspreken, dat de Heer Remmerde van zelfs de geringste schuld wordt vrijgesproken en spoedig zijn definitieve vrijheid herkrijge; dat

zij met vreugde den dag tegemoet zien, waarop een man onder hen wederkeert, op wiens leven geen minste vlek kleeft, wiens naam alom geprezen wordt'.

Getekend: De ingezetenen van Blaricum.

P. S. De Ondergetekende, Burgemeester van Blaricum, verklaart met den inhoud van bovenstaand stuk volkomen in te stemmen. Getekend: Hosang.

—De plaatselijke korrespondenten/verslaggevers gaven nog onderstaande berichten door aan de redactie van De Gooi- en Eemlander:

Uit Bussum:

Voor de zwaar beproefde kastelein trachten enige Heeren geld bijeen te krijgen die door het gebeurde zoveel schade heeft geleden. De Heer J. Praetorius belast zich daartoe gaarne met het in ontvangsinemen van de giften. Deze zullen per advertentie gepubliceerd worden. Leden van de Sociëteit 'Onder Ons' vinden gelegenheid in het lokaal der Sociëteit op eene lijst te tekenen, en zal later over het achter hunnen naam vermeld bedrag worden gedisponeerd door genoemden Heer.

Laren:

Van het drama in het Paviljoen onder Huizen/Blaricum jongstleden zondag is het navolgende hier afgespeeld: Halftien in den avond kwam hotelhouder Remmerde vanuit Blaricum met zijn vrouw, zuster, logé's en knecht, in het Hotel Hamdorff, alhier, invluchten, waar zij met veel deelneming ontvangen werden. Remmerde gaf ten elf Ure kennis van het gebeurde aan onzen Burgemeester, die onmiddellijk een plaatselijk onderzoek liet instellen en Remmerde onder den hoede van den veldwachter stelde. Deze morgen heeft de Justitie een nadere opname in loco gedaan en Remmerde voorlopig in Amsterdam in arrest gesteld wegens het dodelijk schot op een der Huizers. Zijne troosteloze vrouw en zuster, thans naar heur vader in Renkum vertrokken, hebben tot gisteren een uitstekende verzorging genoten bij den Heer J. Hamdorff, die ook de overgebleven inboedel in bewaring heeft genomen. Een woord van lof aan Hamdorff mag hier niet ontbreken.

Huizen:

Men heeft uitvoerig kunnen lezen over de toedracht der zaak, die Zondagavond en eenige dagen daarna, alle gemoederen in dit dorp vervulde: wij bedoelen de verwoesting in het Paviljoen Blaricum. De Justitie zal zeker niet in gebreke blijven om een onderzoek in deze wandaad te stellen, en het is te hopen, dat allen die door woord of daad hebben medegewerkt, een voorbeeldige straf zal worden opgelegd. Wie te beklagen is, dat is de pachter van het Paviljoen, de Heer Remmerde: midden in het seizoen door enkele kwaadwilligen van alles beroofd; uit zijne broodwinning verdreven. Maar wie verklaart de houding van de politie en van het zoo talrijke aanwezige publiek? Wij zijn geen ooggetuige geweest, maar uit geen enkel verhaal van het gebeurde konden wij opmaken, dat er ook maar één ernstige poging is aangewend om de vernieling te stuiten of te voorkomen. Waarom mocht gemeenteveldwachter Kuyser geen beroep doen op het publiek van de aanwezige waarnemend Burgemeester van Blaricum? Laat men ook eens deze kant van de zaak bezien.

Een tweede Bussums bericht:

Den eerste lijst, bij den Heer J. Praetorius ingekomen, voor den gewezen kastelein van het Paviljoen te Blaricum, wijst een bedrag aan van f. 232,98½. Den tweeden lijst een bedrag van f. 373,90. Totaal is nu ontvangen f. 606,88½.

Blaricum:

De kastelein van de Koepel alhier is Dinsdagmiddag voorlopig in vrijheid gesteld. De twee gearresteerde Huizers blijven in hechtenis; tegen hen is rechtsingang verleend. Het is bij onderzoek door de Justitie gebleken, dat bij de vernieling op de Rotonde ook het een en ander spoorloos is verdwenen, onder andere wordt genoemd een groot aantal lepels en vorken, geld en andere waardevolle artikelen. Het is misschien niet ondienstig erop te wijzen, dat de minste verklaring van deze of gene uit het publiek, die van verre of nabij de vernieling gadeslagen heeft, van veel waarde kan wezen voor de politie, en deze daardoor bij haar onderzoek niet weinig geholpen kan worden. Groot was het aantal personen, die in de loop der week bij het toneel der verwoesting een kijkje kwamen nemen. De knecht, die weer op

het Paviljoen verblijf houdt, diende de nieuwsgierigen tot gids, en vondt daarin nog enig voordeel. (Sociale zekerheid was er niet, dus... maakte deze knecht van de nood een deugd, HK.)

Heden werd een schrijven ontvangen van den Heer Remmerde en echtgenoot, waarin dezen hun innigen dank betuigen aan de ingezetenen voor het adres van sympathie, hun toegezonden en gepubliceerd.

Amsterdam:

De instructie betreffende het treurig toneel op het Paviljoen te Blaricum afgespeeld, duurt nog steeds voort; het aantal getuigen, dat door de Justitie gedagvaard wordt, groeit nog met den dag aan.

En tenslotte de Epiloog:

Nadat eerder de Rechtbank aan de beide Huizers drie jaar gevangenisstraf heeft opgelegd, heeft in februari 1901 tenslotte in hoger beroep het Amsterdamse Gerechtshof arrest gewezen: Peter en Klaas Baas werden veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf.

Naschrift:

Het boekje 'Kroniek van een Erfgooiersdorp', zal verschijnen onder auspiciën van de Historische Kring Blaricum, aan wie de samensteller dit heeft opgedragen.

BRONNEN

Archief gemeente Blaricum;
Archief Dagblad De Gooi- en Eemlander.

Noot van de redactie:

De teksten van de krantenknipsels zijn door de heer Klein ten dele in oude, ten dele in de huidige spelling ingeleverd. De redactie heeft een en ander onveranderd gelaten.

Bij de knipsels die na dat van 25 augustus 1900 volgen zijn de data haar onbekend gebleven.

De Kolonie te Blaricum

Maria W.J.L. Boersen

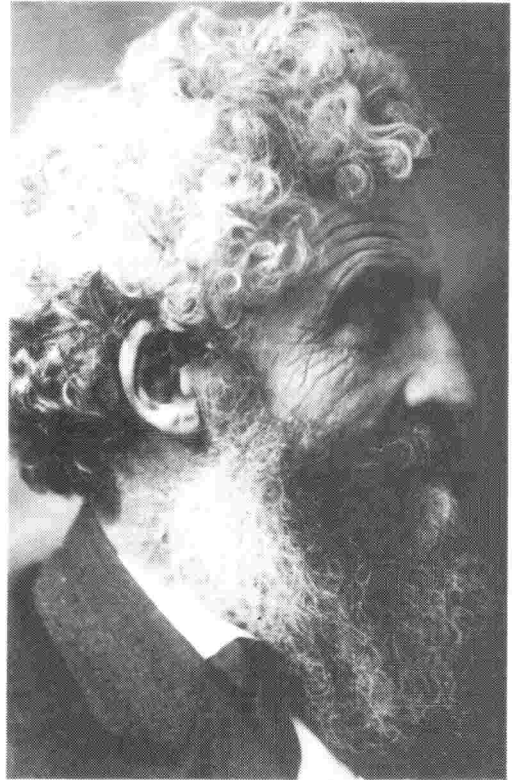
Inleiding

Rond de eeuwwisseling woonde er een opmerkelijke groep mensen in een kolonie in Blaricum. Opmerkelijk want zij noemden zich christen-anarchisten, leefden vegetarisch, liepen op blote voeten in sandalen en waren ook op zondag in een werkkiel gekleed. De Blaricumse katholieke boeren noemden hen minachtend *rooien* en *plantenvreters*. Waarom de inwoners van de kolonie christen-anarchistische opvattingen hadden en vegetarisch aten was voor de Blaricummers niet duidelijk. Rond de eeuwwisseling niet en ook nu - anno 1985 - niet. Er worden door oudere autochtone Blaricummers nog steeds verhalen over de kolonisten verteld die niet alleen weinig vleiend zijn, maar waaruit ook blijkt dat de Blaricummers nog steeds geen idee hebben van de idealen die de kolonisten in deze kolonie probeerden te verwezenlijken. Ook wordt de kolonie te Blaricum vaak in één adem genoemd of verwisseld met de kolonie 'Walden' te Bussum. Toch is er een duidelijk verschil in opzet: van een religieuze grondslag zoals in Blaricum het geval was, was in 'Walden' geen sprake.

In dit artikel wil ik een overzicht geven van de achtergronden, de opkomst, het dagelijks leven en de ondergang van de kolonie. Dit op basis van materiaal dat ik al eerder gebruikt heb voor mijn doctoraalscriptie *De Kolonie van de Internationale Broederschap te Blaricum*. In een latere publicatie hoop ik al het onderzoeksmateriaal te publiceren.

Ontwikkelingen in de maatschappij en de arbeidersbeweging in de negentiende eeuw, toegespitst op coöperatie en landbouwnationalisatie

In de Blaricumse kolonie, gesticht in 1899,

Professor J. van Rees (1854-1928)

probeerde een aantal idealisten, vanuit hun christen-anarchistische beginselen, een ideale samenleving te creëren, die zich over de vijandige buitenwereld moest uitbreiden. Om dit te bereiken leefden de kolonisten op communistische wijze in een gemeenschappelijk huis, waren ze vegetariërs, gebruikten ze geen alcohol en tabak, ageerden zij tegen het militarisme en de kapitalistische samenleving. Origineel waren hun ideeën niet: in de negentiende eeuw waren er in binnen- en buitenland denkbeelden ontwikkeld - en soms ook in de praktijk gebracht - die de

Blaricumse kolonisten - bewust of onbewust - hebben overgenomen.

Er was genoeg reden om de maatschappij te veranderen: de situatie van met name de arbeidende klasse was zeer slecht te noemen. De arbeiders zelf namen aanvankelijk nauwelijks initiatieven om verbetering in hun situatie te brengen: door hun lichamelijke en geestelijke achterlijkheid in samenhang met het lage niveau van de lonen waren zij daartoe nauwelijks in staat. De eerste arbeidersverenigingen werden vanaf de jaren zestig opgericht in kringen van de beter betaalde arbeiders: typografen en diamantbewerkers. Deze verenigingen hadden meer het karakter van gezelligheidsverenigingen dan van strijdbare arbeidsorganisaties. De echte vakverenigingen, die tot doel hadden de materiële belangen van de arbeiders te behartigen zouden pas na 1870 tot stand komen¹).

Daarnaast zien we in de jaren zestig sociale en maatschappij-kritische ideeën bij predikanten, journalisten en andere intellectuelen waaronder Otto van Rees, de vader van een van de koloniestichters, Jacob van Rees. Een aantal van deze intellectuelen probeerden het lot van de arbeidende klasse te verzachten. Zij gingen zich bezig houden met arbeidscoöperaties. De pogingen van werklieden om inkoopcoöperaties op te richten stonden dan ook onder invloed van de ideeën van deze sociaal-liberale heren.

Tegenover de sociaal-liberale ideeën van de arbeidersverenigingen, stond de opvatting van de sociaal-democraten over werkgemeenschappen met een democratische structuur, die het eigendom zijn en beheerd worden door de arbeiders die daar werken. Deze werkgemeenschappen worden productieve associaties genoemd.

De Duitse socialist Ferdinand Lassalle (1825-1864) was de eerste die een in deze richting gaande conceptie over coöperatie verdedigde: vrije associaties van arbeiders moesten met financiële steun van de overheid in het groot produceren en uitbreiden.

Marx benadrukte in 1864 de grote betekenis van de experimenten met productieve associaties in zijn *Inauguraladresse der Internationa-*

len Arbeiter-Assoziation. Toch had Marx kritiek ten aanzien van de productieve associatie als strijdmiddel van de arbeidersbeweging: de belangrijkste kracht voor omwenteling van de maatschappij bleef voor hem de vakbeweging. Omverwerping van het bestaande systeem was volgens hem slechts mogelijk door de verovering van de politieke macht.

Daarmee stond Marx tegenover de Franse socialist Proudhon (1806-1865), die meende dat de maatschappij fundamenteel veranderd kon worden door vrije associaties van werklieden en boeren op te richten. Pierre Joseph Proudhon zette daarbij min of meer de traditie voort van de vroeg negentiende-eeuwse utopisten Charles Fourier (1772-1837) en Robert Owen (1771-1848). Zij wilden door het vormen van coöperatieve gemeenschappen de maatschappij veranderen²).

Eind negentiende eeuw hebben verschillende groepen en personen zich beziggehouden met landnationalisatie en kolonisatie. Een aantal sociale hervormers had in de tweede helft van de negentiende eeuw blauwdrukken voor een nieuwe maatschappij ontwikkeld. Gemeenschappelijk hadden deze hervormers de opvatting dat het particuliere grondbezit afgeschaft moest worden omdat het de bron was voor maatschappelijke misstanden. Als belangrijkste onder deze sociale hervormers kan de Amerikaan Henry George (1838-1897) genoemd worden. Zijn hoofdwerk, *Progress and Poverty* (1879), handelde over de toenemende materiële vooruitgang van de maatschappij in samenhang met de blijvende armoede. De enige oplossing was, volgens George, de afschaffing van individueel grondbezit door de staat. Ook de Duitser Michaël Flürscheim (1844-1912) pleitte voor volledige landnationalisatie. In Nederland introduceerde Jan Stoffel, een houtfabrikant uit Deventer, de ideeën van Flürscheim. In 1899 stichtte Stoffel de *Nederlandsche Bond voor Landnationalisatie*, naar voorbeeld van de *Deutsche Bund für Bodenbezitzreform*, een geesteskind van Flürscheim. De Nederlandse bond streefde ernaar de grond het eigendom te doen worden van staat en gemeente, met een schadeloosstelling voor de eigenaar als

overgangsregeling. Met name in Friesland, waar grote werkloosheid onder veen- en veldarbeiders heerste, sloegen de ideeën van de landnationalisatoren aan. Vooral de vrije socialisten, volgelingen van Domela Nieuwenhuis, hadden belangstelling voor kolonisatie op communistische grondslag. Zo had een groep landarbeiders rond D.O. de Vries uit Arum interesse in de Blaricumse kolonie, die als voorbeeld van communistische kolonisatie werd gezien³).

Daarbij komen we bij een stroming die communistische kolonisatie propageerde vanuit een andere achtergrond: zij bestond uit een aantal intellectuelen die op grond van hun religieuze overtuiging kolonievorming propageerden en sinds 1899 hun ideeën in Blaricum in praktijk brachten.

Religieuze achtergronden van de koloniestichting

Geheel nieuw was de combinatie van socialistische ideeën en religieuze overtuiging niet: in Nederland zien we in oudere, religieuze sektenbewegingen socialistische trekken. Zo had Jean de Labadie zich van de officiële kerk afgescheiden eind zeventiende eeuw en samen met enige volgelingen een huiskerk in Amsterdam gesticht. Omdat deze, wat kloosterachtige inrichting, in Amsterdam aanstoot gaf, waken de Labadisten uit, om uiteindelijk op het Walthaslot in Friesland terecht te komen. Daar leefden zij in gemeenschap van goederen: het huishouden werd bekostigd uit hetgeen de leden in de gemeenschappelijke kas hadden gestort en uit de dagelijkse arbeid van de broeders en zusters zelf. Kenmerkend voor de Labadisten was dat zij voorstanders van het vrije huwelijk waren, evenals de Blaricumse kolonisten.

De meeste gelijkenis met de Blaricumse kolonie vertoonden de Zwijndrechter Nieuwlichters in het begin van de negentiende eeuw. Een schipper, Stoffel Muller, stichtte een broederschap waarin alle leden eensgezind en broederlijk alles zouden delen naar voorbeeld van Jezus. De Nieuwlichters waren anarchisten: men trouwde niet voor de Burgerlijke

Stand en gaf de kinderen niet aan om te voorkomen dat ze opgeroepen zouden worden voor de militaire dienst. Opvallend is dat, hoewel de overeenkomsten met Blaricum duidelijk zijn - broederschap, vrij huwelijk, tegen dienstplicht, anarchisme - de christen-anarchisten, zoals de Blaricumse kolonisten zich noemden, zich niet beroepen op de Nieuwlichters⁴).

Een groep waar de christen-anarchisten zich wel op beroepen zijn de Douchoboren, die in de negentiende eeuw in Zuid-Rusland leefden. De Douchoboren kregen bekendheid door hun dienstweigering en de manier waarop zij deze weigering hebben doorgezet. Zij dronken geen alcohol, rookten niet, waren vegetariërs en verdeelden hun bezittingen onder elkaar. Elk werkte naar zijn eigen behoefte zonder betaling. Zij leefden geheel volgens de voorschriften van Jezus en waren daarom tegen alle daden van geweld en weigerden dus de dienstplicht. De Russische regering vervolgde hen; hun bezittingen werden geplunderd en zijzelf werden mishandeld. Vooral de Russische edelman Tolstoj was in de groep geïnteresseerd en daardoor kreeg deze groep verdrukten belangstelling uit de hele wereld. Uiteindelijk vertrokken zij, eind negentiende eeuw, naar Canada, waar zij probeerden een nieuw kolonieleven te beginnen⁵).

Een andere - en wel de voornaamste - inspiratiebron voor de Blaricumse kolonisten waren de ideeën van de reeds genoemde Russische schrijver Tolstoj (1828-1910). Uit onvrede met zijn eigen orthodoxe geloof keerde hij de officiële kerk de rug toe. Hij creëerde, op grond van het evangelie, zijn eigen christendom, waaruit al de metafysische en niet-ethische elementen werden geëlimineerd. Het beslissende stadium in zijn 'bekering' was het moment dat hij zich realiseerde dat de hele boodschap van Christus in de Bergrede stond, namelijk 1. leef met iedereen in vrede. 2. iedere man mag één vrouw hebben, iedere vrouw één man. 3. zweer niet. 4. 'weersta de boze niet'. 5. zie in alle mensen kinderen van één vader (broederschapsidee!). De kern van de Bergrede is, volgens Tolstoj, het vierde gebod: weersta de

boze niet. Daarom is het beginsel van het christendom voor Tolstoj de liefde. Het christendom brengt deze liefde niet in praktijk meent Tolstoj. Er is een soort pseudochristendom ontstaan, gebaseerd op dogma's, die de mensen de moed ontnemen om de liefde in de praktijk te brengen. Daarom kan via het christendom de maatschappij niet veranderd worden. Dat kan wèl, zegt Tolstoj, als de mensen zich een bestaan verschaffen, waarin het gemakkelijk is de vijf geboden uit de Bergrede op te volgen⁶).

Tolstoj is zelf het leven gaan leiden, dat hij in zijn geschriften uiteengezet had. Hij heeft zijn geld weggegeven en werkte in een grijze kiel samen met zijn - vroegere - arbeiders op het veld van zijn landgoed Jasnaja Poljana. Hij onthield zich van zaken die, volgens hem, in strijd waren met het liefdebeginsel: sterke drank, tabak, vlees en de eedaflegging. De invloed van Tolstoj was groot: duizenden Russen en niet-Russen werden zijn leerlingen en stichtten tolstojaanse gemeenschappen of kolonies, waarbinnen de ideeën van Tolstoj nageleefd werden⁷).

De ideeën van Tolstoj sloegen ook aan bij een groep Leidse theologen, die van mening waren dat het christendom zich intensief bezig moest houden met de sociale problemen in de maatschappij. In het laatste kwart van de negentiende eeuw werd het sociale probleem dan ook de centrale kwestie in week- en maandbladen van protestantse origine. In het blad van de vrijzinnig protestanten, 'De Hervorming', verschenen artikelen over prostitutiebestrijding, geheel-onthouding en socialisme. ook Tolstoj's naam werd in deze artikelen genoemd.

In 1892 hield de latere Blaricumse kolonist De Koe, op dat moment theologie-student te Leiden, een lezing, getiteld: *de predikantsbetrekking in onze dagen*. In deze lezing pleitte De Koe voor een radicaal christendom: de godsdienst moet in de maatschappij leven; Christus bedoelt geen wereld apart buiten de werkelijkheid. Het werk van predikanten, preken bijvoorbeeld, is nuttig, maar daden zijn belangrijker. Men moet dus én kennis van de maatschappij hebben - aan sociologi-

sche studie wordt te weinig gedaan - én solidair zijn met de massa der armen.

Daarom is De Koe socialist. De predikanten moeten militanter worden, moeten terug naar het oorspronkelijke christendom, meende De Koe. Er moet gewerkt worden aan de verheffing van de massa: *Slingert de middel-eeuwse, laffe domineesdeftigheid van U af, wordt volksmensen, preekt en wauwelt niet te veel, maar steekt de handen uit de mouw*⁸).

Zo ontstond in het laatste decennium van de vorige eeuw een nieuwe generatie Leidse theologen, die vooral praktisch bezig wilden zijn. Velen van die generatie werden geheel-onthouder, vegetariër, niet-roker en dienst-weigeraar. Ook sloten velen een vrij huwelijk. Allen waren afkomstig van liberale huize en dus nu een beetje anarchistisch; zij droegen reformkleding, waar een baard bij hoorde, zij hadden geen dienstpersoneel en waren met een klein salaris tevreden. Een aantal van deze generatie zonderde zich later af in een kolonie, anderen gingen in de richting van wat later de SDAP zou gaan heten⁹).

Ook de hoogleraar Jacob van Rees (1854-1928) raakte onder invloed van de ideeën van Tolstoj. Vreemd was dat niet: Van Rees heeft van huis uit een zekere sociale belangstelling meegekregen: zijn vader Otto van Rees, behoorde tot de groep van sociaal-liberalen die zich in de negentiende eeuw bezighielden met het verbeteren van de toestand van de arbeiders. Deze sociale belangstelling van Jacob blijkt onder andere uit het 'Heideplan', een ontwerp voor een landbouwkolonie, gedateerd *tegen 16 mei 1893*, dat zich in het Van Rees-archief te Amsterdam bevindt. Dit 'Heideplan' bevat motieven voor het stichten van een landbouwkolonie of een broederschap - op coöperatieve grondslag - om de steden te ontlasten van mensen die zich daar niet thuis voelen. In de kantlijn van dit plan staat een aantekening die het denken van Van Rees over mens en maatschappij goed weergeeft: *De menselijke natuur zal blijken veel beter te zijn dan velen aannemen, zoodra de condities tot het ontplooiën daarvan gunstiger, de stoornissen geringer zijn*¹⁰).

In een interview in het 'Haarlems Dagblad' 14 april 1924 vertelt Van Rees dat hij in 1894

VREDE.

Veertiend. blad tot bespreking van de Praktijk der Liefde.
Orgaan van de Internationale Broederschap.

Abonnementsprijs naar verkiezing.

VOORUITBETALING WORDT VERZOCHT.

Prijs per No. naar verkiezing.

Redacteur: **FELIX ORTT**,
— AMERSFOORT.

Uitgave der **DRUKKERIJ „VREDE”**.

Alle geldzendingen, abonnementen,
inlichtingen enz. aan
de Administratie Drukkerij Vrede
AMERSFOORT.

in aanraking is gekomen met de geschriften van Tolstoj. Door Tolstoj is hij religieus-anarchist geworden. Hij heeft van hem geleerd, dat de meeste christenen niet de consequentie van het evangelie van lijdzzaamheid uit de Bijbel durven trekken. Van Rees paste deze consequentie wél toe in zijn leven: hij aageerde tegen de dienstplicht, het doden van dieren (vivisectie) en onthield zich van vlees, alcohol en tabak. Deze laatste drie zijn schadelijk voor de mens en zijn omgeving en moeten dus vermeden worden, volgens Van Rees.

Al spoedig kwam Van Rees tot de overtuiging dat hij de Tolstojaanse ideeën ook buiten zijn familie- en kennissenkring moest brengen. In 1895 trad hij dan ook toe tot de 'Nederlandsche Onderwijzers Propaganda Club voor Drankbestrijding', in 1869 was hij één van de oprichters van het blad 'Vrede', het orgaan van de Vredewebeweging die ontstaan was naar aanleiding van de dienstweigering van J.K. van der Veer. Vanuit de Vredewebeweging zou de Blaricumse kolonie opgericht worden.

Het ontstaan van de Vredewebeweging

J.K. van der Veer, een socialistisch propagandist en redacteur van het vrij-socialistische blad 'De Toekomst', weigerde, overeenkom-

stig de weerloosheidstheorieën van Tolstoj, in 1896 zijn dienstplicht te vervullen. Zijn brief aan de commandant van de dienstdoende schutterij te Middelburg, waarin hij de reden van dienstweigering omschreef, werd in een aantal bladen gepubliceerd. Deze daad van de eerste daadwerkelijke Tolstojaan in Nederland, wekte nogal wat opzien. Bähler, een oud-student uit Leiden, nu predikant op Schiermonnikoog, was de eerste die de dienstweigeraar zijn sympathie betuigde. Deze sympathiebetuiging verscheen in een aantal bladen. Daarop volgden ook andere sympathiebetuigingen, die met elkaar gemeen hadden dat zij afkomstig waren van jonge, moderne predikanten, die ooit hadden behoord tot de Leidse generatie. Ook Tolstoj schreef Van der Veer een brief, waarin hij zijn instemming betuigde met de daad, die Van der Veer stelde¹¹⁾.

Spoedig ontstond de behoefte bij de Nederlandse Tolstojanen om in een eigen orgaan de denkbeelden van Tolstoj tot uitdrukking te brengen. Dit werd urgent toen de pers geen aandacht meer gaf aan de Tolstojaanse ideeën - de nieuwigheid was eraf - en het blad van de vrijzinnig protestanten 'De Hervorming' langzamerhand weigerde artikelen van Tolstojaanse strekking te publiceren. Op een bijeenkomst in Den Haag op 16 augustus

1897, waarop naast Van der Veer en enkele vrijzinnige predikanten, ook de ingenieur Felix Ortt en de wiskunde student Lodewijk van Mierop aanwezig waren, werd besloten tot de oprichting van een eigen orgaan. Het benodigde geld zou verschaft worden door Felix Ortt en enige - niet nader genoemde - 'Haagse geestverwanten'¹²⁾. Daarna brak een drukke periode aan voor de Vredeweging, zoals de stroming van de Nederlandse Tolstojanen inmiddels werd genoemd. Felix Ortt vermeldt dat er benodigdheden voor een drukkerij werden gekocht en dat de drukkerij 'Vrede' genaamd, in Haarlem werd gevestigd. Na een jaar werd de drukkerij naar Den Haag verplaatst. Russische geestverwanten en de Hongaarse dienstweigeraar Skarvan, bezochten de Nederlandse Tolstojanen, waardoor zij zich, volgens Ortt, een onderdeel van een internationale stroming voelden. Daarnaast echter had de Vredeweging, met name de drukkerij die onder leiding van Van der Veer stond, te kampen met ernstige moeilijkheden, voornamelijk financiële, die steeds door Jacob van Rees opgelost moesten worden. Enige voorspoed voor de drukkerij ontstond toen, na enige redactiewisselingen, Van Mierop de leiding op zich nam¹³⁾. De voornaamste taak van de drukkerij was de uitgave van het blad 'Vrede', de spreekbuis voor de christen-anarchistische idealen, die voortvloeiden uit het liefdebeginsel. Daarom bevat ieder blad religieuze beschouwingen, waaronder de morgenlezingen, die in de kolonie te Blaricum gehouden zijn door D.B. de Vries. Verder sociaal-politieke beschouwingen als bijvoorbeeld een serie artikelen van Van Mierop over 'kolonisatie', waarin hij een stelsel van anti-kapitalistische arbeidsverdeling verdedigt¹⁴⁾. Ook wordt in 'Vrede' uitgelegd wat het christen-anarchisme inhoudt. De christen-anarchisten zijn volgelingen van 'de Christusgeest', die door veel mensen, zoals Tolstoj, Laotze, Manu en Boedda, gepropageerd werd. Een christen-anarchist bepaalt zelf hoe hij volgens de leer van Christus moet leven, hij volgt zijn *innigste natuur*. Omdat de christen-anarchisten zelf bepalen hoe ze moeten leven, kunnen ze ook

geen volgelingen van iemand worden genoemd. Daarom kunnen de aanhangers van de Vredeweging, die aanvankelijk werden aangeduid als Tolstojanen, omdat zij vele ideeën van Tolstoj hebben overgenomen, volgens Ortt geen Tolstojanen meer genoemd worden¹⁵⁾.

Daarnaast zien we in 'Vrede' vanaf 1899 berichten over de Blaricumse kolonie, waar de christelijke liefde daadwerkelijk in praktijk werd gebracht.

Oprichting van de kolonie te Blaricum

Lodewijk van Mierop kondigt in oktober 1899 in 'Vrede' de oprichting van de kolonie aan. Het doel van deze kolonie zal zijn: *de liefde-ideeën van de christen-anarchisten in praktijk brengen. Om propaganda te maken voor de christen-anarchistische ideeën zal de kolonie-groep, die de naam 'De Internationale Broederschap' heeft gekozen, een eigen drukkerij krijgen, namelijk drukkerij 'Vrede'. Voorlopig blijft deze drukkerij echter in Den Haag gevestigd*¹⁶⁾.

Vanaf dat moment was de kolonisatie snel geregeld. Door schenkingen had men een beginkapitaal van twintigduizend gulden gekregen om grond en gebouwen te kopen en tevens, omdat de kolonie in de beginperiode zelf geen inkomsten had, om in de noodzakelijke levensbehoefte van de kolonisten te voorzien. Professor Van Rees, die zijn oude Heideplan in vervulling zag gaan, kocht in Blaricum, een kilometer of acht van zijn woonplaats Hilversum verwijderd, veertien hectare bouwland en hakhout voor zevenen-zestig honderd gulden¹⁷⁾. Deze grond zou op 1 december 1900 op naam van de vereniging 'De Internationale Broederschap' komen te staan.

Ook de plannen voor een huis, dat gebouwd zal worden op de grond die Van Rees heeft gekocht, waren klaar. In dat huis moeten alle kolonisten gezamenlijk wonen, maar het huis zal zo worden ingericht dat de vrijheid van ieder gewaarborgd is. Daarom zullen op de benedenverdieping een aantal kamers voor gezinnen komen, een zaal voor gemeenschappelijk gebruik, een kamer voor de administra-

tie en de bibliotheek en tenslotte een keuken. Op de bovenverdieping zullen een aantal kleinere kamers voor alleenstaande kolonisten worden ingericht. Ook zal daar een badkamer worden aangelegd.

Om de kolonisatie te realiseren was het noodzakelijk een vereniging op te richten en koninklijke goedkeuring aan te vragen. Deze aanvraag aan het gezag zagen de christen-anarchisten niet als een concessie aan hun beginselen maar als iets wat nodig is om het kolonieterrain op naam van de vereniging te zetten. Ook wil men dat de vereniging een gemeenschappelijke kas beheert, waarin alle leden hun geld storten.

Wat de Vredemannen als doel hebben gesteld voor de kolonisatie, blijkt uit de eerste twee statuten van de vereniging van 'De Internationale Broederschap', die op 26 januari 1900 in het Staatsblad gepubliceerd worden. Het doel van de vereniging is zowel onder de leden als in het algemeen een leven in de geest van Christus te bevorderen. Dit doel tracht de vereniging te bereiken door gezamenlijk steeds meer de christusgeest te leggen in de praktijk van het leven, door middel van een gemeenschappelijk arbeiden en leven in haar

land- en tuinbouwkolonie te Blaricum en de vertolking van haar ideeën in woord en geschrift.

Lid van de vereniging, op het moment van oprichting, zijn N.G. Enzlin, A.S. Enzlin-Fiddelaar, J.R. Hoekstra, A. de Koe, S.C. Kylstra, D.L.W. van Mierop, F.L. Ortt, J. van Rees, A.F. Spoor en Wed. T. Veen-de Wit.

Van Mierop legt er nadruk op dat men goed het verschil tussen de vereniging 'De Internationale Broederschap' en 'De Internationale Broederschap' in de gaten moet houden: tot 'De Internationale Broederschap' hoort ieder die zich verwant voelt met al wat leeft en voelt en lijdt¹⁸).

Van de leden van de vereniging 'De Internationale Broederschap' traden Kylstra, Enzlin en Spoor vergezeld van hun gezin, in de kolonie. Dominee Kylstra werd min of meer als informele leider van de kolonie beschouwd. Van de overige leden van de vereniging zouden Hoekstra, dominee De Koe, Van Mierop en Ortt later in de kolonie treden. Van Rees trad niet toe tot de kolonie omdat hij zijn ambt als hoogleraar belangrijker vond¹⁹). Ook voelde zijn vrouw niets voor het kolonieleven: zij wilde niet dat haar

Koloniehuis aan de Torenlaan

kinderen samen met de koloniekinderen zouden opgroeien²⁰). De omstandigheden, waaronder de kolonie van start ging, zijn zeer primitief te noemen. De woonsituatie was uiterst slecht: het koloniehuis moest nog gebouwd worden. Daarom namen de eerste kolonisten, dominee Kylstra, bakker Enzlin en de boerenarbeider Spoor met hun gezinnen hun intrek in een gedeelte van een ongerieflijk huurhuis te Laren. Door deze slechte en te kleine behuizing was het dan ook niet mogelijk nieuwe kolonisten op te nemen. Een tweede tegenvaller was de grond. De kolonisten kregen ongeveer negen hectare bouwland en één hectare hakhout, van de grond die Van Rees gekocht had, in bezit. Deze grond te Blaricum kon nog niet in z'n geheel bewerkt worden: een gedeelte was nog verpacht. Verder was de grond van zeer slechte kwaliteit: *Het land was sedert onheugelijke tijden op de gewone wijze door de boeren ge(mis)bruikt. Het lag er heel oneffen, overal zuring (bewijs van de aanwezigheid van de voor de meeste planten schadelijke zuren) los hoogstens tot een diepte van 20 cm. maar dan zoo stijf dat geen plant er z'n wortels in kon boren, en dan vermoedelijk nog betrekkelijk diep (pl.m. 1 m) platen van oer, die 't water verhinderen weg te zakken en op te dampen en bij eenige aanhoudende warmte oorzaak zijn van het versmachten der planten, die er boven groeien*²¹). De kolonisten begonnen dan ook met het omwerken van de grond tot op één, soms één en een kwart meter diepte en haalden dikke brokken oerbank naar boven. In het voorjaar was een derde hectare op deze manier bewerkt. Vervolgens werd deze grond bemest met kalk, die de zuurheid van de grond wegnam. Verder werd gebruik gemaakt van fosfor en kalium en werden er lupinen geplant om de structuur van de grond te verbeteren. Ook werd compost uit Hilversum gehaald²²), een kostbare zaak voor de vegetarische kolonisten: de Blaricumse boeren konden de slechte zandgronden met koemest bemesten. Ondanks alle moeilijkheden in de beginperiode, was de broederschapsidee goed: in 'Vrede' wordt vermeld dat broeder Spoor

zich verdienstelijk maakte door de kolonisten van klompen te voorzien en broeder Enzlin iedere dag tarwebrood bakte²³). Ironisch genoeg is dit de eerste en de laatste keer dat men, wanneer men over de lotgevallen van Blaricum in 'Vrede' spreekt, de term *broeder* gebruikt.

In mei 1900 was het gemeenschappelijke huis, koloniehuis genaamd, aan de Torenlaan te Blaricum klaar. Het werd op 17 juni 1900 officieel geopend. Kylstra hield een feestrede, waarin hij de koloniestichting verklaarde en het doel ervan uiteenzette. In deze feestrede wees hij op de wanorde die er in de wereld was, op de slechte verhoudingen tussen mensen onderling, de bevoorrechtting van enkelen en de verdrukking van velen. Kylstra noemde de kolonisatie een revolutionaire daad omdat de onderlinge verhouding tussen mensen omgekeerd is: *Wij arbeiden niet als slaven, maar als meesters, niet aan het afgrijselijke loonstelsel gebonden, genietend de volle vreugd, het volle loon van onze arbeid*²⁴). Hoe dat leven als *meesters, genietend de volle vreugd, het volle loon van de arbeid* eruit zag, blijkt uit het volgende hoofdstuk.

Het dagelijkse leven in de kolonie

Hoe het dagelijks leven van de kolonisten er in 1900 uitzag, kunnen we lezen in de geschriften van de Telegraaf-journaliste Henriëtte Hendrix. In september 1900 verbleef zij een week in de kolonie. Tijdens dat verblijf hield zij een dagboek bij dat als feuilleton in 'De Telegraaf' verschenen is en later in boekvorm werd uitgegeven. Henriëtte trok in de kolonie het meest op met de familie Luitjes en de Engelsman Bob, die in de anarchist Luitjes een geestverwant gevonden had. Luitjes was namelijk een anarchist die zich aangetrokken voelde tot de produktieve associatie (een werkgemeenschap met een democratische structuur), maar die het niet eens was met de religieuze beginselen van de kolonie. Bob was atheïst, leefde niet vegetarisch en stak weleens een pijp op²⁵). Van deze, niet zo beginselvaste kolonisten, kreeg Henriëtte de meeste informatie over de kolonie. Met de 'serieuze'

Kolonisten in een lupineveld

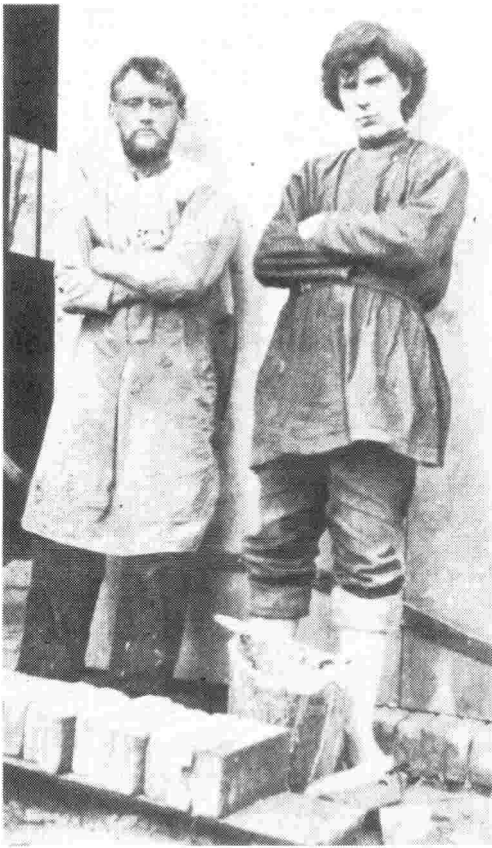
kolonisten, die de christen-anarchistische principes onderschreven, sprak Henriëtte nauwelijks.

Uit het dagboek van Henriëtte krijgen we een nauwkeurig inzicht in de dagindeling van de kolonisten. De mannen begonnen om halfzes buiten met het werk. Om zeven uur volgde dan het ontbijt. Het ontbijt, dat evenals andere maaltijden gebruikt werd in de gemeenschappelijke zaal, bestond ten tijde van het bezoek van Henriëtte uit bruine boterhammen, boter, stroop en thee. Na het ontbijt gingen allen weer aan het werk, de mannen op het land, de vrouwen aan de was of aan een ander huishoudelijk karwei. Om tien uur dronk men koffie en om twaalf uur gebruikte men het middagmaal, dat op maandag 24 september 1900 bestond uit erwtensoep en rijst met bramen. Om drie uur werd thee gedronken en 's-avonds om zes uur was de laatste maaltijd, thee met brood. Na die laatste maaltijd werd er niet meer gewerkt. Tot acht uur deed iedereen waar hij zin in had: wandelen, lezen, brieven schrijven. 's-avonds om acht uur werd er gewoonlijk gezamenlijk gelezen: boeken als *Johannes Viator* van Van Eeden en *De Opstanding van Tolstoj*²⁶).

Tijdens de maaltijden merkte Henriëtte dat er

aan de onderlinge verstandhouding tussen de kolonisten het nodige ontbrak. Aan tafel werd vermeden om over serieuze zaken te praten: er was onenigheid ontstaan tussen de 'ongelovige' en 'gelovige' kolonisten. Toen Luitjes zich bij de kolonie aansloot, dacht Kylstra, dat de principes van Luitjes slechts in naam van die van hem verschilden; hij dacht dat zij hetzelfde geloofden en alleen een andere terminologie hadden. Daar had Kylstra zich echter in vergist: Luitjes voelde zich aangetrokken tot de produktieve associatie, maar was niet religieus en deelde ook het principe van weerloosheid niet met de kolonisten²⁷). In de kolonie dreef Luitjes de spot met de stichtelijke lezingen en noemde die een grote leugen. Op een dag was dit tot een uitbarsting gekomen en had Kylstra aan Luitjes gevraagd de kolonie te verlaten, volgens Henriëtte Hendrix²⁸).

Dit geloofsverschil bleek echter niet het voornaamste punt van de ruzie te zijn. In 'Vrede' zegt Kylstra nadat Luitjes de kolonie verlaten heeft, dat niet het geloofsverschil, maar botsing van karakters, de feitelijke oorzaak van de ruzie is geweest²⁹). Dat is heel goed mogelijk, want Luitjes was een volstrekt individualist, die geen andere mening dan de zijne kon dulden en daardoor allen met wie

Luitjes en Bob

hij omging van zich vervreemde. Mede op grond van deze ruzie concludeerde Henriëtte dat er van de praktijk van de liefde, die in de kolonie nageleefd zou worden, niet veel meer over was: *Kylstra noemde het stichten van de kolonie een revolutionaire daad; dat was het ook in het begin, maar nu iets gewoon wereldsch, onverdraagzaamheid tegen niet-geloovigen hier binnen gesloopen is, mag het geen revolutionaire daad meer heeten. Zoo geeft Luitjes mij zijn meening over de kolonie en Kylstra; Kylstra geeft mij dan weer zijn meening over Luitjes en zegt dat hij iemand is, die altijd heerschen wil en dus hier niet op zijn plaats is; Atze Spoor vertelt mij onder het werken dat hij Luitjes een spotter, Bob te onverschillig vindt. En zoo voort, zoo praat men over elkaar, juist als in onze gewone*

*wereld*³⁰).

Het werk in de kolonie was erg zwaar. Henriëtte ervoer dat toen zij de kolonisten een dag op het land hielp met bonen trekken, lupines en sperciebonen plukken. Ook voor de kolonisten zelf viel het werk niet mee: de meesten van hen hadden voor hun kolonisatie, met uitzondering van Atze Spoor, geen arbeid in de land- of tuinbouw verricht. Vooral de vrouwen, die zich voornamelijk bezighielden met het huishouden, konden zich moeilijk aanpassen aan het harde en primitieve leven in de kolonie. Met name de vrouw van Kylstra en de vrouw van Spoor hadden daar moeite mee³¹).

Ten tijde van het bezoek van Henriëtte leverden het land en de moestuin de volgende produkten: aardappelen, rogge, boekweit, snij- en slabonen, peulen, erwten, tomaten en kool. Wat de kolonisten van deze produkten zelf niet konden gebruiken, werd verkocht. De inkomsten die de kolonisten op deze manier verkregen, waren niet voldoende om de uitgaven te dekken. Schenkingen waren daarom van harte welkom. Ook was het gebruikelijk dat gasten van de kolonie bij hun vertrek iets stortten in de gemeenschappelijke kas. Wel beloofde de bakkerij op korte termijn meer inkomsten te krijgen door het bakken en verkopen van de, in de wijde omtrek, zeer geliefde sportbeschuit³²).

In haar verslag over de kolonie laat Henriëtte de ideeën van de 'serieuze' kolonisten onvoldoende naar voren komen. Toch is haar weliswaar gekleurde verhaal over de kolonie een waardevolle bron voor ons: het is de enige bron die een indruk geeft van het dagelijks leven in de kolonie. Ook heeft zij duidelijk gemaakt dat er aan de onderlinge verstandhouding van de kolonisten het een en ander schortte. De oorzaken van deze slechte verstandhouding zijn door Henriëtte niet goed beschreven. Het in één huis wonen van mensen met uiteenlopende achtergronden en overtuigingen was namelijk een onmogelijke opgave. In grote lijnen was men het wel met elkaar eens: men wilde leven in gemeenschap van goederen en geld, maar de gemeenschappelijke kas, waaruit ieder naar

behoefte nam, gaf toch schele ogen; in principe leefde men vegetarisch en gebruikte men geen tabak, maar er waren kolonisten die weleens vlees wilden eten of een pijp wilden opsteken; men wilde de liefde in de praktijk brengen, maar als een kolonist een worm in de sla doodmaakte, zondigde hij dan tegen dit beginsel? De kolonisten hebben voor deze problemen geen goede oplossing kunnen vinden. Wel besloten ze al snel af te stappen van het leven in één gemeenschappelijke woning, door afzonderlijke huizen te bouwen. Dat bood echter geen definitieve oplossing voor alle problemen. Misschien had een strikter toelatingsbeleid, waarbij alleen mensen toegelaten zouden worden, die de beginselen van de kolonie volledig onderschreven, veel moeilijkheden kunnen voorkomen. Maar de meeste geestverwanten van de kolonisten waren geen vaklieden op het gebied van de land- en tuinbouw en aan deze vaklieden had de kolonie duidelijk behoefte.

Toch begon het tweede jaar in de kolonie te Blaricum hoopvol: de kolonisten, die zich niet aan het kolonieleven konden aanpassen, waren vertrokken, wat een verbetering van de onderlinge verstandhouding betekende. Bovendien stonden de gewassen er goed bij, dankzij de kennis van land- en tuinbouwmethoden, die de kolonisten inmiddels hadden opgedaan. Ondanks dat was het vertrek van de enige boerenarbeider Atze Spoor, een verlies. Vanwege zijn reumatische vrouw, die niet kon wennen, was Spoor gedwongen om in mei 1901 terug te gaan naar Friesland. In de loop van 1901 kwamen er echter ook nieuwe kolonisten in de kolonie. Vooral de komst van dominee De Koe, die behoorde tot de Leidse studentenkring en nauw betrokken was geweest bij de oprichting van de Vredeweging en 'De Internationale Broederschap', trok de aandacht. De Koe trad af als predikant in het plaatsje Nieuwe Diep om zich in de kolonie te vestigen. Bij zijn vertrek uit Nieuwe Diep hield hij een rede: *Afscheid van de kerk*, waarin hij zijn keuze voor de kolonie verklaart. Hij wil, omdat de kerk zich het lot van de arbeiders niet aantrekt en de belangen van de bezitters

beschermt, zich aansluiten bij een broederlijk leven, waarin *onreine maatschappelijke praktijken verwijderd zullen zijn*. De Koe kiest voor de kolonie, *uit dorst naar God, uit begeerte naar het heilvolle leven, in gemeenschap met de oneindige liefde*³³). Daarom zal De Koe strijden tegen de zondige neigingen, die het kenmerk zijn van de kapitalistische verhoudingen. Deze christen-anarchist hield het echter niet lang uit in de kolonie te Blaricum: na negen maanden vertrok hij samen met zijn vrouw Allegonda Thieme, naar de kolonie van Frederik van Eeden, 'Walden', te Bussum. Naast De Koe, arriveerden in 1901 nog een zestal kolonisten, waaronder de architect Theo Rueter. Rueter zou in de kolonie alle karweitjes op bouwkundig gebied gaan opknappen en was tevens van plan meubels te maken, die buiten de kolonie verkocht konden worden. De 'bedrijfsresultaten' waren in 1901 niet slecht: op 1 september 1901 werden in 'Vrede' kapucijners, erwten en bonen te koop aangeboden: dankzij de goede zomer was de oogst overvloedig geweest. Ondanks de goede oogst waren er toch problemen: de tuin- en landbouwprodukten brachten op de markt een lage prijs op. Daardoor konden de kolonisten nog steeds niet in hun eigen levensonderhoud voorzien. Daarom besloten ze zich toe te gaan leggen op het telen van enige gewassen in het groot: aardbeien, asperges en rabarber. Dat waren produkten die op de markt wel een goede prijs opbrachten. Ook schaften de kolonisten broeibakken en hoge rietschuttingen aan: dat laatste om de tuinen te behoeden voor de wind.

Naast de land- en tuinbouw vormde de bakkerij een steeds toenemende bron van inkomsten. In deze periode bakte Bakker Enzlin, met behulp van de theologie-student De Vries, wekelijks twee- tot drieduizend sportbeschuiten en een hoeveelheid brood in het oventje in de bijkeuken van het koloniehuis. Een onhoudbare situatie: de oven was slecht gebouwd en te klein om aan de steeds toenemende vraag naar sportbeschuit te voldoen. Daarom wilde de kolonisten een echte bakkerij bouwen, die volgens de

Sybe Postma en Willem Kots met familie

modernste methodes ingericht moest worden³⁴).

De steeds toenemende verkoop van tuin-, landbouw- en bakkersprodukten bracht de kolonisten in gewetensnood: er werd heftig gediscussieerd of het verkopen met winst niet kapitalistisch is. De gewetens van de kolonisten werden gesust met het argument dat kleren en gereedschappen, die onontbeerlijk waren, ook op de kapitalistische markt gekocht moesten worden. Daarnaast was ook veel geld nodig om de nieuwe investeringen in de tuinbouw en de bakkerij mogelijk te maken. Deze investeringen brachten de kolonie pas echt in ernstige financiële moeilijkheden. In februari 1902 vroeg men daarom in 'Vrede' om financiële steun. Er was direkt een bedrag van tweeduizend gulden nodig om te beginnen met de bouw van de bakkerij en een even groot bedrag voor investeringen in de tuinbouw. De oproep in 'Vrede' leverde geen resultaat op. Daarom besloten de kolonisten een hypotheek op de koloniegroend te nemen. Deze

hypotheek bood in eerste instantie een oplossing voor de geldproblemen, maar was natuurlijk geen definitieve oplossing. Daarom besloten de kolonisten een gedeelte van hun grond te verkopen. Men was namelijk, na veel discussies, tot de conclusie gekomen dat landbouw op de slechte zandgrond niet rendabel was. Alleen intensieve tuinbouw, waar men zich in het afgelopen jaar al meer op toegelegd had, kon een goede opbrengst garanderen en een redelijk bestaan aan de kolonisten verschaffen. Voor de tuinbouw was echter minder grond nodig dan de tien hectare die de kolonisten bezaten. Daarom besloot men, geheel in strijd met het anti-kapitalistische beginsel van de kolonie, vijf hectare grond te verkopen als bouwgrond voor villa's. Met dat geld konden de kolonisten de hypotheek aflossen en nieuwe investeringen doen: er werden een druivenkas, tweehonderd en vijftig broeiramen en een groot aantal vruchtbomen aangeschaft³⁵).

Het bakkersbedrijf breidde zich in de loop

van 1902 uit, omdat de kolonisten de beschikking kregen over een bakkerij met een goede oven. De bakkers hadden hun handen vol met het leveren en verzenden van bruinbrood, Grahambrood, sportbeschuit, Gooische moppen en sprits. Ook werd in deze periode een bedrijf toegevoegd aan de kolonie: D.B. de Vries richtte een limonade-fabriekje op, waarin hij zich bezighield met het produceren van alcoholvrije limonadesiropen³⁶).

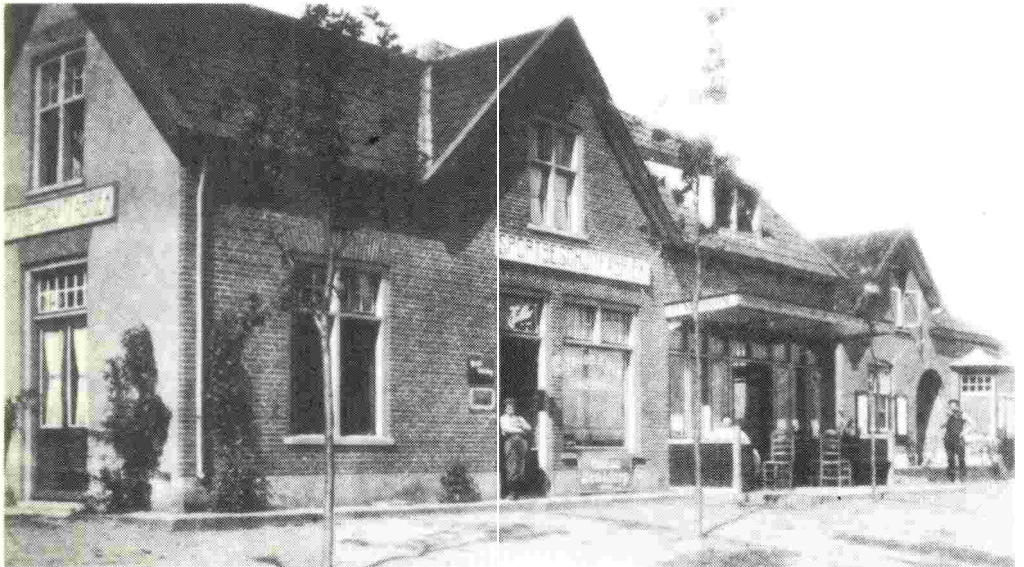
In april 1902 verhuisde de drukkerij 'Vrede' van Den Haag naar Blaricum. Daar kon men op eigen grond, gekocht van 'De Internationale Broederschap', en in een eigen gebouw op communistische wijze, dat hield in: vrij van huur, rente, loon- en patroonstelsel, leven en werken³⁷). Het gebouw van de drukkerij bestond uit een drukkerij, zetterij, papierkamer, kantoor, bibliotheek en een eetkamer op de begane grond. De eerste verdieping bevatte een zestal kamertjes voor de medewerkers van de drukkerij, waaronder Felix Ortt, de redacteur van 'Vrede' en Lodewijk van Mierop. Van Mierop zou zich bezig gaan houden met het drukken van boeken en tijdschriften. Ook zou hij zich belasten met het schrijven van artikelen. Berman, de

vroegere burgemeester van Schagen, zou, evenals in Den Haag, de administratie op zich nemen. Hij ging echter niet in de kolonie wonen, maar betrok met zijn vrouw en kinderen een woning in Laren. De overige drukkerij-medewerkers, Jan Honnef, Willem Kooyman, G.F. Lindeyer, Lodewijk van Mierop, Felix Ortt en Stefan Ortt, gingen in het gebouw van de drukkerij wonen. Hun huishouding werd daar verzorgd door Grietje Kooi, die al geruime tijd in de kolonie woonde³⁸).

Omdat het aantal abonnees van de verschillende bladen spoedig toenam konden in september 1902 Hekkenberg en in november 1902 Jan Vrolijk als drukkers aangenomen worden. Ook Lena Veer kwam bij de drukkerijgroep vanwege haar - vrije - huwelijk met Jan Honnef³⁹).

In deze periode was het duidelijk dat de kolonisten een streep hadden gezet onder het gemeenschappelijk leven en werken. Voor de kolonisten en hun gezinnen werden afzonderlijke woningen gebouwd, notabene door loonarbeiders. De koloniearchitect Theo Rueter bouwde een eigen huis op door hem gekochte grond van 'De Internationale Broederschap'⁴⁰).

Sportbeschuitfabriek 'Enzlin'

Ook waren er verschillende groepen ontstaan in de kolonie. De drukkerijgroep was namelijk materieel gescheiden van de tuinbouwgroep. Verder richtten Rueter en Lindeyer een timmergroep op die financieel en bestuurlijk afzonderlijk van de kolonie stond⁴¹).

Een mogelijke verklaring voor het feit dat de kolonisten hun idealen wat terzijde zetten en zich wat nauwgezetter op de praktijk gingen richten, is het steeds toenemende contact met de kolonie 'Walden' te Bussum. Vanaf 26 juni 1901 werd gedurende één keer per maand vergaderd over zaken als sterilisatie van groenten en vruchten en de gezamenlijke aankoop van groenten en mest. Op één van deze vergaderingen werd ook de verdeling van het afzetgebied van de bakkerijen van de beide kolonies besproken: de Blaricumse bakkerij zou in Laren en Hilversum brood verkopen, 'Walden' in Bussum en 's-Graveland⁴²). Het een en ander ging gedeeltelijk ten koste van de idealistische beginselen van de kolonisten, maar het betekende wel dat het, financieel gezien, beter ging met de kolonie. De tuinbouw vertoonde, dankzij de investeringen, goede perspectieven. De bakkerij liep uitstekend. De drukkerij zag, ondanks een negatief saldo eind 1902, wat voornamelijk veroorzaakt werd door de verhuizing, de toekomst rooskleurig in; de inkomsten en uitgaven bevestigen dat⁴³). Kortom, de kinderziekten uit de beginperiode van de kolonisten leken overwonnen te zijn. De moeilijkheden met de autochtone bevolking, naar aanleiding van de spoorwegstaking, zouden echter roet in het eten gooien.

Moelijkheden met de autochtone bevolking van Blaricum, Huizen en Laren

De Blaricumse, overwegend katholieke, bevolking heeft de kolonisten altijd als vreemdelingen beschouwd. Het feit alleen al dat er 'rooien' in de kolonie woonden, was voor de toenmalige pastoor van Blaricum, Hoebink, aanleiding genoeg om zijn parochianen te waarschuwen voor de omgang met de kolonisten⁴⁴). De kleding van de kolonisten,

zij droegen werkpakken en liepen op blote voeten in sandalen, ook op zondag⁴⁵), was een bron van ergenis voor de Blaricumse bevolking. De werkwijze van de kolonisten wekte minachting op: *een jongen van 16 tot 18 jaar bij ons, doet meer dan drie kolonisten*, merkte een Noord-Hollandse boer op tegen de ex-kolonist Luitjes⁴⁶). Toch leidden deze 'eigenaardigheden' nog niet tot directe moeilijkheden. De plaatselijke krant, *De Gooi- en Eemlander*, schreef aanvankelijk niet in negatieve zin over de kolonie. De opening van het koloniehuis, de bouw van de bakkerij en de komst van de drukkerij werden zonder commentaar vermeld. Verschillende brochures, die de koloniedrukkerij uitgaf, werden genoemd en aanbevolen in *De Gooi- en Eemlander*⁴⁷). De moeilijkheden begonnen echter toen de kolonisten, in het belang van de tuinbouw, een paar bomen aan de Torenlaan te Blaricum rooiden. Door de gemeente werden zij gedwongen dit werk te staken. De kwestie werd besproken in de raadsvergadering van 21 november 1902. Duidelijk bleek uit de toen gevoerde gesprekken dat *men in sympathie voor de vereniging niet versterkt werd*⁴⁸). Hoe de bomenkwestie afliep is niet duidelijk. Grote onrust zou er in Blaricum ontstaan naar aanleiding van de gevolgen van de grote spoorwegstaking, die op 29 januari 1903 uitbrak. De spoorwegarbeiders weigerden, naar aanleiding van een havenstaking in Amsterdam, 'besmette' goederen te vervoeren. In het hele land verklaarden spoorwegarbeiders zich solidair. Onvrede over de arbeids- en leefomstandigheden uitte zich in de meest massale staking die Nederland ooit gekend had. De eisen van de spoorwegarbeiders werden ingewilligd. De spoorwegdirecties, de regering en de gehele Nederlandse bourgeoisie waren overrompeld. Zij duldden een dergelijke aanslag op hun machtspositie niet en als reactie werden half februari door het ministerie Kuyper de beruchte dwangwetten ingediend, waarin staken bij een instelling van publiek belang (de overheid en de spoorwegmaatschappijen) verboden werd en tevens het belemmeren van onderkruiperij strafbaar werd gesteld. De arbeidersorganisa-

ties richtten een Comité van Verweer op dat de aktie tegen de wetsontwerpen moest leiden⁴⁹).

Ook de Blaricumse kolonisten protesteerden tegen de dwangwetten. Op 7 maart 1903 verscheen een protest in 'Vrede', ondertekend door de kolonisten en enkele geestverwanten. Enkele kolonisten sloten zich aan bij het Comité van Verweer. Op 1 april kwamen de dwangwetten in behandeling in de Kamer. Daarom werd er op 3 april een vergadering gehouden in hotel Verver te Blaricum om de ingediende wetsvoorstellen te bespreken. Op deze vergadering waren enige autochtone Blaricummers aanwezig, hoewel pastoor Hoebink 's-avonds in de kerk zijn parochianen had aangespoord niet naar deze vergadering te gaan. Behalve deze Blaricummers en een paar beambten van de Gooische Stoomtram, waren ook een aantal leden van 'De Internationale Broederschap' en een aantal medewerkers van de drukkerij 'Vrede' aanwezig. De kolonist D.B. de Vries, die optrad als vertegenwoordiger van het Comité van Verweer te Hilversum, opende de vergadering en gaf een uiteenzetting over de situatie die ontstaan was. Hij kon echter deze uiteenzetting niet afmaken: *Toen er socialistische meeningen verkondigd werden, liet de eigenaar de zaal ontruimen*⁵⁰). Ook in de naburige Gooise gemeenten hielden enkele kolonisten spreekbeurten⁵¹). Op 5 april 1903 werd de - tweede-spoorwegstaking door het Comité van Verweer uitgeroepen. Inmiddels was het voor de gezagsgetrouwe bevolking van Blaricum en de naburige gemeenten Huizen en Laren zeer duidelijk geworden dat de kolonisten sympathiseerden met de socialisten en opstand tegen het gezag predikten. De gemoederen te Blaricum werden nog meer opgewonden toen het gerucht de ronde deed dat de kolonie de directie van de Gooische Stoomtram, die ondanks de staking doorreed, zou beletten nog langer gebruik te maken van de grond, waarover in de Torenlaan de tramlijn liep. Dit gerucht werd door *De Gooi- en Eemlander* tegengesproken. Daar kwam nog bij dat op eerste paasdag - 12 april 1903 - het gerucht verbreid werd, dat een aantal orthodox-

Foeke Kamstra met dochter Fokje

protestante inwoners uit Huizen zouden komen om wraak te nemen op de kolonisten. De kolonisten, bang geworden, informeerden tweede paasdag bij het gemeentehuis of er voldoende voorzorgsmaatregelen genomen waren. De burgemeester had dat inderdaad gedaan: tegen de avond kwamen een twaalfstal huzaren Blaricum binnengereden. Dat dit niet overbodig was bleek 's-avonds: *oud en jong was te hoop gelopen bij de komst der militairen en zeer velen uit Laren getuigden van hunne kolossale belangstelling*⁵²). Ook een groep Blaricumse landarbeiders, die van een vergadering van een christelijke vakvereniging te Hilversum kwamen, waar blijkbaar sterk tegen de socialisten en stakers geageerd was, sloten zich bij de menigte aan⁵³). De ruiten van drukkerij 'Vrede' werden ingegooid, evenals de ruiten van de druivenkas en van een paar woningen. De militairen dreven de menigte uiteen en na negen uur werd het

stiller. Wel hoorde men hier en daar nog roepen *Weg met de socialen en Nieuwenhuis moet zakjes plakken*. Enkele kolonisten hadden inmiddels hun woningen verlaten en waren opgenomen in het huis van de burgemeester⁵⁴). Tegen een uur of tien laaide de onrust weer op. Opnieuw werden er ruiten ingegooid en men probeerde drukkerij 'Vrede' in brand te steken, wat echter mislukte. Wel brandde het pas gebouwde huis van D.B. de Vries af. Om twee uur 's-nachts arriveerden nieuwe militairen in Blaricum. De rust keerde weer⁵⁵).

De gevolgen van de aanval

De meeste kolonisten waren van oordeel dat zij na deze aanval niet langer in de voor hen vijandige omgeving van Blaricum konden blijven. Zij waren ervan overtuigd dat de aanval een vastberaamd plan was om de 'plantenvreters' het verblijf onmogelijk te maken. Dat was niet juist. De woede van de Blaricummers, Huizers en Laarders, richtte zich op de mensen die meegewerkt hadden met de staking en die hun sympathie daarvoor getoond hadden. Ook niet-kolonisten hadden materiële schade ten gevolge van de baldadigheden⁵⁶). De kolonisten echter wilden geen enkel risico lopen: zij vreesden een herhaling van de gebeurtenissen als de militairen weg zouden gaan. Dat bracht verdeeldheid onder de kolonisten: een aantal van hen, waaronder Lindeyer, wilde revolvers kopen om zich bij een herhaling van de gebeurtenissen te kunnen verdedigen. De beginselgetrouwe kolonisten besloten daarop te vertrekken: *Daar het tegen ons beginsel strijdt om ons zelf met revolvers of andere geweldsmiddelen te verdedigen en ook om de militaire macht daartoe te hulp te roepen - daar we verder niet de verantwoordelijkheid op ons willen nemen de vrouwen en kinderen aan zulk gevaar bloot te stellen, en we ook niet ons economisch bestaan met de ondergang mogen laten bedreigen, wat 't geval zou zijn als onze woningen en arbeidsmiddelen vernield werden - hebben we besloten zoo spoedig mogelijk uit Blaricum te verhuizen naar een streek die ons niet zoo vijandig gezind is en*

*waar we botsingen en rampen van dezen aard kunnen vermijden*⁵⁷).

De drukkerijgroep vertrok begin mei naar Amersfoort en dominee Kylstra probeerde geschikte grond te vinden om de tuinbouwgroep te verplaatsen. Dat mislukte doordat Kylstra onenigheid kreeg met enige kolonisten uit de tuinbouwgroep, die niet meer wilden leven volgens de beginselen waarmee de kolonie was opgericht. Kylstra verliet daarop, teleurgesteld, de kolonie⁵⁸). Eén lid van de tuinbouwgroep, Postumus, bleef te Blaricum wonen: met Willem Oversteegen begon hij een tuinderij aan de Eemnesserweg. Hij zou nog tot 1909 in Blaricum blijven wonen. Daarna vertrok hij naar Engeland. Ook Lindeyer en Rueter, die tot de timmergroep behoorden, bleven te Blaricum. Rueter zou tot zijn dood in Blaricum blijven wonen, Lindeyer vertrok in 1907 naar Laren⁵⁹).

Van de oorspronkelijke kolonie bleef alleen de bakkerij over. Bakker Enzlin wilde de kolonisatie voortzetten maar niet meer op grondslag van de beginselen van 'De Internationale Broederschap': *Ik zou om iemand toe te laten in de kolonie niet meer zoo streng naar zijn denkbeelden vragen en er meer naar zien of onze karakters bij elkaar passen. Vegetarisme en geheelonthouding zou ik, alhoewel ik dat zelf wel blijf, niet aan anderen willen opdringen, om de eenvoudige reden dat ik menschen, wier gezichtpunt nog niet op die dingen is gevestigd en bepaald, daarom nog niet lager schat dan me zelf, en andersom dat ik mezelf niet hooger acht dan iemand die niet geheelonthouder is of vegetariër*⁶⁰).

Van Rees besloot in 1904 een nieuwe tuinbouwgroep te vormen. Drie vrije socialisten uit Friesland, Jan Ourens Wiersma, zijn zoon Ourens en zijn schoonzoon Sybe Postma kwamen naar Blaricum. Enzlin maakte bezwaar tegen hun komst en wenste de Friezen niet als kolonisten te erkennen. De ruzie liep zo hoog op, dat Enzlin in 1906 de bakkerij van de kolonie overdroeg aan Willem Kots en zijn familie⁶¹). Tot in de zestiger jaren zou deze familie de bakkerij als een particulier bedrijf beheren. Enzlin kocht een pand een de Huizerweg te Blaricum en

vestigde daar een bakkerij. Ondanks de ruzies slaagden de Friezen erin om de tuinderij weer tot bloei te brengen. Dat was gedeeltelijk te danken aan het feit dat ze niet 'gehinderd' werden door de idealen die de christen-anarchisten belemmerd hadden bij hun bedrijfsvoering. De schilder Herman Heyenbrock vertelt hierover: *Friesche boeren waren gekomen en die moesten vee hebben voor de mest en ze hadden een geweer meegebracht voor de konijnen die de boerenkool opaten*⁶²). De Friezen hadden regelmatig loonarbeiders in dienst, waardoor de tuinbouwgroep een kapitalistisch bedrijfje geworden was. Na onenigheid met de vereniging 'De Internationale Broederschap' over de religieuze aspecten van de statuten hiervan, kwam er in maart 1911 definitief een einde aan de kolonie van 'De Internationale Broederschap' te Blaricum⁶³). Van de kolonie is nu - in 1985 - weinig overgebleven. Het koloniehuis heeft plaats

moeten maken voor het bejaardentehuis 'De Beukelaer'. Daartegenover staat nog de oude koloniebakkerij, nu woonhuis van de schoondochter van de laatste koloniebakker Willem Kots. Achter de bakkerij liggen nog drie houten koloniehuisjes; in één daarvan zou Kylstra gewoond hebben. Verder staat aan de Torenlaan nog het gebouw van drukkerij 'Vrede' evenals de meubelwerkplaats van Lindeyer en Rueter. In Laren staat de 'Larense Montessorischool', die als 'Humanitaire School' in 1903 vanuit de kolonie is gesticht en waar jarenlang onderwijs gegeven is op basis van de christen-anarchistische beginselen. (Aan deze Humanitaire School is aandacht besteed in het Larennummer van T.V.E. mei, 1980). Ook kan men in Laren en Blaricum, aan de Torenlaan, de Noolseweg en de Professor van Reeslaan, nog een aantal houten huisjes vinden die dateren uit de kolonieperiode.

Het gele koloniehuisje, Matthijssenhoutweg 9

Naschrift

De christen-anarchisten probeerden hun ideeën in de kolonie te Blaricum in praktijk te brengen, wat een onmogelijke opgave bleek te zijn. In de kolonie kwamen mensen die een radicaal christendom in praktijk wilden brengen en mensen die, vanuit een socialistische achtergrond, voorstanders van gemeenschappelijk grondbezit en productieve associaties waren. Deze tegenstelling tussen religieuze en socialistische kolonisten, was een van de vele moeilijkheden, die uiteindelijk tot de ondergang van de kolonie hebben geleid. Andere moeilijkheden waren de voortdurende economische problemen, die het gevolg waren van de aankoop van slechte grond, het gebrek aan vakkennis van de kolonisten en het gebrek aan bedrijfskapitaal. Deze economische problemen verergerden de persoonlijke conflicten tussen de kolonisten; conflicten die een onvermijdelijk gevolg waren van het feit dat mensen met uiteenlopende achtergronden en karakters in een kleine gemeenschap leefden. Zowel door de economische moeilijkheden als door de onderlinge conflicten was er een komen en gaan van kolonisten. We kunnen zeggen dat de kolonie onvoldoende basis had om tot bloei te komen. Toen zij daarbij nog geconfronteerd werd met een vijandige omgeving, bleken de meeste kolonisten niet meer te kunnen vasthouden aan de beginselen waarmee men begonnen was en zeiden het kolonieleven vaarwel.

De kolonie ging ten onder, maar een aantal ideeën, die de kolonisten in de kolonie probeerden te verwezenlijken, bleven nog lange tijd invloed uitoefenen. Perdeck, die zich sterk aangetrokken voelde tot de Tolstojaanse ideeën zegt hierover: *Men zal misschien tot de conclusie komen, dat, gezien het kleine aantal deelnemers en de korte duur, die hele kolonie toch maar van weinig invloed, van weinig belang moet geweest zijn. Maar zulke dingen moeten niet naar grootte of naar tijd beoordeeld worden. De intensiteit waarmee alles beleefd werd heeft op zeer grote kringen in ons land invloed uitgeoefend. Ikzelf, die me destijds tot de jongeren in en om de beweging*

heb gerekend, weet hoe groot die intensiteit geweest is, voel bij het bespreken van deze dingen, nog iets van dat onbeschrijflijke enthousiasme dat ons, toenmalige volgelingen van Tolstoj, bezield⁶⁴).

De betekenis van de christen-anarchisten ligt dus vooral op het gebied van de ideeën, die zij verbreid hebben onder grote groepen in de samenleving. Vanuit hun christen-anarchistische beginselen oefenden de voormannen van de beweging vooral invloed door het propageren van een 'Rein Leven', een ascetisch leven op sexueel gebied, en door het ageren tegen het militarisme en alcohol. Zo richtten in 1904 Van Mierop en Ortt de Rein Leven Beweging op en vinden we in 1915 de namen van een aantal christen-anarchisten als Van Rees, Van Mierop en Honnef onder een Dienst-weigeringsmanifest⁶⁵).

Ook oefenden Ortt, Van Mierop en Van Rees invloed uit op de jeugdbeweging. Met name de 'Socialistische Jongelieden' en de 'Jongelieden Geheelonthoudersbond' zijn beïnvloed door de ideeën van de christen-anarchisten over geheelonthouding, Rein Leven, vegetarisme en niet-roken⁶⁶).

NOTEN

- 1) Brugmans, p. 51, 52.
- 2) Becker, p. 20, 23.
- 3) Becker, p. 30 e.v.
- 4) Jans, p. 99, 100.
- 5) Gründler, p. 417 e.v.
- 6) Quack, p. 292 e.v.
- 7) Woodcock, p. 218.
- 8) De Koe, De Predikantsbetrekking in onze dagen, in: De Leeuwarder Courant, 17 juli 1976.
- 9) Kalma, Preekt en wauwelt niet te veel, steekt de handen uit de mouw, in: De Leeuwarder Courant, 17 juli 1976.
- 10) Henkels, p. 14.
- 11) De Arbeider, 5 september 1896; 26 september 1896, Sociaal Weekblad, 21 november 1896.
- 12) Vrede, 1 oktober 1904.
- 13) Vrede, 1 oktober 1904.
- 14) Vrede, 1 juli 1901, 15 oktober 1901, 1 augustus 1902.
- 15) Vrede, 15 oktober 1902.
- 16) Vrede, 15 oktober 1899.
- 17) De financiële gegevens over de aankoop van grond van de kolonie zijn door Frans Backer, in het kader van de werkgroep 'productieve associaties' bij het kadaster nagegaan.
- 18) Vrede, 15 oktober 1899.
- 19) Haarlems Dagblad, 14 april 1924.
- 20) Mondelinge mededeling mevrouw Mies van Rees in: Heyting, het beloofde land van Blaricum.

- 21) Vrede, 1 februari 1902.
- 22) Vrede, 1 februari 1902.
- 23) Vrede, 15 februari 1900.
- 24) Kylstra, p. 11.
- 25) Hendrix, p. 17, 22 en 27.
- 26) Hendrix, p. 11, 14, 15 en 16.
- 27) Meertens, p. 7.
- 28) Hendrix, p. 28.
- 29) Vrede, 1 april 1901.
- 30) Hendrix, p. 29.
- 31) Hendrix, p. 34.
- 32) Hendrix, p. 55, 56.
- 33) De Koe, Afscheid van de Kerk, p. 15.
- 34) Vrede, 1 februari 1902.
- 35) De Pionier, 11 oktober 1912.
- 36) De Vries, in: De Prins 8 mei 1902.
- 37) De Pionier, 31 januari 1903.
- 38) De Pionier, 13 september 1902; Vrede, 1 maart 1902.
- 39) Vrede, 1 november 1902.
- 40) Archief Gemeente Blaricum, map: De Gemeente.
- 41) De Pionier, 13 september 1902.
- 42) De Ley, p. 118, 133, 144, 145, 165, 166.
- 43) Vrede, 7 maart 1903.
- 44) Mond. med. mevrouw G. Rigter.
- 45) De Drost, april 1967.
- 46) Luitjes, p. 187.
- 47) De Gooi- en Eemlander, 24 juni 1900, 8 februari 1902, 21 juni 1902.
- 48) Archief Gemeente Blaricum, map: Ingekomen stukken 1901-1904, nr. 904. De Gooi- en Eemlander 26 november 1903.
- 49) Becker, p. 151, 152.
- 50) Archief Gemeente Blaricum, map 2: De Gemeente; uitgaande brieven 1898, 1903, nr. 905; De Gooi- en Eemlander 4 april 1903.
- 51) Volksdagblad, 15 april 1903.
- 52) De Gooi- en Eemlander, 15 april 1903.
- 53) Het Volk. Zondagsblad, 19 april 1903.
- 54) Mond. med. Mevrouw Koning-Loeber.
- 55) De Gooi- en Eemlander, 15 april 1903.
- 56) Vrede, 18 april 1903; De Gooi- en Eemlander, 15 april 1903; Het Volksdagblad, 20 april 1903.
- 57) Vrede, 18 april 1903.
- 58) De Pionier, 1 mei 1903; Vrede, 19 september 1903.
- 59) Mond. med. mevrouw Oversteegen-Van Wijk. Lijst van nieuw ingekomenen in de gemeente.
- 60) Vrede, 3 oktober 1903.
- 61) De Vrije Socialist, 20 september 1911.
- 62) Heyenbrock, p. 41, 42.
- 63) De Vrije Socialist, 20 september 1911.
- 64) Perdeck, De Ramp van Blaricum, p. 126.
- 65) Jans, p. 109, 110, 112.
- 66) Harmsen, p. 98, 464.

BRONNEN

A. Archieven:

Archief Gemeente Blaricum.

B. Interviews:

Mevrouw Koning-Loeber (Blaricum)

Mevrouw Oversteegen-Van Wijk (Blaricum)

Mevrouw G. Rigter (Blaricum)

C. Kranten en tijdschriften:

De Arbeider, vrij communistisch orgaan voor het Noorden.

Arbeidersweekblad.

De Drost, driemaandelijks tijdschrift voor Laren,

Blaricum en Eemnes.

De Gooi- en Eemlander.

De Hervorming.

De Leeuwarder Courant.

De Pionier, veertiendaagsch blad ter bespreking van

Binnenlandse Kolonisatie, orgaan van de vereeniging

Gemeenschappelijk Grondbezit.

Sociaal Weekblad.

Het Volksdagblad.

Vrede, halfmaandelijksch blad tot bespreking van de

Practijk der Liefde, orgaan van de Internationale

Broederschap.

De Vrije Socialist.

Zondagsblad Het Volk

D. Boeken, brochures en artikelen:

Becker, F en J. Frieswijk, Bedrijven in eigen beheer,

Kolonies en produktieve associaties in Nederland,

1901-1958. Nijmegen 1976.

Brugmans, I.J., Stapvoets Voorwaarts, Bussum 1970.

Gründler, J., Lexikon der christliche Kirche und Sekten,

Wenen 1961.

Harmsen, G., Blauwe en rode jeugd. Ontstaan,

ontwikkeling en teruggang van de Nederlandse jeugdbe-

weging tussen 1853 en 1940. Nijmegen 1975.

Hendrixx, H., Een week in de kolonie te Blaricum,

Amsterdam 1901.

Henkels, H., Otto en Adya van Rees, leven en werk tot

1934. Utrecht/Den Haag 1975.

Heyenbrock, H., Herinneringen aan Van Eeden. In:

Mededelingen van het Frederik van Eeden Genootschap

1937.

Heyting, L., Het Beloofde Land van Blaricum. In:

Cultureel Supplement NRC Handelsblad 11 augustus

1978.

Jans, R., Tolstoj in Nederland, Bussum 1952.

Kalma, J.J., Preek en wauwelt niet, steekt de handen uit

de mouw. In: De Leeuwarder Courant, 17 juli 1976.

Koe, A. de, Afscheid van De Kerk, 's-Gravenhage 1901.

Ley, J.S. en B. Luger, Walden in droom en daad.

Waldendagboek en notulen van Frederik van Eeden e.a.

1898-1903. Amsterdam 1980.

Luitjes, T., Theorie en Practijk van binnenlandse

kolonisatie. Bussum 1929.

Meertens, P.J., Tjerk Luitjes. In: Biografisch woorden-

boek van het socialisme en arbeidersbeweging in

Nederland tussen 1860 en 1918. In: Mededelingenblad

van de Sociaal Historische Studiekring, nr. 15, mei 1959.

Perdeck, A., De ramp van Blaricum. In: Mededelingen

van het Frederik van Eeden Genootschap, 1937.

Quack, H.P.G., De socialisten. Personen en stelsels. deel

VI, Amsterdam 1912.

Vrankrijker, A.C.J. de, Onze anarchisten en utopisten

rond 1900. Bussum 1972.

Vries, D.B. de, De kolonie te Blaricum. In: De Prins, 8

mei 1903.

Woodcock, G., Anarchism, Harmondsworth 1963.

Het beschermd dorpsgezicht van Blaricum

H.J. de Koning

In 1961 kwam de Monumentenwet tot stand. Deze wet levert een bijdrage tot het streven oude bouwwerken en dus ook oude boerderijen en andere objecten van landelijke bouwkunst, die bijzondere betekenis hebben uit een oogpunt van geschiedenis en kunst, voor het nageslacht te bewaren. Voor de geschiedenis van de architectuur, voor de volkskunde en voor de geschiedenis van de landbouw is het van belang dat waardevolle voorbeelden van oude landelijke bebouwing behouden blijven. De aanwijzing van een pand tot beschermd monument kan op uiteenlopende gronden plaats vinden.

Het motief kan zijn, dat het type van een bepaalde bouwconstructie dient te worden bewaard of de afwerking van een woonhuis behouden wordt. Ook kan het gaan om het behoud van één of meer fraaie panden in het kader van een dorpsgezicht, wat dan dikwijls dientengevolge als 'beschermd dorpsgezicht' zal worden aangewezen.

Welke consequenties heeft nu de Monumentenwet ten aanzien van die delen van een gemeente, die tot beschermd dorpsgezicht zijn aangewezen? De memorie van toelichting bij het wetsontwerp zegt daar het volgende van. Tot deze complexen zullen veelal, behalve één of meer oude gebouwen, waarvan het behoud als zodanig van algemeen belang is, een aantal gebouwen behoren, die hoewel op zich zelf van geen of geringe monumentale waarde zijnde, zo goed passen in een geheel, dat verbreking van deze eenheid een aanzienlijke verarming van het stads- of dorpsgezicht zou opleveren.

Daar dorpsgezichten als hier bedoeld ook boerderijen kunnen omvatten, zoals in Blaricum ruimschoots het geval is, is het van belang even stil te staan bij de wijze waarop

de aanwijzing tot beschermd dorps- of stadsgezicht tot stand komt. Hierover kan het volgende worden gezegd. De ministers van de toenmalige Departementen van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Volksgezondheid en Ruimtelijke Ordening konden samen dorps- of stadsgezichten aanwijzen, die naar hun mening voor bescherming in aanmerking kwamen. Het initiatief tot een dergelijke aanwijzing kon ook elders liggen, bij voorbeeld bij een gemeentebestuur.

Hoewel de gevolgen van deze aanwijzing niet direct optreden, doch pas in de volgende fase, is het toch van groot belang dat men reeds in de aanvang zoveel mogelijk gebruik kan maken van zijn rechten, ook al wordt dit door de wet niet direct gemakkelijk gemaakt. Belanghebbenden kunnen binnen twee maanden na aanwijzing tegen het daartoe strekkende besluit bij de Kroon in beroep gaan. Is binnen de genoemde termijn geen beroep ingesteld of is eventueel een beroep afgewezen, dan is het complex tot beschermd dorps- of stadsgezicht verheven.

Daarna treedt de tweede fase in werking. De gemeente moet nu in een bestemmingsplan voorzieningen treffen ter bescherming van het dorps-/stadsgezicht. Tegen deze plannen, die op de bekende wijze steeds ter visie worden gelegd, kan iedere belanghebbende bezwaar maken. Het behoeft geen betoog dat dit bezwaar meer klem krijgt als ook reeds in de eerste fase beroep is ingesteld tegen de aanwijzing zelf.

De gang van zaken omtrent de totstandkoming van het beschermd dorpsgezicht van Blaricum verliep als volgt: Op 26 mei 1965 ontving het gemeentebestuur van Blaricum van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland bericht dat zij, namens de ministers

van C.R.M. en Volkshuisvesting en R.O. van de Directeur van de Rijksdienst voor het Nationale Plan, bescheiden kregen toegezonden welke betrekking hadden op de aanwijzing ex artikel 20 van de Monumentenwet van een deel van de gemeente Blaricum als beschermd dorpsgezicht.

Tevens werd het verzoek gedaan omtrent deze aangelegenheid advies in te winnen van de gemeenteraad en de uitslag hiervan aan G.S. mee te delen.

Een algemene toelichting op de aanwijzing van stad- en dorpsgezichten werd later ontvangen. De eerste contacten over de aanwijzing liepen over de heer N. Heyligenberg, hoofdamtenaar bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Op 26 augustus 1965 werd van Soundpush een zaal gehuurd (beter bekend als zaal Faber). Hier werd door de heer Heyligenberg aan de inwoners van Blaricum, welke in grote getale waren gekomen, een nadere toelichting

gegeven op de aanwijzing en de mogelijkheid geboden om vragen te stellen over de aanwijzing en de nota van Burgemeester en Wethouders, welke zij d.d. 16 augustus 1965 aan de gemeenteraad hadden toegezonden. Op 2 september 1965 brachten B&W definitief advies uit aan de Raad, waarin een eerder gedane suggestie om een extra gebiedje aan het beschermd dorpsgezicht toe te voegen en wel het gebiedje gelegen nabij de Raadhuisstraat/Middenweg. Deze suggestie is echter niet door de Rijksdienst overgenomen omdat men van mening was dat het aanbeveling verdiende de inspanning te concentreren op één geheel. De boerderijen en woningen welke in het gebiedje liggen blijven toch monumenten en genieten als zodanig een zekere bescherming.

In de raadsvergadering van 9 september 1965 besloot men de kwestie van het beschermde dorpsgezicht aan te houden tot de raadszitting van 30 september 1965. In deze zitting

Langeweg nr. 9

van de Raad werd het besluit genomen in te stemmen met de aanwijzing, ex artikel 20 der Monumentenwet, van een deel der gemeente tot beschermd dorpsgezicht, zoals was aangegeven op de eerder genoemde tekening nr. 158 van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Hierbij zij aangetekend dat tegen de aanwijzing van een deel van de oude dorpskern van Blaricum tot beschermd dorpsgezicht geen bezwaren zijn ingebracht. (Dit werd door Ir. R. Meischke, directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zéér opmerkelijk genoemd).

Op 15 maart 1967 volgde de definitieve aanwijzing bij beschikking door de toenmalige ministers dr. M.A.M. Klompé (C.R.M.) en ir. H.B.J. Witte (Volkshuisvesting & R.O.) tegelijk met de kernen van Vreeland en Loenersloot.

Met de inschrijving in het register op 8 augustus 1968 nam de gemeente Blaricum de verplichting op zich voor genoemd gebied binnen één jaar een bestemmingsplan op te stellen. Over de lengte van deze termijn was, zoals later zou blijken, wel erg optimistisch gedacht.

Voorafgaande aan de procedure welke moest leiden tot de vaststelling van het beschermde dorpsgezicht, had de gemeenteraad op 27 mei 1963 een brief ontvangen van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, vergezeld van een ontwerplijst van beschermde monumenten in Blaricum, met daarbij het verzoek om binnen twee maanden te laten weten of aan de lijst nog monumenten moesten worden toegevoegd, danwel daarvan moesten worden afgevoerd. Bij deze lijst, die in totaal 49 bouwwerken bevat (hoofdzakelijk boerderijen) welke als monument konden worden aangemerkt, was een daarbij behorende redengevende omschrijving.

Op 27 juni 1963 lieten Burgemeester en wethouders het ministerie van O.K. & W. weten dat de gemeenteraad geen bedenkingen had tegen de door hen opgemaakte lijst van beschermde monumenten in Blaricum.

De welstandscommissie van Blaricum deelde het college van B&W, toen zij kennis had genomen van de lijst, mede dat zij zeer

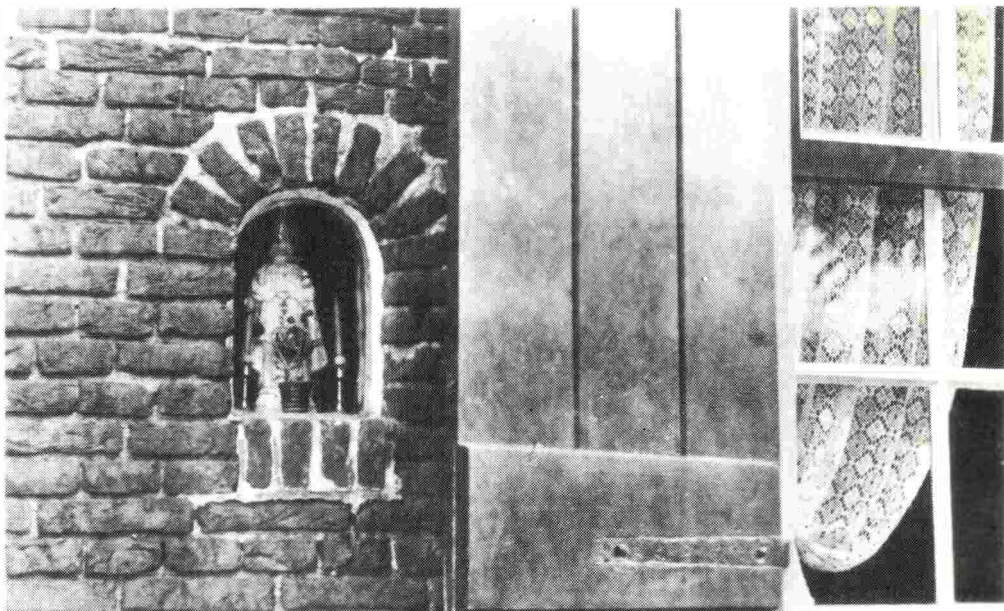
verheugd was met het vaststellen van de rijkslijst van monumenten in Blaricum, maar dat het naar hun mening aanbeveling zou verdienen als diverse percelen (in totaal 30 stuks) bijvoorbeeld op een aanvullende gemeentelijke lijst zouden worden geplaatst, daar huns inziens deze percelen er mede toe bijdragen dat fraaie groeperingen van diverse gebouwen dan behouden zouden kunnen blijven en de kans kleiner zou worden dat storende dissonanten zouden kunnen ontstaan, indien deze gebouwen, welke op zich geen grote bouwkundige waarde hebben, door andere worden vervangen, danwel ingrijpend worden verbouwd. Een groot deel van de percelen welke op de toenmalige lijst voorkwam, staat nu op de ontwerplijst van de huidige monumenten, welke binnenkort in een eindadvies van de huidige monumentencommissie aan het gemeentebestuur zal worden uitgebracht.

Op 27 april 1965 werd de lijst van monumenten in de gemeente Blaricum officieel vastgesteld. Een maand later werd de procedure gestart welke zou leiden tot het beschermde dorpsgezicht. Een duidelijke samenhang tussen de rijkslijst van monumenten en het beschermde dorpsgezicht van Blaricum ligt dan ook voor de hand. Het overgrote deel van de op de monumentenlijst voorkomende percelen ligt dan ook in het beschermde dorpsgezicht, namelijk 36 van de 49.

Ten tijde van de aanvang der werkzaamheden voor het opstellen van het bestemmingsplan dorpsgezicht, was tevens een herziening van het in 1952 door de provincie opgestelde uitbreidingsplan van de gemeente Blaricum in voorbereiding. Het grondgebied van de gemeente, exclusief het gebied van Stad en Lande van Gooiland (dat wil zeggen de Meent) werd opgedeeld in twee delen, namelijk het gebied omvattend het bestemmingsplan Kom en de rest van de gemeente, genaamd plan Dorp.

Het bestemmingsplan Kom heeft betrekking op twee gedeelten, te weten:

I - Het noordoostelijke gedeelte, groot ca. 12 ha., hetwelk min of meer wordt begrensd door de Bergweg-Mosselweg-St.-Jozefweg-

Detail gevel van een boerderij

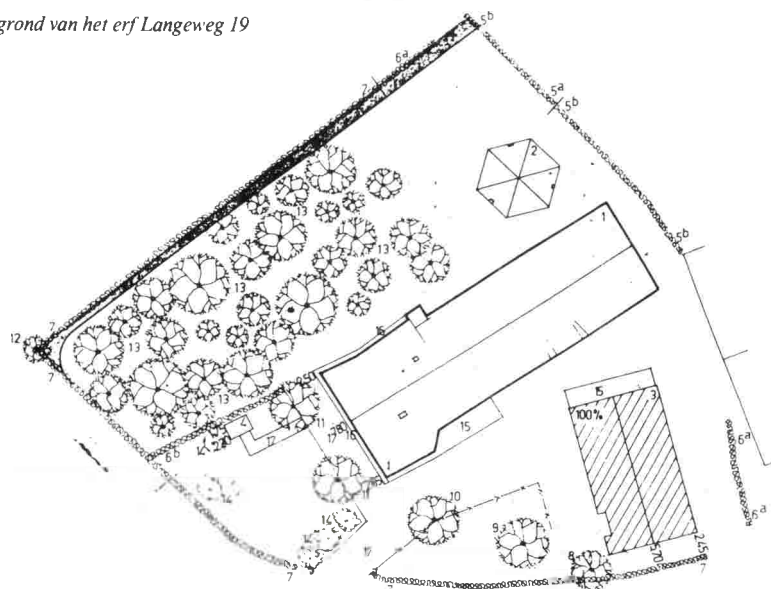
Fransepad-Dorpsstraat en Burgemeester Heerschopweg. De grenzen van dit gebied vallen nauwkeurig samen met de grenzen van het beschermd dorpsgezicht.

2 - Het zuidwestelijke gedeelte, groot ca. 10 ha., hetwelk min of meer wordt begrensd door de Huizerweg-Dorpsstraat-Middenweg-Schoolstraat-Eemnesserweg-Verbindingsweg-Achterom en Binnendoor. Dit gebied waarin onder andere de winkels zijn gelegen en de Openbare Lagere School vormt de overgang van het beschermde dorpsgezicht naar de villawijken. Het gebied bevat naast een 9-tal monumenten ook belangrijke karakter-elementen, die nauw aansluiten bij het als beschermd dorpsgezicht aangegeven gebied.

Bij de opzet van het bestemmingsplan Kom is ervan uitgegaan dat de agrarische karakteristiek van Blaricum zoveel mogelijk moet worden behouden. In de Kom zijn dan ook nog tal van waardevolle elementen uit het verleden aanwezig. Kenmerkend zijn de boerderijen en de kleine landelijke woningen langs de kronkelwegen. De unieke schoonheid wordt nog verhoogd door de bijzondere

perceelsindelingen, de terrein-accentuering, de erfbeplanting en de in straatklinkers uitgevoerde wegen en paden. De eeuwenoude boerenbehuizingen zijn doorgaans op een groot huiserf gelegen dat omzoomd is door een hulsthaag. Typisch is ook de ligging van de behuizingen, welke doorgaans dezelfde oriëntatie hebben namelijk NO-ZW. De gebouwen zijn laag en landelijk en meestal geheel gevormd naar de voor die tijd te stellen eisen van het boerenbedrijf. De met sobere middelen opgetrokken opstallen, in de loop der tijden soms op verantwoorde wijze uitgebreid, zijn fraai van vorm en kleur en sluiten met hun zachtwelvende rieten daken prachtig aan bij het landschap. Dit landschap wordt, naast de reeds genoemde hulsthagen, nog geaccentueerd door de voor het woongedeelte van de boerderij staande leilinden. Voorts verkrijgt het geheel nog charme door de her en der tussen de bebouwing liggende weijtes, welke eveneens onmisbare elementen zijn voor de karakteristiek. Ook is het kenmerkend dat van de kozijnen, luiken, ramen, deuren, gevel-beeindigingen en dakvormen de ambachtelijke vormgeving qua

Plattegrond van het erf Langeweg 19

LANGE WEG 19

SCHAAL 1 : 1000 - 1 : 500

- 1 boerderij
- 2 hooiberg
- 3 veestalling
- 4 priël
- 5 ligusterhaag a.050x1.10 b.080x1.70m
- 6 beukenhaag a.080x1.25 b.070x1.10m
- 7 hulsthaag a.0.70x1.30m
- 8 esdoorn
- 9 noteboom
- 10 beukeboom
- 11 lindeboom
- 12 hulst
- 13 boomgaard
- 14 heester
- 15 betonpad
- 16 keitjesrand
- 17 grindpad

Langeweg 19 ligt in beschermd dorpsgezicht, monument

Hoofdgebouw: boerderij.

Plint: gestucadoord.

Gevels: Z.W., N.W. en gedeeltelijk Z.O. gevel rode steen (3,5 x 22 cm.) in kruisverband, andere gedeelte Z.O. gevel beraapt, geel, N.O. gevel beraapt.

Kap: zadeldak met riet.

Kozijnhout: 11,5 x 15 cm., crème.

Ramen: schuiframen/vast, groen.

Luiken: standgroen.

Bijgebouw: hooiberg.

Gevels: 3 stalen roeden.

Kap: tentdak met zinken golfplaten.

Bijgebouw: veestalling.

Gevels: Z.W. gevel hout gepotdekseld, bruin, andere gevels rode steen van waalformaat in staandverband en vlechtingen.

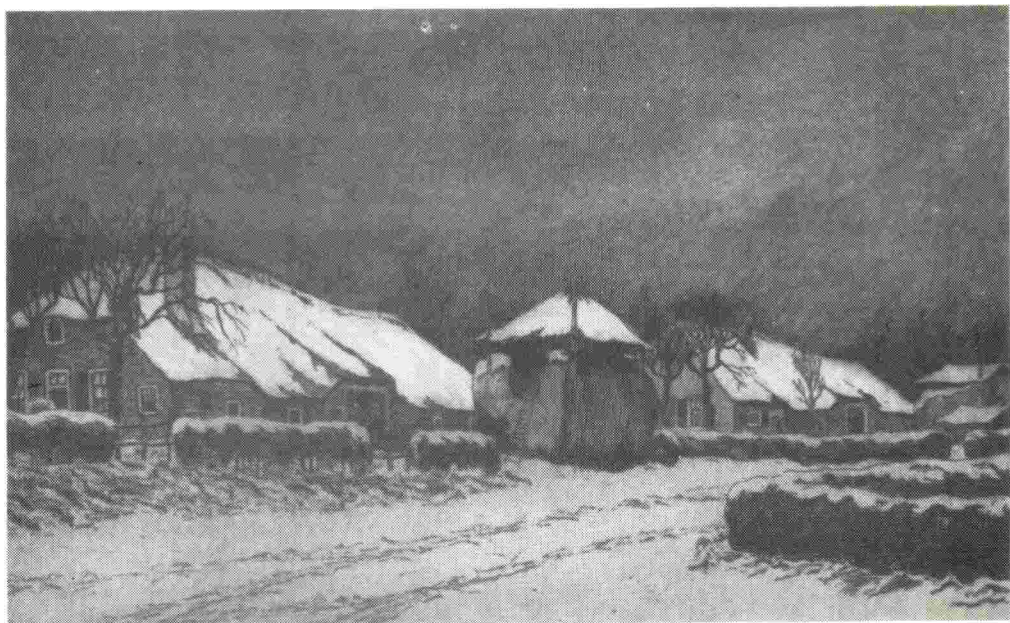
Kap: zadeldak met grijze pannen.

Bijgebouw: priël.

Gevels: hout, groen.

Kap: lessenaarsdak met dakvilt.

Bijzonderheden: voorgevel gerestaureerd in 1964, veestalling gebouwd in 1964.

Angerechtsweg, tekening W.G.F. Overstegen

kleur en stijl op vele plaatsen nog in zijn oorspronkelijke staat aanwezig is. Bij het ontwerpen van het plan Kom is nauw overleg gepleegd met de Blaricumse monumentencommissie, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de Provinciale Planologische Dienst en de welstandscommissie. Met hun wensen en verlangens is zoveel mogelijk rekening gehouden. Een intensief overleg met genoemde instanties was noodzakelijk omdat nog niet veel materiaal, dat als leidraad zou kunnen dienen, aanwezig was. Dit overleg heeft ertoe geleid dat werd besloten om van elk perceel dat gelegen was binnen het beschermde dorpsgezicht en eveneens van de overige daarbuiten vallende monumenten, detailkaarten te maken waarop alle bouwwerken, met nok- en goothoogte staan aangegeven, alsmede de op het erf aanwezige beplantingen en verhardingen. Bij elke detailkaart is dan nog een beschrijving van de voor de opstallen gebezigde materialen, waarbij tevens is aangegeven of het materiaalgebruik in overeenstemming is met de karakteristiek van het beschermde dorpsgezicht, danwel hiermede in tegenspraak is en

bij herstel of renovatie, voor verbetering vatbaar.

Het bestemmingsplan voor de Kom van Blaricum werd op meerdere avonden aan de inwoners van Blaricum gepresenteerd en in verband met de op die avonden gemaakte op- of aanmerkingen op sommige onderdelen aangepast. Bij de definitieve ter visielegging werden 31 bezwaarschriften tegen het plan ingediend, waarvan er 15 gegrond of gedeeltelijk gegrond werden verklaard en 16 stuks als ongegrond werden aangemerkt. De gemeenteraad van Blaricum stelde op 11 april 1972 het bestemmingsplan 'Kom' vast.

Blaricum en de jongere bouwkunst

vernieuwers versus reactionairen

F.E. Hellendoorn

Jongere bouwkunst

Het begrip 'jongere bouwkunst' wordt gewoonlijk gebruikt om de architectuur vanaf circa 1850 tot heden aan te duiden. De grens 1850 is tamelijk willekeurig tot stand gekomen en heeft te maken met het feit, dat toen in 1903 de Rijkscommissie werd ingesteld om een aanvang te maken met de Geïllustreerde Beschrijving van Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, men hierbij geen objecten opnam jonger dan 50 jaar. Toch zouden wij een minder willekeurig jaartal willen kiezen, door meer te kijken naar de inhoudelijke kant en door jongere bouwkunst te associëren met veranderingen in de maatschappij, die in de bouwkunst weerspiegeld werden. Voor het verleggen van de grens naar omstreeks 1870 pleiten de volgende argumenten:

- het op gang komen van de industriële revolutie;
- het ontsluiten van afgelegen streken door de aanleg van spoorlijnen;
- het ontstaan van villaparken en hierop volgend het verschijnen forensen;
- de opkomst van kunstenaarskolonies.

Ook met betrekking tot Blaricum blijkt deze grens bijzonder goed te leggen bij circa 1870. Tot deze tijd was er nauwelijks sprake van ingrijpende veranderingen, noch in de structuur van het dorp, noch met betrekking tot de bebouwingsvorm. Dit valt te verklaren uit de overheersende landbouwfunctie van de gemeenschap. Het isolement waarin de streek verkeerde werd voor het eerst doorbroken door de aanleg in 1874 van de spoorlijn Amsterdam - Hilversum - Utrecht. De ongeschondenheid van het Gooi werd door de schilders van de Haagse School als bron van inspiratie ervaren. Zo leidde de ontdekking van het Gooi door Jozef Israëls in 1870

tot het ontstaan van een schilderskolonie. Trefpunt werd het in 1981 afgebroken hotel Hamdorff in Laren, dat voorheen 'De Vergulde Postkoets' heette. Met de hieruit voortvloeiende vestiging van talloze kunstenaars in Laren en Blaricum ontstond een heel nieuw type gebouw, het woonhuis respectievelijk landhuis met atelier. Typen zoals hier ontwikkeld werden, vonden vervolgens ook buiten het Gooi algemeen toepassing. Op dit gebied is er in Blaricum baanbrekend werk verricht. Bij de alom bekende kunstenaarsnamen zoals Wouter Hamdorff (wij komen nog terug op zijn werk als architect), Jacob Dooijewaard (De Zeven Linden), William Singer (Nederheem), Jan Voerman Jr. (Matthijsenhoutweg), Henri van Os-Delhez (Vliegweg) en Bart van der Leck, denken wij tegelijkertijd aan de door hen en voor hen gebouwde huizen. Hieraan zijn nog vele namen toe te voegen, waaronder Mauve, Eissenloeffel en Hynckes. De belangstelling voor het Gooi nam vooral na 1900 sterk toe, hetgeen tegelijkertijd resulteerde in de vestiging van talloze forensen.

De kolonie

Aparte vermelding verdient 'de Kolonie', waaraan onder andere in dit TVE/VVG-nummer ruime aandacht wordt besteed. In dit verband vermelden wij de zogenaamde 'Stichting Internationale Broederschap' wegens de door haar tussen 1901 en 1903 gestichte bouwwerkjes, die een geheel eigen karakter dragen. Enkele van deze houten koloniehuisjes bestaan nog, zoals Torenlaan 31 en Noolseweg 55 (later tot atelier-woning uitgebreid), representatief voor een specifiek moment uit de Blaricumse geschiedenis. Architect Theo Rueter moet tegenover hun levensopvatting sympathiek gestaan hebben,

Noolseweg 25/25a, 'Langenakker', Th. Rueter, 1902 en 1913.

want hij is nauw betrokken geweest bij de bouw van het merendeel der woninkjes. Deze houtbouw paste hij ook toe bij de eerste fase van zijn eigen huis aan de Noolseweg (1902, en uitbreiding ervan in 1913), waarover verder meer. Een ander, die in het begin - in tegenstelling tot Rueter - daadwerkelijk deel uitmaakte van de Kolonie was de timmerman T. Luitjes. Niettemin verliet deze reeds in 1901 de Gemeenschap; kort daarop stichtte hij een pension aan de Matthijssenhoutweg, waarvan nu nog bestaande houten huisjes, zoals het Gele Huisje, deel uitmaken.

Architecten van het eerste uur

Enkele architecten van het eerste uur verdienen in dit verband vermelding. Velen van hen hadden reeds in den lande naam gemaakt. Helaas echter is hun werk in Blaricum grotendeels verdwenen. Vast staat, dat zij bepalend zijn geweest voor de richting die de tweede generatie, meer lokaal gebonden architecten, in de vormge-

ving van hun landhuisjes is ingeslagen.

Destemeer reden is er om ook de restanten, die er van hun werk in Blaricum over zijn, met zorg te behandelen, wil men te zijner tijd nog een enigszins volledig beeld hebben van de voorname rol die Blaricum na 1900 bij de ontwikkeling van de jongere bouwkunst in Nederland speelde.

Hier noemen wij H.A. van Anrooy (1885-1965), H.A.J. Baanders (1876-1953) en J. Baanders (1884-1966) (twee woonhuizen met schilderatelier, 1911), W. Bauer (1900, woonhuis en 1901, landhuis Thea, woonhuis-atelier voor J. Zoetelief-Tromp, nu Torenlaan 13 en later meermalen verbouwd), P.H.J. Cuijpers (1827-1921) (St. Vituskerk, 1863, in 1937 verbouwd door C. Hardeman), J. de Meijer (1878-1950) (landhuisje Heide-weide, 1915, met medewerking van E.P.V. Messer) en J.J.P. Oud (1890-1963) (ontwerp voor een volksbadhuis, 1915). In 1915 bouwde Oud het landhuisje aan de Matthijssenhoutweg 37, dat bij de verbouwing door Hamdorff aan de tuinzijde met nog een

Torenlaan 13, 'Thea', W. Bauer, 1901.

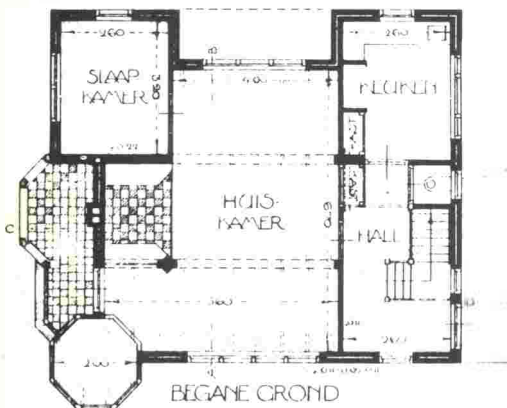
halfronde erker werd verrijkt. Het oorspronkelijke ontwerp is desondanks nog goed herkenbaar wanneer wij het huidige pand vergelijken met een afbeelding van de plattegrond uit het Bouwkundig Weekblad Architectura van 1916, nr. 2.

Eibink en Snellebrand leverden tussen 1916 en 1920 verschillende ontwerpen voor vier landhuisjes aan de Matthijssenhoutweg, waarvan er twee gerealiseerd werden. Misschien zijn dit de nog bestaande nrs. 5 en 15,

waarvan vooral het tweede sterk verbouwd is. Tenslotte vermelden wij nog H.J.M. Walenkamp (1871-1933) (1906, ontwerp voor een landhuis voor verschillende gezinnen) en Jac. Ph. Wormser (1878-1935) (1926, landhuis 't Schip aan de Zwaluwenweg, nu afgebroken).

C.A. Lion Cachet

Een aparte plaats neemt C.A. Lion Cachet (1864-1945) in, die wij in Blaricum niet alleen in zijn kwaliteit van sierkunstenaar tegenkomen, maar hier treedt hij tevens op als architect, hetgeen hij nimmer herhaalde. Lion Cachet bouwde in 1909 het woonhuis 'Berkenrode' voor de heer Hamburger aan de Matthijssenhoutweg. Het huis, dat een zeer steedse indruk maakt in het landelijke Blaricum, past niet duidelijk in een bepaalde architectonische stroming uit die jaren, hetgeen vermoedelijk verklaard kan worden uit het feit, dat hij niet geschoold was als architect. Zijn roem heeft hij verworven als sierkunstenaar van interieurs, waarvan ook het zeer bijzondere interieur der voorkamer

getuigenis aflegde tot 1984. Door geldgebrek werd helaas nooit de aankleding van het gehele interieur volgens plan voltooid. Deze bestond in de voorkamer uit een eikehouten lambrizinger rondom, welke zowel gesneden panelen bevatte als ook ingelegde in de vorm van gestyleerde, witte bladranken. De deuren uit rijke houtsoorten hadden massief koperen beslag met grote 'spijkerkoppen' vastgezet, eveneens gestyleerd van vorm. Het plafond was uit cassetten samengesteld en de lampen maakten deel uit van het totale ontwerp. In het fries boven de deur was het jaartal 1897 te lezen, wat er op zou duiden, dat deze bekleding afkomstig was uit één van de eerder door Lion Cachet verzorgde interieurs (mogelijk aan de Frederikstraat in Amsterdam), welke hij hier opnieuw heeft weten toe te passen. Gezien de ongewone en technisch onvolkomen constructie van deze kamer rijst de vraag of hij misschien bij het ontwerp van deze ruimte is uitgegaan van de afmetingen van het bestaande materiaal. De marmeren schouw had met lood ingelegde ornamentiek, waaronder een menselijke figuur met een

rennend/spelend hondje in de buitenste medaillons.

K.P.C. de Bazel

Ook De Bazel (1869-1923) heeft zich met Blaricum bezig gehouden, zoals onder meer blijkt uit zijn onuitgevoerde uitbreidingsplannen voor deze gemeente. In 1906 ontwierp hij het woonhuis 'Sonnwael' aan de Torenlaan voor mr. A.C. Waller (De Bazel archief, N.D.B., Amsterdam). Uit 1908 dateerde zijn woonhuis voor J. Eisenloeffel en uit 1910 het woonhuis voor mevrouw De With. Deze zijn niet meer aanwezig. In het bouwarchief te Blaricum bevindt zich zijn onuitgevoerd ontwerp voor een woonhuis voor de heer Kerkhoven (kadastrale sectie A, 504 en 505). Tevens was van zijn hand een gebouw genaamd Rustoord (1910), hout op stenen voeting, nabij de Tafelbergweg - Lage Laarderweg (kadastrale sectie A, no. 296 en 297), afgebroken in de Tweede Wereldoorlog. In zijn voetspoor trachtten Th. Rueter en H. Elzinga te treden, die veel van zijn

Matthijssenhoutweg 37, J.J.P. Oud, 1915.

principes van rond de eeuwwisseling overnamen.

Theodoor Rueter

Theodoor Rueter (1876-1963), geboren te Haarlem, was sedert 1902 zelfstandig architect te Blaricum en kwam via zijn broer Georg Rueter en Gerarda Rueter-De Lang met De Bazels theorieën in contact. Hij was een ijverig propagandist voor tuinsteden. In 1897 organiseerden De Bazel en G. Rueter in het hotel Americain in Amsterdam een 'Vāhanacursus', waarbij De Bazel en Lauweriks hun theosofische levensbeschouwing uitdroegen. Zij maakten gebruik van geometrische systemen en toonden sterke voorkeur voor Egyptische en Oosterse kunst. Georg Rueter neemt hun wijze van tekenen op ruitjespapier over en deze methode treffen wij ook weer aan bij Theodoor Rueter, die alles op ruitjespapier van 7 mm. uittekende. Deze laatste bereikte zijn ritmering door alles een veelvoud van 7 te laten zijn. Zijn opleiding begon aan de ambachtsschool in Amsterdam; vervolgens werd hij meubelmaker.

Deze liefde voor het ambachtelijke en het werken in hout vinden wij in al zijn latere werk als architect terug. In de eerste plaats wilde hij praktisch bouwen, vooral in hout, dat toen nog goedkoop was. Bovendien moest het resultaat aangenaam van aanzicht zijn, passend in de omgeving en in goede relatie tot het funktionele interieur. Hij was een groot bewonderaar van Cuijpers en Berlage. Om zich te scholen als architect trad hij eerst in dienst bij andere architecten, zoals - naar zijn dochter vermoedt - bij C.B. Posthumus Meyes (1858 geboren te Eemnes), architect van onder andere het administratiegebouw van de H.I.J.S.M. 'De Droogbak' te Amsterdam uit 1886 en Het Snoeck van Loosenpark te Enkhuizen uit 1895. Verdere vruchtbare contacten zijn er vooral geweest met Van Anrooij (een leerling van Rueter), architect Evert Jurriëns uit Naarden, Dick Bonnet en L. Littrop. Zijn intense belangstelling voor het vakmanschap uit vroeger eeuwen blijkt ook uit zijn in 1922 gehouden lezingen over de vesting Naarden.

Theodoor Rueter, opname januari 1963

Bij Reinink lezen wij dat J.H. de Groot (1865-1932), Lauweriks, De Bazel en Berlage de belangrijkste architecten waren, die zich vóór 1900 bezighielden met een nieuwe 'vormopbouw' door het ontwikkelen en toepassen van geometrische systemen. Vooral via het door De Bazel en Lauweriks geredigeerde tijdschrift *Architectura* werd daaraan grote publiciteit gegeven. Zo kan men bijvoorbeeld lezen, dat architect Theo Rueter bij het ontwerp van een dokterswoning gebruik maakte van hulplijnen, ontleend aan afmetingen van de baksteen (zie bijvoorbeeld *De Architect*, 1899, pl. 329 en 357). Verdere parallellen tussen het vroeger werk van Theo Rueter en De Bazel kunnen wij constateren wanneer wij bijvoorbeeld het exterieur van de voormalige melkerij 'Oud-Bussum' door De Bazel uit 1903 (Reinink, pag. 96) met het exterieur van Rueters eigen huis aan de Noolseweg (onder andere klokketorenmotief) vergelijken. Reinink geeft als voornaamste kenmerken van De Bazels architectuur uit die jaren de volgende, welke

Schapendrift 80, 'De Merel'. 1900, detail zijgevel.

wij eveneens in het werk van Rueter
tegenkomen: ontwerpen op 'rooster' systeem,
in drie dimensies toegepast; symmetrisch van

aanleg, met een accent op het midden;
steenverband ontworpen en op zeer nauw-
keurige wijze uitgevoerd; het houtwerk

Eemnesserweg 37, Th. Rueter, 1912, met latere toevoegingen.

ontworpen en afgewerkt op een manier, die niet alleen voor het oog, maar ook voor de tastzin bevredigend is; traditionalistische kenmerken zoals een klokketorentje en kleine ruitjes met witgeverfde sponningen; aandacht voor andere details zoals deurknoppen, muurankers en hekken, etcetera.

Afgezien ervan, dat De Bazel zijn architectuur liet aansluiten bij die van deze (18e eeuwse) hofstee (Oud-Bussum), kan men zeggen, dat hij in het algemeen teruggreep naar eenvoudige, gezonde bouwprincipes van vóór de 19e eeuw; dit was ook reeds het geval bij de landhuizen vanaf 1902.

Evenals Rueter was hij trouw aan het ambachtelijke beginsel in het bouwen. Deze principes vinden wij heel duidelijk terug in het landhuis Schapendrift 80 uit 1900. (Zie details: schijnbare symmetrie, echter wel met accent op middenpartij, afwerking hout en baksteen, maar toch functioneel). Tot de duidelijkste voorbeelden van deze aanpak behoren het eigen huis van Th. Rueter aan de Noolseweg 25 (1902/1913) en diens latere, nog Engels georiënteerde villa aan de Eemnesserweg 37 (1912, 1925, 1930)

Hendrik Elzinga

Hendrik Elzinga (1877-1949) zet deze principes nog lange tijd voort zoals blijkt uit het landhuis met atelier, De Horst, Naarderweg 53 (1917) en zelfs uit één van zijn laatste ontwerpen, villa - atelier - kunstzaal Nederheem (gebouwd voor W. Singer in 1937). In dit grootste project geeft hij blijk vastgelopen te zijn; van vernieuwing in zijn opvattingen is dan al jaren geen sprake meer. Hij moet volkomen vreemd gestaan hebben tegenover de Internationale Stijl of het Nieuwe Bouwen, zoals dat uiteindelijk ook in Blaricum kon doorbreken. Naast deze grote villa's met atelier, veelal Engels geïnspireerd (evenals bij Rueter, die zelfs voor een schoorsteen naar Engeland reisde), ontwierp Elzinga ook een grote groep kleinere landhuizen (met atelier). Bij deze categorie verliet hij de symmetrische opzet met het accent op het centrum en oriënteerde zich meer op de lokale landelijke bouwkunst. In dit verband verdient terloops ook Torenlaan 39 vermelding. In dit landhuis met atelier, in 1914 gebouwd door Hanrath (1868-1932), sluit deze laatste nog nauw aan

Naarderweg 53, 'De Horst', H. Elzinga, 1917.

bij een traditionele evenwichtige, Engels gerichte opzet (tuinkant), terwijl hij bij de ingangszijde van de symmetrie afwijkt. In het woonhuis-atelier voor Jacob Dooijewaard 'De Zeven Linden', oorspronkelijk een boerderij, aan de Angerechtsweg is het gebruik maken van de mogelijkheden, die deze lokale, landelijke bouwkunst bood, waarbij oud en nieuw harmonisch geïntegreerd werden, zeer voor de hand liggend. Wouter Hamdorff verbouwde in 1929 de voormalige zijbaander voor kunstschilder H. van de Velde tot atelierwoning. In opdracht van J. Dooijewaard verbouwde Elzinga in 1932 de woning, die van een zware brand te lijden had gehad opnieuw volgens zijn eigen vrije interpretatie. Hierbij werd als nieuw element de atelierruimte met hoge ramen opgenomen. Een goed voorbeeld, dat zich voegt in het ongelijke verkavelingspatroon van het oude dorp, is landhuis 'De Kallebas', Langeweg 7 (1920/1929). Dit is evenwel een geheel eigen creatie van Elzinga. De ontwerpen van Elzinga zijn meestal iets evenwichtiger dan die van zijn collega's Wouter

Hamdorff en P.C. van Uchelen (geboren 11-5-1898), die, ook uitgaande van aansluiting bij de landelijke bouwkunst, dikwijls tot vrij geforceerde, gewilde resultaten kwamen (Pastoor de Sayerweg 8, Matthijssenhoutweg 37, verbouwing Vliegweg 9). Van Uchelen werkte in een gemakkelijke aanspreekbare 'landelijke' trant (Onder den Dael 8, 1938), zonder vernieuwend te zijn.

Traditionalisten

Traditionalisten en aanhangers van de Delftse School zijn in Blaricum ondervertegenwoordigd. Een vroeg en bijzonder werk, dat bij deze stroming aansluit, is het landhuis met atelier, dat de schilder J. Voerman jr. in 1933 in samenwerking met de architect F.A. Eschauzier (1889-1957) voor zichzelf liet bouwen. Het huis moest volgens de opdrachtgever van grote eenvoud zijn en kracht ontlenen aan goede verhoudingen. Dat de architect hierin geslaagd is, blijkt niet alleen uit de literatuur van die jaren, gewijd aan vooruitstrevende ontwerpen, waarin veel

Matthijssenhoutweg 49, F.A. Eschauzier, 1933.

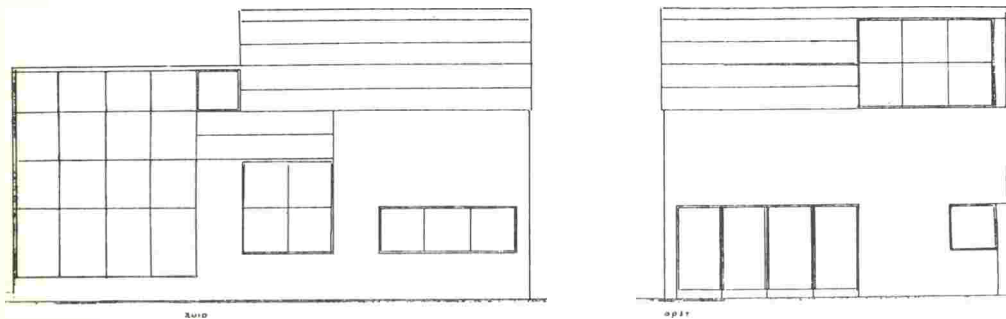
aandacht aan het plan van Eschauzier werd besteed. Ook heden ten dage kunnen wij dit nog constateren wanneer wij de Matthijssen-houtweg aflopen. Het pand bezit enkele treffende Delftse School details, zoals het ten opzichte van elkaar net iets uit het lood plaatsen van de boven elkaar gelegen, eenvoudige vensters aan de straatzijde en het doorbreken van de dakgoot in de noordgevel ten behoeve van het atelier raam, in de oostgevel door middel van openslaande ramen en het balkon aan de tuinzijde. Een tweede, binnen Blaricum geheel op zichzelf staand werk, dat aansluit bij de stroming der Traditionalisten, is Eemnesserweg 31a. Dit is het woonhuis met muziekzaal, of beter gezegd muziekzaal annex woonhuis, welke A. Komter (1904-1982) in 1940 voor de heer en mevrouw J.M. Komter bouwde. Niet alleen de voorgevel is vrijwel symmetrisch van opzet, maar ook het interieur: de centraal gelegen hal-garderobe vormt de verbinding tussen de ter rechterzijde gelegen woonkamer en links de keuken met bijkeuken en geeft aan de achterzijde toegang tot de akoestisch uitgebalanceerde muziekzaal (met podium voor de vleugel), die het voornaamste vertrek van het huis is. Het pand verdient aandacht omdat het duidelijk de gewijzigde architectonische inzichten van A. Komter visualiseert, zoals hij die in datzelfde jaar (1940) tijdens de zogenaamde 'Doornse leergangen' onder woorden bracht. Tot die tijd kennen wij hem vooral als gematigd aanhanger van de functionalistische stroming. Reeds in 1938 was hij echter met onder meer A. Staal en K.L. Sijmons uit de streng-zakelijke architec-

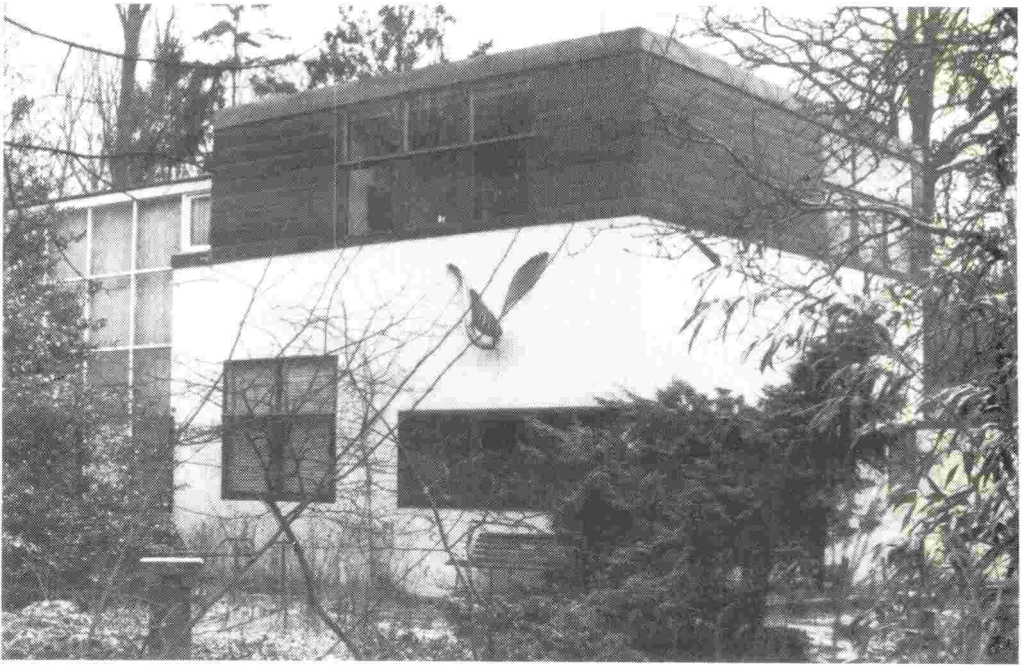
tuurgroep 'De 8' getreden en in het Raadhuis te Zweeloo uit 1939 is zijn ommezwaai naar de traditionele visie op het bouwen (Delftse School) al manifest. Delftse School elementen in het huis voor de familie Komter zijn duidelijk terug te vinden in de proportioneering en de onderlinge verhouding der ramen, het voor deze stijl typerende balkon, alsmede de detaillering. De lichtgewelfde overkapping van de muziekzaal evenwel is een vorm die hij reeds eerder toepaste, zoals bijvoorbeeld in de overhuiving van de portiek van het landhuis in Hattem uit 1936.

Perikelen rond 'Het Nieuwe Bouwen'

Doordat vele van de bovengenoemde architecten in de jaren twintig en dertig tevens zitting hadden in de schoonheidscommissie en elkaar steeds het balletje toespeelden, bestond er aanvankelijk weinig gelegenheid voor werkelijk vernieuwende impulsen van buiten, zoals G. Rietveld, F. Hausbrand en P. Elling die aandroegen. Het is zeer verhelderend om in dit verband wat uitvoeriger in te gaan op de testcase Zwaluwenweg 4, de voormalige Galerie Van Urk, in 1930 gebouwd door architect G. Rietveld in samenwerking met mevrouw T. Schröder voor Kees van Urk. Hierbij vindt voor het eerst in Blaricum de confrontatie plaats tussen de algemeen geaccepteerde normen in het bouwen der gevestigde, traditionele architecten met de radicaal daar tegenoverstaande opvattingen van de aanhangers van 'Het Nieuwe Bouwen', ook wel Funktionalisten genoemd.

Zwaluwenweg 4, 'Galerie van Urk', G. Rietveld, 1930, ontwerptekening.

Zwaluwenweg 4, 'Galerie van Urk', G. Rietveld (opname voor verbouwing).

Het verzoek tot het bouwen van dit huis, een combinatie van woonhuis, studio en kunstgalerie, door Rietveld zelf 'De Oogst' genoemd, dateert uit 1929. In het bouwarchief te Blaricum wordt de te bouwen woning door architect Rietveld als volgt omschreven (14-10-1929): *Het pand zal bestaan uit 1 woonkamer, 2 slaapkamers, 1 keukentje, een w.c. en een douchekamertje. Er zal een open schuur zijn en boven een atelier. Het gebouw zal opgetrokken worden in baksteen beneden steen-dikte, boven (het atelier) in halfsteen, met gepotdekselde delen of plymax platen. De binnenscheidingen zijn in drijfsteen. De trap is tegen de zijgevel en heeft een glas-beschutting. De dakbedekking is rubberoid met aluminium.* In een brief aan de burgemeester en wethouders van Blaricum van 1 november 1930 licht Kees van Urk het ontwerp nader toe: *De te gebruiken materialen bepalen zich in hoofdzaak tot bepleisterde baksteen, hout en glas. De kleur zal gehouden worden in een harmonisch parelgrijs.*

Het pand, dat nog vrijwel ongewijzigd behouden gebleven was tot 1982, in de vorm

zoals Rietveld het ontworpen heeft, kwam echter niet zonder meer tot stand. Alvorens men tot de bouw kon overgaan, hebben er uitgebreide discussies plaats gevonden in de Blaricumse schoonheidscommissie. De stem van Dudok, die uiteindelijk als buitengewoon lid te hulp werd geroepen, gaf in positieve zin de doorslag. Deze discussies spitsten zich toe op het voor die tijd ongewone karakter van het gebouw, dat des te meer opviel tussen de tot dan toe in Blaricum gebruikelijke bouwwijze in hoofzakelijk 'landelijke' stijl, die ook bij de villa- en atelierbouw voortdurend was terug te vinden (grote rieten kappen, vensters met roedenverdeling). In die jaren gaven, zoals wij zagen, architecten als Elzinga, Hamdorff en Rueter in Blaricum vooral de toon aan. Bovendien hadden Hamdorff en Rueter zitting in de schoonheidscommissie. Aan de strijd rond de bouwaanvraag voor de Galerie Van Urk werd zelfs op landelijk niveau aandacht besteed.

Later zou dit opnieuw gebeuren in het geval van 'Huize Hildebrand' (G. Rietveld, 1934)

en de eigen woning en atelier door de architect F. Hausbrand (1934/1935) (zie onder), beiden te Blaricum. In het Bouwkundig Weekblad van 1935 schreef H. Buys een aanklacht tegen de normen van de Larense en Blaricumse schoonheidscommissie, getiteld 'Aesthetische normen en Architectonische Revolutie'. In hetzelfde tijdschrift verscheen in 1936 een hieraan gewijd artikel van de architect J.J.P. Oud. In het Algemeen Handelsblad van 3 april 1935 valt onder 'Bouwen in het Gooi' te lezen: *Niet deskundigen belemmeren de ontplooiing van vooruitstrevend architect.* Dit sloeg zowel op Rieveld als op Hausbrand, aangezien de bezwaren van de schoonheidscommissie zich in beide gevallen tegen een vergelijkbare constructiewijze en vormgeving richtten. Het betrof hier namelijk voorbeelden van 'Het Nieuwe Bouwen' of 'Nieuwe Zakelijkheid'. De Kunstzaal van Urk werd door de lokale autoriteiten *storend* gevonden en *inbreuk makend op de welstand*. Bij de bouw van 'Huijze Hildebrand' werd in een schrijven van de burgemeester d.d. 16 mei 1935, gericht aan de bouwopzichter naar aanleiding van een bezoek van de schoonheidscommissie aan dit huis onder andere opgemerkt: *de meer dan onvoldoende wijze waarop bedoeld huis werd geconstrueerd en wordt uitgevoerd en foutieve constructies.* Even later is er sprake van dat *het ook niet meer dan billijk is tegenover anderen, dat ook op deze zogenaamde nieuwe wijze van bouwen de gebruikelijke voorschriften der bouwverordening worden toegepast en nageleefd, mede in verband met de daaruit voortvloeiende kosten van aanbesteding, welke door de geëischte constructies der bouwverordening hoger worden dan bij de thans in dit huis uitgevoerde constructies, hetgeen dus tot scheeve verhoudingen leidt bij een vergelijking van kosten tussen deze en de meer gebruikelijke bouwwijze, etcetera.* Dit aspect van 'Het Nieuwe Bouwen', namelijk het werken met goedkope materialen en prefab-elementen om snel en voordelig iedereen aan een eigen woning te kunnen helpen, wordt uitvoerig toegelicht door architect ir. J.B. van Loghem onder andere in diens boek 'Bouwen, Bauen, Bâtir,

Building' uit 1932.

In dit boek heeft hij ook verschillende foto's opgenomen van door Rieveld gebouwde woonhuizen en hij plaatst hem in de rij van vooruitstrevende Nederlandse architecten, die onder andere zoeken naar nieuwe constructiemethoden en functionalisme. Hij stelt daarbij, dat de architecten leidend en raadgevend werkzaam moeten zijn bij de vernieuwing van de maatschappij. In het Bouwkundig Weekblad van 23 november 1935, pagina 485, wordt als volgt gefulmineerd tegen de 'Gooische Schoonheidscommissies' naar aanleiding van de boven geciteerde gerezen bezwaren: *Het is echter volkomen ontoelaatbaar, de evolutie van de architectuur, hoewel zij ten volle aan architectonische normen voldoet, eenvoudig stop te zetten.*

Op het bovenstaande wordt zo uitvoerig ingegaan, omdat hiermee het belang van dit pand van Rieveld duidelijker wordt. Dit niet alleen omdat het een interessant architectonisch ontwerp van Rieveld is, maar tevens omdat het in Blaricum het eerste voorbeeld van 'Het Nieuwe Bouwen' is en een breuk met de traditionele bouwwijze op weg naar vernieuwing betekent.

G. Rieveld (1888-1964) beoogde met zijn scheppingen niet alleen het tot stand brengen en afbakenen van ruimte door de architectuur, maar ook de bewustmaking van de mens voor wie de architectuur als achtergrond van het leven zou dienen, waarin hij zich zou kunnen ontdoen van overbodige zaken.

Dit streven naar een toestand van evenwicht en neutraliteit in de omgeving van de mens was in Rievelds ontwerpen belangrijk. Met nieuwe architectonische oplossingen doorbrak hij de routine van het bouwen. Experimenten waren gericht op de verwezenlijking van de relatie tussen binnen- en buitenruimte door bijvoorbeeld nieuwe toepassingen van traditionele bouwmaterialen, zoals in het Schröderhuis (1924) te Utrecht (tentoonstellingscatalogus G. Rieveld 1971/2).

Hiertoe benutte hij onder andere veel glas,

Zwaluwenweg 4

gevat in staalconstructies. Pas veel later kwam hij tot het gebruik van op hun kant gemetselde bouwblokken, waarmee hij het effect van doorstrooming van de ruimte wilde versterken.

Rietveld, die zich in 1919 als zelfstandig architect vestigde, heeft deze ideeën ontwikkeld mede onder invloed van zijn contacten met 'De Stijl' (1917-1931), waarin hij het streven naar abstractie door middel van de rechte lijn en de rechte hoek ontleende.

In samenwerking met mevrouw T. Schröder-Schräder zocht hij naar een neutraal evenwicht tussen bouwwerk, interieur en meubilair. De kleur speelde daarbij een belangrijke rol evenals verplaatsbare scheidingswanden.

Omstreeks 1927 begon Rietveld zich sterk aangetrokken te voelen tot het **funktionalisme**, waarop ook de keuze van prefab-elementen en het streven naar industriële productie duiden. In 1928 en 1930 nam hij deel aan het eerste en tweede CIAM-congres (internationale congressen over moderne stedenbouw). Bijvoorbeeld bij de flatgebou-

wen aan de Erasmuslaan en de woonhuizen aan de Schumannstraat te Utrecht uit die jaren, vallen de kenmerken op van de Internationale Stijl (veel wit, glas, doelmatige inrichting en constructie).

Ook in zijn ontwerpen voor landhuizen uit die jaren komt dit tot uiting.

Veel van de bovengenoemde kenmerken komen wij reeds in het ontwerp van de 'Kunstzaal van Urk' te Blaricum tegen. Hoewel hij tegemoet placht te komen aan de wensen van de opdrachtgever, ging hij niet zover dat het ontwerp daardoor zou worden afgezwakt. Juist bracht de aard van de opdracht dikwijls met zich mee dat hij tot uiterlijke, stilistische vernieuwingen kwam, zoals in dit geval het boven gelegen galerievortrek.

Het evenwicht tussen binnen- en buitenruimte en de flexibiliteit van het interieur vallen duidelijk af te lezen uit de plattegronden.

Aan het exterieur werd dit neutraliseren van spanningen bereikt door een schijnbaar

eenvoudig lijnenspel, slechts bestaande uit horizontalen en vertikalen, waar de planken bekleding een belangrijk aandeel in had (zie de ontwerp-tekeningen). De houten panelen die in de façade boven het vierkante raam der benedenverdieping gepland waren, lijken niet gerealiseerd te zijn (zie foto's uit 1935). Het is een van de weinige voorbeelden waar Rietveld hout toepaste door het hele gebouw heen (litt. Th. Brown, G. Rietveld, architect, pag. 100).

F. Hausbrand (geb. 1-6-1900)

Bussummerweg 41, gebouwd als eigen atelierwoning met hauserberging door de architect F. Hausbrand, kwam eveneens na veel problemen met de Blaricumse schoonheidscommissie tot stand.

Dit was opnieuw te wijten aan het voor die jaren zeer vooruitstrevende karakter van het werk, dat heette aan te sluiten bij principes van de Nieuwe Zakelijkheid.

Zowel in plattegrond als in opbouw stond het in de eerste plaats een zeer functioneel, doelmatig gebruik voor.

Het werd dan ook in alle literatuur uit die tijd, die zich op de avant-garde richtte, als voorbeeld aangehaald (onder meer in Hedendaagse Architectuur in Nederland door F.A.

Eschauzier uit 1937 en het Bouwkundig Weekblad Architectura uit 1936).

Uitvoerig werd hierbij ingegaan op de praktische aspecten van het werk, zoals de hoogst eenvoudige keuken, scheiding van ruimten door schuifwanden, de centrale hete luchtverwarming via de plafonds, en het materiaalgebruik (onder meer betonnen vloeren, stalen kozijnen).

De oorspronkelijke indeling van het compacte, wat blokvormige pand uit twee bouwlagen onder flauw hellend, grijs pannen zadeldak, aan de tuinzijde op verhoogd terras, was als volgt:

Beneden de garage, de verwarming, het atelier met een hoog en een laag gedeelte en een werkplaats. Terwille van het mooie uitzicht werd de woning op de bovenverdieping geprojecteerd: een woon- en eetkamer, een tweepersoonsslaapkamer, een werk/logeerkamer, garderobe, toilet en badkamer. Een keukentje werd aan de woonkamer gebouwd. De woonkamer opent op een ruim, half rond balkon, via een gebogen, stalen buitentrap te bereiken. Deze tuinwand bestaat vrijwel geheel uit glas. Aan de straatzijde bevatte de gevel de garagedeuren ter linkerzijde, de overige ruimte werd vrijwel totaal door het atelier raam in beslag

Bussummerweg 41, F. Hausbrand, 1934/5, Voormalig woonhuis met atelier van de architect.

Bloemlandseweg 3. 'Huize Hildebrand', G. Rietveld, 1934.

genomen.

In 1952 en 1954 werd het huis tegen de zin van de architect uitgebreid en intern gewijzigd door J. Rietveld voor de heer H. de Leeuw. Ondanks de ingrijpende verbouwingen vertegenwoordigt het huis een belangrijke stap in de ontwikkeling van 'Het Nieuwe Bouwen' in Nederland.

Als derde in de reeks van gebouwen, die van belang zijn geweest met betrekking tot het verder op gang brengen van de discussie rond 'Het Nieuwe Bouwen' in het Gooi noemen wij **Huize Hildebrand** aan de Bloemlandseweg.

De bouw van het huis kon slechts, nadat de nodige tegenstand van de Blaricumse schoonheidscommissie overwonnen was, een aanvang nemen, net zoals in het geval van Rietvelds eerste ontwerp in Blaricum, de Kunstzaal van Van Urk uit 1930.

De bezwaren richtten zich ten aanzien van Huize Hildebrand niet alleen op het uiterlijk (dit probleem was overkomelijk indien het huis voldoende teruggeplaatst ten opzichte van de weg zou komen te liggen), maar vooral op de constructiewijze van 'Het Nieuwe Bouwen'. Men verzette zich tegen het

werken met goedkope materialen en prefab-elementen, omdat de constructie uiteindelijk niet deugdelijk genoeg zou zijn.

In dit ontwerp kunnen wij nog een doorwerken van de ideeën van 'De Stijl' constateren, evenals invloeden van de 'Internationale Stijl', tot uiting gebracht in de toepassing van veel wit, glas, doelmatige inrichting en constructie.

In Bloemlandseweg 4a, in 1939 gebouwd door de architect **P. Elling** (1897-1962) en in 1951 op harmonische wijze door het bureau Merkelbach en Elling uitgebreid met een zijvleugel, zien wij hoe de architect op zinnige en degelijke wijze gebruik maakt van de nieuwe verworvenheden en inzichten inzake het functionele bouwen.

Klaas van den Berg (1894-1976), tevens lid van de schoonheidscommissie, deed een poging deze andere benaderingswijze op te vatten (Torenlaan 23a, 1935), maar kwam niet tot een integraal geheel.

Amsterdamse School

Meer bewondering dwingt ons misschien een ander lid van de schoonheidscommissie af,

H.F. Symons (1881-1961), die begon in de trant van de Amsterdamse School, welke stijl in Blaricum weinig aftrek vond. Een goed, maar simpel voorbeeld van de toepassing daarvan aan een woonhuis is Driftlaan 35, in 1936 door hem gebouwd.

Uit hetzelfde jaar dateert de muziektent, eveneens door Symons ontworpen, naast zijn betekenis als uniek voorbeeld van een dergelijk gebouwtje van een zodanige vormgeving, tegelijkertijd van belang als steeds schaarser wordend karakteristiek dorps-element.

Ook vinden wij nog enkele Amsterdamse School kenmerken terug in Bussummerweg 2 uit 1923, dit ondanks de vele verbouwingen. De architect zocht later echter meer aansluiting in de richting van het Funktionalisme. Dit is nog te zien in Schapendrift 55, gebouwd in 1939 en later uitgebreid, in welk ontwerp toch sprake blijft van stijlkenmerken van de Amsterdamse School, evenwel in een Nieuw Zakelijk-jasje.

Een ander, zeldzaam voorbeeld in Blaricum van de toepassing van Amsterdamse School

elementen was Schapendrift 71, gebouwd door A. Rådecker als atelierwoning voor zichzelf. Het pandje, dat in 1983 sterk verbouwd werd, bestond uit een bouwlaag onder afgeknot rieten tentdak op vrijwel parallelogramvormige plattegrond. Amsterdamse School elementen hieraan waren onder meer de horizontale roeden in de vleugelramen, de tuitvormige dakbekroning en het bewust onregelmatige gebruik van ruwe baksteen.

De naam van P. Elling is na 1945 nauw verbonden met Blaricum. Het pand Schapendrift 64, dat hij in 1953, in samenwerking met Bart van der Leck ontwierp, moet van nationaal belang geacht worden.

Dit huis in oorspronkelijke staat, dat nog wordt bewoond door de opdrachtgever Onno Schöne en de dochter van Van der Leck, is een unicum, temeer daar het één van de weinige volkomen gave voorbeelden is van de veelvuldige samenwerking tussen beide kunstenaars (Bouwkundig Weekblad 1962, pag. 124).

Principes voortkomend uit 'De Stijl' zijn op

Schapendrift 64, P. Elling en B. van der Leck, 1953.

volkomen harmonieuze wijze in het gehele gebouw verwerkt (gebruik van kleuren in wanden vloerkleden en meubilair), zonder ons het gevoel te geven dat deze opvattingen 1953 aan zeggingskracht verloren hadden.

Conclusie

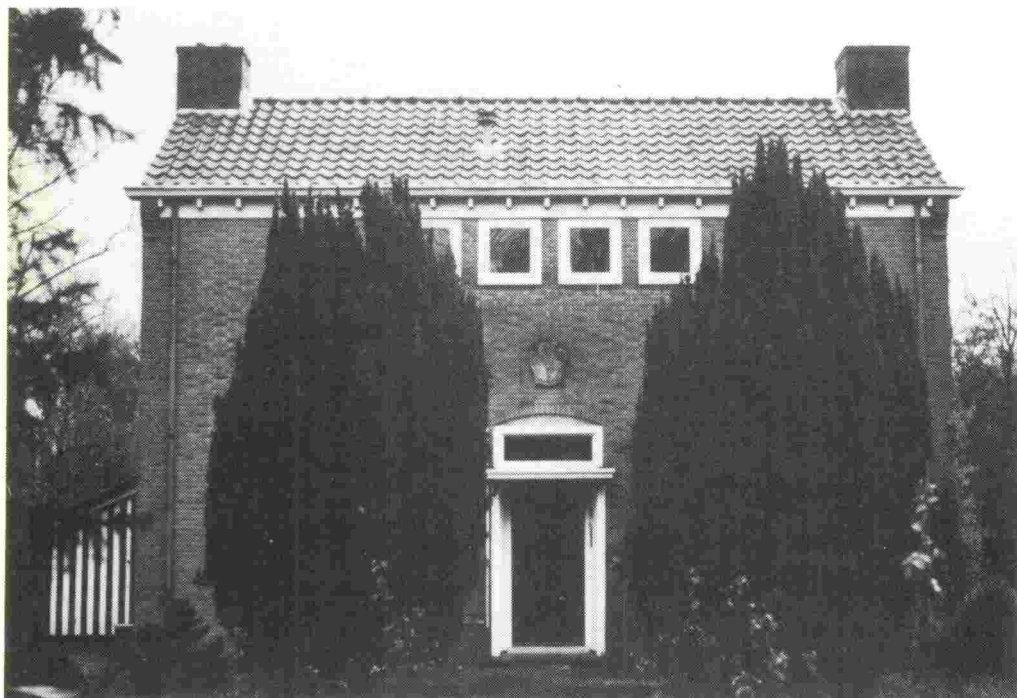
Concluderend kunnen wij stellen, dat in Blaricum in het eerste kwart van de eeuw op het gebied van de jongere bouwkunst en in het bijzonder wat betreft de ontwikkeling van het rustieke type landhuis al dan niet met atelier, pionierswerk is verricht. Hier ontstond een genre, gebaseerd op de regionale, landelijke bouwkunst, dat later overal in den lande grote aftrek vond. Hiermee was echter tegelijkertijd de drang tot vernieuwing vrijwel uitgeput en kreeg een meer behoudende visie de overhand. Dat in de jaren dertig en volgende toch nog enkele vooraanstaande werken op het gebied van de dan revolutionaire stroming, 'Het Nieuwe Bouwen', gerealiseerd konden worden, was meer te danken aan het initiatief en doorzettingsvermogen van opdrachtgevers en architecten dan aan de positieve instelling binnen de gemeente zelf. Het feit, dat Blaricum niettegenstaande dit alles uiteindelijk toch enkele werken van dit type in vrijwel gave vorm binnen zijn grenzen kan tellen, is een reden tot trots. Tevens echter brengt een dergelijk bezit een grote verantwoordelijkheid met zich mee, zowel voor de gemeente waar zij zich bevinden, als voor de eigenaar, aangezien bij hen de taak ligt zo goed mogelijk zorg te dragen voor de instandhouding van een object, dat een schakel vormt in de ontwikkeling van de moderne architectuur.

LITERATUUR

- De Architect X (1899), pl. 329 en 357 (Theo Rueter).
Architectura, 1916, p.p. 211-212.
Banham, R., Theory and design in the first machine age, dl. III, London 1960.
Blaricum, bouwarchief.
Blaricum, beschermd dorpsgezicht. Tussen Vecht en Eem, jrg. 5, november 1975, p.p. 111-127.
Bouwkundig Weekblad Architectura, 1935, nr. 47, p.p. 483-488 (Rietveld).
Bouwkundig Weekblad Architectura, 1936, nr. 34, p. 357.
Bouwkundig Weekblad, 1962, p. 124 (P. Elling, Blaricum, Schapendrift 64 en Bart van der Leck).
Broer, A.L., Het Land van Gooi en Eem. Hoorn 1971, p.p. 48-50.
Brown, Th.M., The work of G. Rietveld, architect. Utrecht-Delft 1958.
Brown, Th.M. en G.Th. Rietveld, Catalogus Stedelijk Museum Amsterdam & The Arts Council of Great Britain 1971/2 (Rietveld).
Elzinga, H., 'Aan den architect Hendrik Elzinga ter gelegenheid van zijn 60sten verjaardag'; Laren 4 december 1937 (inleiding van J. Dooijewaard en enkele regels van H.F. Symons).
Enklaar, D.Th. en A.C.J. de Vrankrijker, Geschiedenis van Gooiland, Parnassus, Amsterdam 1939, 1940 ev. dl. I, II, III.
Faneli, G., Moderne architectuur in Nederland 1900-1940, 's-Gravehage, 1978.
Hamdorff, W., Buitenhuizen in Het Gooi, Maandblad v. Beeldende Kunsten, 1924, no. 4, p.p. 114-116.
Hedendaagse architectuur in Nederland. Kosmos, Amsterdam, 1937. Verz. d. Eibink, Gerritsen, Hendriks en Mieras, p. 70 (Hausbrand), p. 71 (Eschauzier).
Hekker, R.C., De Ontwikkeling van de Gooische Hoeve, Oudheidkundig Jaarboek IV, 12 (1943), p.p. 47-58.
Vrankrijker, A.C.J. de, Gevelversieringen in het Gooi, Noord-Holland 7 (1962), p.p. 133-142.
Hilhorst, G., De St. Vituskerk (Blaricum). Tussen Vecht en Eem, jrg. 5, mei 1975, p.p. 40-46.
Jong, J. de, Nieuwe ideeën in de kunstnijverheid in Nederland, Rotterdam 1929 (t.b.v. G. Rueter).
Kleine landhuizen in Holland, verz. d. F. Hausbrand. Kosmos, Amsterdam 1938 (p.p. 58/59: Eschauzier).
Koeman, J.C., Uit Blaricums Historie. Tussen Vecht en Eem, jrg. 5, mei 1975, p.p. 29-33.
Kok, J.W.M., Blaricum in oude ansichten. Zaltbommel, 1971. ('In oude ansichten').
Künstler-Lexicon des zwanzigsten Jahrhunderts, vol. XIII, p. 128 (m.b.t. Th. Rueter).
Leliman, J.H.W. en K. Sluyterman, Het Moderne Landhuis in Nederland. Den Haag 1916, 1922.
Loghem, J.B. van, Bouwen, Bauen, Bâtir, Building, 1931 (herdruk Nijmegen 1980).
Loeber, J., Het Gooi toen en nu, Blaricum 1972, p.p. 102-120.
Muthesius, S., Das Englische Vorbild, München 1974.
Nederland bouwt in baksteen, 1800-1940. Rotterdam 1940.

Nederland vanuit de lucht. Readers Digest-Elsevier, Amsterdam 1979, p. 70.
De 8 en Opbouw, jan. 1936, p. 17: kwestie Hausbrand/Blaricum (Schoonheidscommissies etc. 1934/5), p.20: woonhuis te Blaricum, Rietveld architect, afwijzing rond huis 1934 (voor H. Buys).
De 8 en Opbouw, mei 1936, extra nummer, gewijd aan V.d. Vlucht, met art. v. Brinkman, Van Tijen, Oud, Van Loghem en K.L. Symons.
Oude Boerderijen, tekst Kees Post. Kluwer, Deventer 1969.

Reinink, A.W.: K.P.C. de Bazel, architect. Leiden 1965.
Rust, W.J., De Gooische Dorpen. Amsterdam, Allert de Lange, 1943 (Heemschutserie).
Sevenhuysen, A.M.J., Nieuwe Bouwkunst in Nederland. Blaricum, 2e jrg. 1927 (vooral Amsterdamse School).
Wattjes, J.G., Moderne Nederlandse villa's en landhuizen. Amsterdam 1931.
Wendingen, 1919, nr. 11 (m.b.t. Eibink en Snellebrand).
Zwaan, J. Een kabinet van Gooi- en Eemland. Bussum 1973, p.p. 54-57.

Eemnesserweg 31A, A. Komter, 1940

De warande bij Blaricum

een landschapsgradiënt met oude en nieuwe ecosystemen

A. Farjon en J.T. de Smidt

Inleiding

Op oude kaarten van het Gooi is in de omgeving van Huizen en Blaricum op diverse plaatsen het woord warande te vinden.

Hiermee werd het overgangsgebied aangeduid van de Gooise Heuvelrug naar de lage gronden langs de Zuiderzee, die toen nog dikwijls werden overstroomd. Landschapsecologisch zijn deze waranden gradiëntgebieden. Een gradiënt is een geleidelijke overgang tussen twee milieutypen. De oorspronkelijke betekenis van warande had betrekking op het gebruiksrecht, namelijk een gebied waar kleinwild werd beschermd ten behoeve van de jacht¹). Ook elders in Nederland werden terreinen met deze benaming aangeduid, bijvoorbeeld in de duinstreek. Omdat het doorgaans betrekkelijk kleine gebieden blijken te zijn op de overgang van hoge naar lage gronden, is warande een Nederlands woord dat zich goed leent als term voor een milieugradiënt op landschapsschaal.

Langs de flank van het Gooi gaat het om de overgang van droge voedselarme zandgrond naar natte rijkere veen- of kleigrond, waarbij nat nog de overgang kan hebben van zout naar zout. Gradiënten bezitten meestal een bijzondere flora en fauna. Gevoelige soorten, die bijzondere eisen stellen aan het milieu, vinden in de brede zone waar het milieu van plaats tot plaats steeds iets verschilt, eerder een geschikte groeiplaats dan in een milieu met weinig variatie. Een dergelijke milieugradiënt, ter plaatse aangeduid als warande, bevindt zich ten noorden van Blaricum. Hij ligt op de meest noord-oostelijke uitloper van de Gooise stuwwal, waar deze via zwak glooiende smeltwaterafzettingen afdaalt naar de voormalige Zuiderseekust. In de planologische literatuur van het Gooi wordt dit gebied Warandepark genoemd, vermoedelijk

een naam uit de periode dat men vooral belangstelling had voor de recreatieve aspecten. Aan de noordzijde begrensd door de nieuwe woonwijken Bijvanck en Huizermaat, is hier een klein deel van het oude Gooise cultuurlandschap aan de verstedelijking ontsnapt. Van dit oude cultuurlandschap zijn alle elementen aanwezig behalve de heide. Die ligt hoger op de heuvelrug boven het dorp, dat zoals gebruikelijk op de gradiënt is gebouwd. Naast het dorp ligt de eng met de akkers, geriefhoutbosjes en houtwal. Lager op de gradiënt schraal grasland en weiland. De vroeger natte gebieden aan de voet van de heuvelrug zijn verdroogd door daling van de waterstand. Een deel van de droge schraallanden is ten offer gevallen aan een omvangrijke zandafgraving ten behoeve van kalkzandsteenfabricage. Op de bodem van de inmiddels verlaten zandgroeve vestigen zich opnieuw de verdreven ecosystemen van het natte kwelmilieu op zandgrond. Een geluk bij een ongeluk!

Ontwikkeling van het landschap

Geomorfologisch wordt de warande gevormd door een aftakking van de Gooise stuwwal tussen Laren en Huizen en de flanken daarvan, die overgaan in jongere afzettingen in de Eemvallei. Deze kleine stuwwal, die met de Coppenberg of Warandebergen (22,3 m + N.A.P.) thans het hoogste punt bereikt, is vermoedelijk in een derde stuwingsfase van het Saalien gevormd, dus toen de andere stuwwallen van het Gooi er al waren²). Toen ook deze lob van het landijs was weggesmolten, spoelde veel van het zand langs de flanken weg en werd naar het noorden en oosten toe in een serie brede, zeer zwak hellende waaiers (sandr) afgezet. In een warmer interglaciaal drong de Eemzee op

figuur 1. Kaart van de warande bij Blaricum en omgeving.

en deponeerde dikke pakketten fijn zand en klei op de sandr. In de volgende ijstijd, het Weichselien, reikten de ijsmassa's niet tot hier, maar er was een kaal landschap, waarin stormen grote hoeveelheden zand en stof uit de grotendeels onbegroeide stuwwallen deden opwaaien. Dit kwam op de sandr terecht en vormde het golvende dekzand. Na deze ijstijd drong de zee vanuit het noorden opnieuw binnen, maar bereikte pas in de Middeleeuwen de rand van het Gooi. Ook nu werd alleen zeeklei afgezet op de lagere delen van

de sandr, die buiten ons gebied liggen. Er is dus, na de vorming van de stuwwal, een voortdurend proces van afvlakking en opvulling aan de gang geweest. Dit ging natuurlijk vooral bijzonder snel, toen het koude klimaat geen of slechts weinig begroeiing toeliet. Gedurende een lange tijd, die daarop volgde, heeft de mens in het landschap niets kunnen veranderen. Er was een gradiënt ontstaan van hoge, droge, aan voedingsstoffen relatief arme zandgronden naar lage, natte, voedselrijke veen- en

kleigronden, die regelmatig overstromd werden door zout water. Behalve deze overgang over een relatief grote afstand (1000 - 2000 m), bevinden zich ook nog kleine gradiënten binnen dit gebied. Op de flanken van de stuwwal, die naar het oosten liggen, waren bijvoorbeeld smeltwaterstroomgeulen ontstaan, die soms keileem aansneden. Zo konden opnieuw overgangen gevormd zijn, bijvoorbeeld van een droge op het zuiden gerichte helling in leemarm zand naar een vochtige, leemhoudende bodem van de geul. Hierdoor ontstond een goed milieu voor de 'kritische' soorten van de droge zowel als de vochtige schraallanden. Een voorwaarde daarvoor is ook, dat de omstandigheden lange tijd gelijk blijven, want soorten hebben soms lang nodig om zich ergens te vestigen. Ook veranderen zij met elkaar het milieu, waardoor het weer geschikt wordt voor vestiging van nieuwe soorten. Uit onderzoek aan deze gradiëtsituaties is gebleken, dat juist daar, waar droge, voedselarme zandgronden hoger liggen dan de natte voedselrijke veen- en kleigronden, een grote stabiliteit gewaarborgd is³). Voedingsstoffen spoelen met het regenwater uit de stuwwal naar de lager gelegen gronden: voedselarm wordt langzaam voedselarmer, voedselrijk wordt langzaam voedselrijker, de gradiënt blijft bestaan.

In dit natuurlijke bestel ging de mens ingrijpen toen hij zich ontwikkelde van voedselverzamelaar (jagen, vissen etc.) tot voedselproducent (landbouw en veeteelt). Hoewel ook in dit gebied reeds in de prehistorie primitieve vormen van landbouw en veeteelt zijn bedreven, zullen we slechts globaal die veranderingen beschrijven, die sedert de Middeleeuwen hebben plaats gevonden.

De Gooise dorpen, waaronder Blaricum, zijn in Merovingische of in Karolingische tijd op hun huidige plaats ontstaan⁴). Men koos daarvoor een plaats op de sandr, ongeveer op de huidige 5 m + N.A.P. lijn. Evenals andere dorpen lag Blaricum dus halverwege de gradiënt: tussen de stuwwal en de Eemvallei. Het was een brinkdorp, de boerderijen lagen om een centrale ruimte en de zandwegen

liepen naar alle kanten uit als de spaken in een karrewiel. In het oosten lagen de lage gronden van de Eemvallei. Aan de rand van zand en veen was een zone, waar kwelwater aan de oppervlakte kwam; hier groeide elzen- en wilgenbroekbos, afgewisseld met zegge- en rietmoeras. In de 13e eeuw werd dit gedeeltelijk ontgonnen tot akkers en vooral grasland. Naar het noorden lag op de warande schraal grasland of heide, dat pas op geruime afstand van het dorp geleidelijk overging in vochtiger weiland en tenslotte drassig hooiland, waar de Zuiderzee dikwijls klei deponeerde. Aan de overige zijden werd het dorp omgeven door de akkers van de engen, een tamelijk open landschap met slechts hier en daar wat bomen en een houtwal. Daarachter, en hoger op de stuwwal, lag de heide. Al in de late Middeleeuwen lagen de Zuidereng van Huizen en de engen van Blaricum vermoedelijk tegen elkaar aan, later ook met die van Laren verbonden tot één groot akkergebied, zoals op 18e eeuwse kaarten duidelijk te zien is. Daardoor ontstond een min of meer afgescheiden stukje heide rond de Warandeborgen, dat overging in het droge schraalland van 'Het Harde van de Meent'. De meent zelf was het groenere grasland van de lager gelegen vochtige gronden in het noorden, maar diende hetzelfde doel als de heide en het 'harde': weide voor het vee. Waarschijnlijk is het bos in het noorden van het Gooi, waar de dorpen dicht bij elkaar liggen, nog eerder verdwenen dan in het zuiden. Wel werden houtwallen om de akkers heen gelegd en waarschijnlijk met eiken beplant en ook waren er waarschijnlijk 'eikestrubben', d.w.z. door herhaalde kap, begrazing en strooiselroof gedegradeerde, kleine bosrestanten, die tussen eng en heide lagen⁵). Deze hebben mogelijk als uitgangspunt voor het latere eikehakhout gediend. Geriefhout zullen de Blaricums tevens uit de broekbossen, die niet ver van huis lagen, gehaald hebben. De mens moest zich dus terdege aanpassen aan de geologische, geomorfologische en hydrologische gegevens. Omdat hij bovendien meer ruimtelijke afwisseling schiep, maar eeuwenlang op dezelfde plaats

hetzelfde type grondgebruik handhaafde, werkte hij aan de stabilisering van de onder zijn invloed ontstane levensgemeenschappen mee. Anderzijds werkte hij echter destructief, door de vernietiging van zwaar loofbos en het uitroeien van een aantal grote diersoorten. Hoewel hij de eng bemeste en daarmee voedselrijkdom bracht op een plaats in de gradiënt, waar die van nature niet was, wist hij de mest (uit eigenbelang) grotendeels op de akkers te houden, zodat de invloed ervan op de omgeving gering bleef. Mest van het vee was een kostbaar goed en men had geleerd, dit zorgvuldig te gebruiken. Toch zal er ongetwijfeld, vooral toen de akkers zich later naar de stuwwal toe uitbreidden, van tijd tot tijd bemeste grond, verder van het dorp al schraler en droger, door stormen over het open landschap zijn weggewaaid. Het akkerareaal dreigde te groot te worden. Ook om reden van bemesting was er echter een grens aan die uitbreiding: de heide kon men niet missen om de schapenmest en plaggen die er werden gewonnen⁶⁾. Wel is het opvallend, dat de gebruikelijke verhouding van ca. 10 : 1 tussen de omvang van de heide en die van de akkers hier, waarschijnlijk tengevolge van de nabijheid van de meent en de Eemnesser groenlanden, veel kleiner was. Deze verhouding veranderde opnieuw, toen na het einde van de 18e eeuw niet alleen de heide, maar ook de enggronden werden omgezet in eikeshakhout, een ontwikkeling die zich in de 19e eeuw versneld voortzette, o.a. ten gevolge van revolutionaire veranderingen in de landbouw. Het open akkerlandschap werd een min of meer besloten landschap, waarbij zich het hakhout meer aaneen sloot, naarmate de afstand tot het dorp toenam. Ten tijde van de intensieve exploitatie werd dit echter niet veel hoger dan struikgewas: de kapcyclus was in het Gooi meestal 7 - 8 jaar⁷⁾. Pas in deze eeuw, toen het eikeshakhout in onbruik raakte, werd het tot jong opgaand bos.

We zien dus, dat zich vooral op de akkers van de eng langzame veranderingen afspeelden. De heiden en meenten bleven nagenoeg onveranderd, de intensiteit van het grondgebruik was gering en gebonden aan regels, die

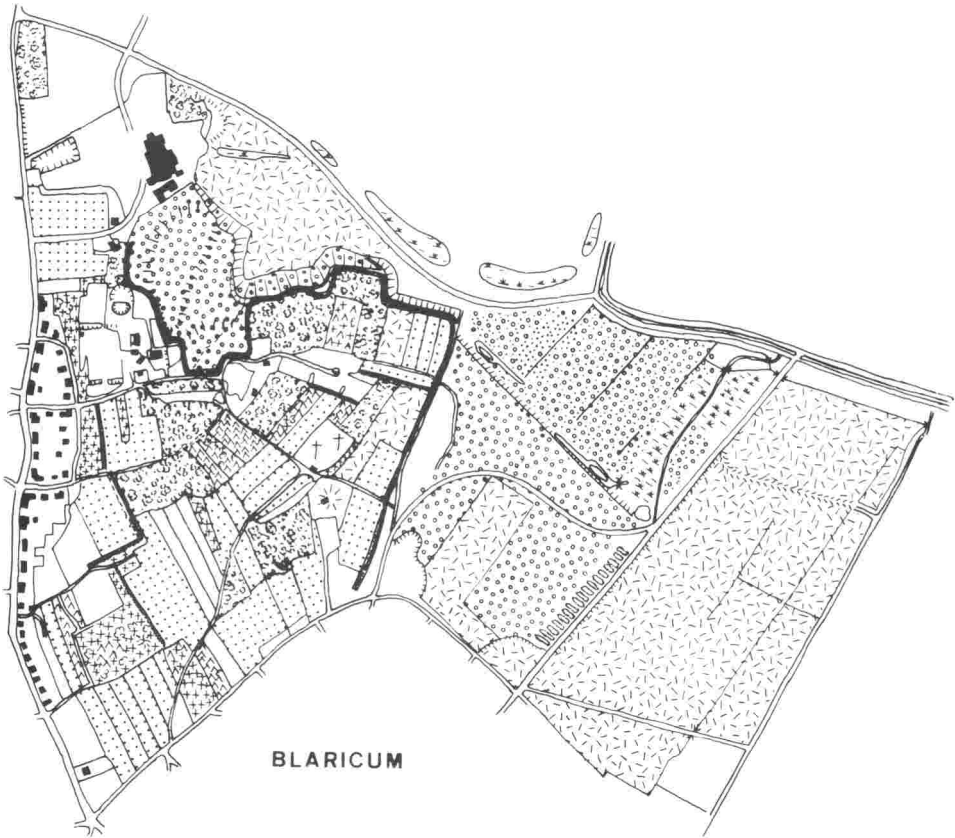
het gemeenschappelijk gebruik vereiste. Hier werd niet bemest en er moest dus zorgvuldig voor gewaakt worden, dat de afvoer van voedingsstoffen, via het begrazen en aflagen, de natuurlijke voorraad en de aanvoer met neerslag uit de lucht niet zou overtreffen. Uiteraard was daar aan de voedselarme kant van de gradiënt meer kans op dan aan de voedselrijke. Het is echter maar op enkele plaatsen rond Blaricum tot kleine zandverstuivingen gekomen, die buiten ons gebied liggen.

In deze eeuw traden echter ingrijpende veranderingen op in het grondgebruik van de streek. De eeuwenoude landbouw werd tot een economische bijzaak, nog maar door enkele tientallen boeren bedreven, terwijl de totale bevolking enorm groeide. Zeer veel grond werd aan de landbouw onttrokken en de resterende agrarische gebieden zijn dikwijls op geheel andere wijze dan vroeger in gebruik. Na de veranderingen op de engen moesten de laatste decennia vooral de meenten het ontgelden. Grote stukken daarvan werden afgegraven en vervolgens bebouwd, om weinig meer dan een hoekje van het oude landschap op de gradiënt te sparen: het Warandepark.

Landschappelijke eenheden

We kunnen het Warandepark verdelen in een viertal landschappelijke eenheden, die gemakkelijk van elkaar zijn te onderscheiden vanwege hun structuurverschillen. Deze zijn, zoals uit het voorgaande duidelijk zal zijn, het gevolg van verschillen in geologische en geomorfologische bouw en de daarmee samenhangende verschillen in grondgebruik. In de laatste decennia is daar door zandafgraving een nieuwe eenheid (de vierde) aan toegevoegd, zodat het gebied thans kan worden verdeeld in de Blaricummer Eng, de Copenbergen of Warandebergen, 't Harde met de graslanden langs de Blaricummerstraat en de groeve Oostermeent. In ons gebied vormen deze vier eenheden ieder een min of meer aaneengesloten geheel. Zij zijn op figuur 1 aangeduid. In elk ervan zullen we hierna ingaan op het abiotische milieu en het

eikenspaartelgebos	russen/haarmos-vegetatie
bosopslag (sparren/loofhout)	overig grondgebruik
berkenopslag	houtwal
akkerbouwgewassen (1982)	begraafplaats
cultuurgrasland	opslag kuilgras
droog heischraal grasland	bebouwing
vochtig heischraal grasland	

© A.F.

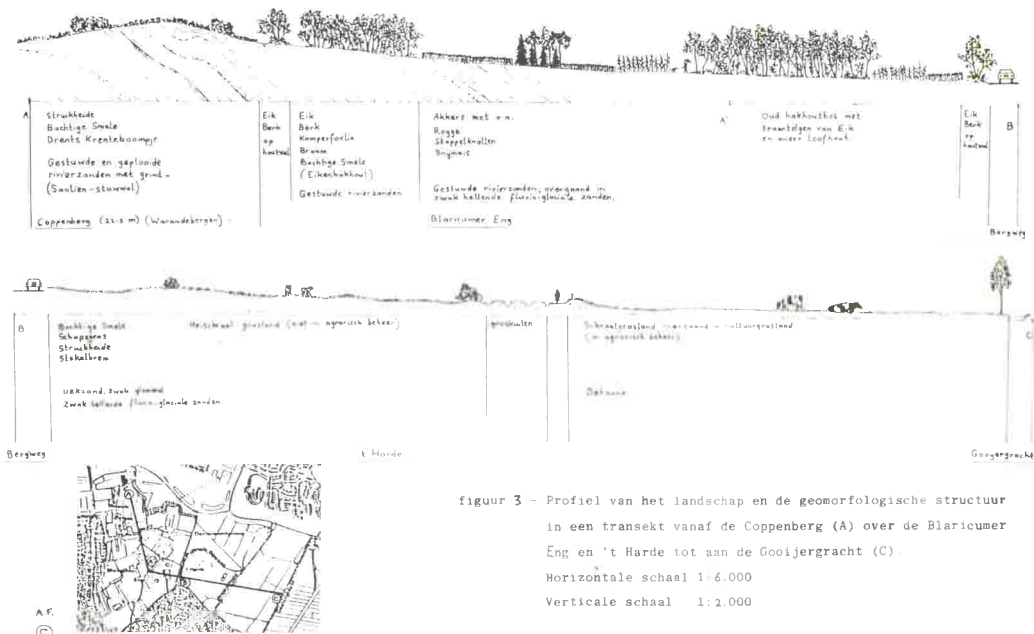
figuur 2:
Grondgebruik en begroeiingstypen in het 'warande-
park' bij Blaricum, 1982-1984.

grondgebruik in verleden en heden en de invloeden daarvan op flora en vegetatie, om tenslotte een korte beschrijving van die flora en vegetatie te geven. Op figuur 2 zijn het grondgebruik en de begroeiingstypen globaal weergegeven volgens de situatie in de jaren 1982 - 1984. Figuur 3 toont een deel van het landschap 'en profiel' in een transect langs de milieugradiënt (uit Gewest Gooi & Vechtstreek) 1983⁸). In het volgende zal telkens naar deze figuren verwezen worden.

1. de Blaricummer Eng.

De Blaricummer Eng is het meest intensief in cultuur genomen landschapsonderdeel van het Warandepark. Het akkercomplex reikt van de omgeving van de Warandebbergen (15 m + N.A.P.) tot aan het dorp en de schraalgraslanden van 't Harde (6 m + N.A.P.) en ligt dus op de oosthelling van de stuwwal. De ondergrond is ten dele gestuwd pleistoceen rivierzand en lager op de helling fijnkorreliger fluvioglaciaal zand (sandr). Daarop is, in de regel boven de bruine B₂ horizont van een z.g. podzolprofiel, door eeuwenlange toevoegingen van heideplaggen, strooisel en mest, een zwarte eerdlaag (enkeerdgrond) ontstaan, die gemiddeld 50 cm dik is. Naar de Warandebbergen toe wordt dit cultuurdek dunner, naar het dorp toe dikker. Soms is de bruine B₂ horizont verdwenen en ligt de enkeerdgrond (A₁) direkt op het pleistocene, onveranderde zand (C-horizont). De enkeerdgrond is tamelijk humeus, maar laat wel gemakkelijk water door. De bergingscapaciteit voor fosfaten is tamelijk hoog, omdat deze zich aan de humusdeeltjes binden⁹). Nitraat daarentegen spoelt gemakkelijker uit naar het diepe grondwater, dat zich hier meer dan 5 m onder het maaiveld bevindt en naar het oosten en zuidoosten afstroomt. Deze en andere stoffen worden aangebracht met bemesting in de landbouw en ontstaan door afbraak van organische stof. Ook via de neerslag vindt aanvoer van o.a. stikstofoxyden en ammoniak plaats, waarbij in de bodem omzetting in nitraat optreedt. Op de akkers vindt een jaarlijkse intensieve grondbewerking plaats,

die echter alleen de bouwvoor raakt. Afgezien van kleinere oneffenheden is het oorspronkelijke reliëf bewaard gebleven, zoals in het terrein aan diverse heuveltjes waarneembaar is. Eén ervan blijkt zelfs op het hoogste punt een vrijwel ongestoord podzolprofiel te hebben. Het moet vroeger een met heide of struikgewas begroeide verhoging temidden van de akkers zijn geweest, thans is het heuveltje in een eikenbosje gelegen. Onder deze en andere bosjes op de eng vinden we verder overal enkeerdgrond of een dunner bouwlanddek, waaruit blijkt dat het bos pas is aangelegd nadat er lange tijd akkerbouw was bedreven. Op het noordelijk deel van de eng, onder de helling van de Coppenberg (fig. 3) vinden we uitsluitend een dun bouwlanddek, dat ook minder zwart is dan de enkeerdgrond. De eng werd in het oosten en noorden begrensd door een houtwal (fig. 2 en 3), die reeds op de kaart van het Gooi door Ottens (1734) is weergegeven, maar waarschijnlijk aanzienlijk ouder is. Hierdoor ontstond een duidelijke afscheiding met de heide en het heischraal grasland van 't Harde. Anderzijds zullen, vóórdat deze gedeelten van de eng werden beplant met eikehakhout, de verschillen in begroeiing van tijd tot tijd minder groot zijn geweest, wanneer stukken land onder het drieslagstelsel braak bleven. Deze 'driesen' waren juist meer naar de heikant en elders zelfs wel op de heide te vinden¹⁰). Op den duur nam het eikehakhout een steeds groter deel van de eng in beslag, waaronder tenslotte ook de vruchtbaardere enkerdgronden. Het werd vooral geteeld om de eikeschors die als 'eek' onmisbaar was voor de leerlooierij. De hakhoutpercelen behielden de oorspronkelijke langgerekte vorm en grensden met hun korte zijde aan de zandwegen (fig. 2). Hierdoor was landbewerking mogelijk zonder over elkaars percelen te lopen of te rijden. De percelen waren niet omrasterd. De bewerking van deze hakhoutpercelen ging echter duidelijk afwijken van die op de akkers. Bij aanleg werd meestal diepgespit en ook daarna kon grondbewerking plaats vinden¹¹), maar met veel minder hoge frequentie dan op de akkers. Bemesting,

figuur 3 - Profiel van het landschap en de geomorfologische structuur in een transect vanaf de Coppenberg (A) over de Blaricumse Eng en 't Harde tot aan de Gooijergracht (C).
Horizontale schaal 1:6.000
Verticale schaal 1:2.000

indien dit plaats vond, was eveneens extensiever. Om de 7 - 8 jaar werden de stoven afgezet, soms werden er nieuwe eiken geplant. Dit bedrijf hield na de eerste wereldoorlog goeddeels op, zodat de eikentelgen verder uitgroeiden ('doorschoten') en er bosjes ontstonden van een tiental meters hoogte. Doordat de verzorging van het eikeshakhout uitbleef, vestigden zich ook andere loofhoutsoorten, voornamelijk Ruwe berk (*Betula pendula*) en Lijsterbes (*Sorbus aucuparia*), later ook de uit Noord-Amerika afkomstige Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*).

Ook andere akkerpercelen raakten in onbruik en begroeid met struikgewas en tenslotte kreupelbos. In de tweede wereldoorlog werd vrijwel al het hout voor brandhout gekapt, zodat er nog éénmaal korte tijd een open landschap ontstond. Daarna groeiden de vroegere eikeshakhoutbossen opnieuw op en ook op andere percelen kwam opnieuw bosopslag. Tal van eigenaren van een perceeltje gingen ertoe over, zelf bomen te planten. Dit waren vaak Fijnsparren (*Picea abies*) voor de kerstbomenteelt, een handel die overigens dikwijls in het slop geraakte en

leidde tot doorgeschoten sparrentakkers, waarin zich opnieuw loofhoutsoorten (vooral Ruwe berk en Amerikaanse vogelkers) vestigden. Deze bosjes maken thans een flink deel van het bosbestand op de eng uit (fig. 2 en 3).

Tengevolge van het zeer versnipperd grondbezit (pas in recente tijd werd de gemeente Blaricum eigenaar van het grootste deel van de eng) en het beëindigen van steeds meer landbouwbedrijven, werden steeds meer percelen voor variabele doeleinden gebruikt. 'Paardewitjes' zijn daarvan de minst storende, afvalstortterreinen zeer bedenkelijke voorbeelden. Ook wordt er tuinbouw bedreven, die vroeger niet op de Gooise engen voorkwam, zoals aspergeteelt. Maar ook de boeren, die nog zijn overgebleven, zijn grotendeels op andere teelten overgegaan. Rogge en boekweit werden meer en meer vervangen door snijmais: de traditionele gemengde bedrijven met akkerbouw op de eng werden melkveehouderijen met te weinig grasland, die de akkers nu met veevoer bebouwen¹²). Er zijn nu ongeveer 20 ha akkerbouwgewassen (inclusief snijmais) en 3 ha aspergeteelt op een totale oppervlakte

van ca. 45 ha. De vroegere eikehakhoutpercelen (nu eikenspaartelgenbos) beslaan 8 ha. Het overige is 'bosopslag' en 'overig grondgebruik'.

flora en vegetatie op de akkers

Op de akkers bestaat de wilde flora uit 'akkeronkruiden'. Deze plantensoorten zijn aangepast aan een hoge graad van milieudynamiek, hier vooral tot uiting komend in de jaarlijkse grondbewerking en de schoksgewijze toediening van mest. In 1981 werd op 6 percelen rogge verbouwd (opp. 11,3%), op 1 perceel gerst (opp. 5,3%), op 14 percelen snijmais (opp. 48,5%), op 3 percelen aardappelen (opp. 5%) en op 4 percelen asperges (opp. 14%)¹³. De asperges buiten beschouwing latend, omdat hier een andere grondbewerking plaats vindt, kunnen we deze gewassen verdelen in twee groepen: halmvruchten en hakvruchten.

De halmvruchten zijn hier wintergranen, d.w.z. soorten of rassen die in het najaar gezaaid worden en kiemen, de winter als jonge plant overleven en in het voorjaar uitgroeien om in de zomer zaad te vormen, waarna geogst wordt. Na het ploegen, zaaien en eggen is er geen verdere grondbewerking en ook geen onkruidbestrijding. De bemesting is 60 - 120 kg stikstof per ha, gegeven in het voorjaar¹⁴. Na de oogst worden er nog vaak voederknollen geteeld. Snijmais en aardappelen zijn hakvruchten, waarbij ook tijdens de groei van het gewas wordt gewied (tegenwoordig ook chemische onkruidbestrijding). Zij worden in het voorjaar gezaaid of gepoot en vooral bij snijmais kan een veel hogere mestgift voorkomen, waarvan een groot deel in het najaar en de winter op het land wordt uitgereden als drijfmest¹⁵). Om de paar jaar vindt vruchtwisseling plaats, d.w.z. dat op halmvruchtakkers hakvruchten worden geteeld en omgekeerd. Er treedt echter een afname van de rogge en een tendens naar meer snijmais op¹⁶).

De wilde flora past zich bij deze verschillen aan. In de graanakkers vinden we dan ook overwegend zogenaamde winterannuellen, in

de hakvruchtakkers soorten, die het hele jaar door kunnen kiemen en zeer snel zaad kunnen vormen¹⁷). Hoewel chemische onkruidbestrijding en zaaizaadreiniging (vooral bij de granen) het aantal soorten zowel als het totale aandeel (bedekking) van

Slofhakken
(*Anthoxanthum aristatum*)

wilde planten drastisch heeft verminderd, zijn deze verschillen nog steeds zichtbaar. De roggeakkers zijn daarbij het soortenrijkst gebleven. Wanneer roggeakkers ook een volgend jaar voor deze teelt gebruikt worden, neemt het aantal soorten akkeronkruiden toe¹⁸). Het verschil in soortenrijkdom ten gevolge van de verschillen in voedselrijkdom van de bodem wordt door de wisseling met vooral snijmais en de zware bemesting meer en meer teniet gedaan. In de roggeakkers op de Blaricummer Eng worden thans nog de volgende karakteristieke soorten gevonden¹⁹):

Windhalm (*Apera spica-venti*)
 Zwaluw tong (*Polygonum convolvulus*)
 Akkerviooltje (*Viola arvensis*)
 Smalbladige wikke (*Vicia sativa* ssp. *nigra*)
 Schapezuring (*Rumex acetosella*)
 Gewone spurrie (*Spergula arvensis*)
 Zandraket (*Arabidopsis thaliana*)
 Bleekgele hennepnetel (*Galeopsis segetum*)
 Slofhakken (*Anthoxanthum aristatum*)
 Kleine klaproos (*Papaver dubium*)
 Korensla (*Arnosaris minima*)
 Klein tasjeskruid (*Teesdalia nudicaulis*)
 Boskruiskruid (*Senecio sylvaticus*)
 Veldereprijs (*Veronica arvensis*)

Kromhals
(*Anchusa arvensis*)

Korensla
(*Arnosaris minima*)

Ook zijn op enkele plaatsen nog gevonden:

Douwnetel (*Galeopsis speciosa*)
 Jacob's kruiskruid (*Senecio jacobaea*)
 Reigersbek (*Erodium cicutarium*)
 Echte kamille (*Matricaria recutita*)
 Kromhals (*Anchusa arvensis*)

De vroeger aan akkeronkruiden veel rijkere roggeakkers herbergden ondermeer nog: Korenbloem (*Centaurea cyanus*), Gele ganzenbloem (*Chrysanthemum segetum*), Middeltst vergeet-mij-nietje (*Myosotis arvensis*), Akkerleeuwebek (*Misopates orontium*) en Glad biggekruid (*Hypochaeris glabra*). Deze soorten zijn nu op de Blaricummer Eng zeldzaam of niet meer te vinden. De onkruidenvegetaties van deze akkers worden gerekend tot die van de Windhalmorde (Aperetalia), waartoe een aantal van de in het eerste rijtje genoemde soorten behoren. Meestal zijn de combinaties, die we thans vinden, echter te fragmentarisch om van onkruidgemeenschappen (verbonden en associaties) te kunnen spreken, zoals die 30 tot 40 jaar geleden werden gevonden. Naast de min of meer karakteristieke soorten komen akkeronkruiden voor, die we ook nog in de hakvruchtakkers of elders veel aantreffen. Dit zijn o.a. Melganzevoet (*Chenopodium album*), Vogelmuur (*Stellaria media*), Perzikkruid (*Polygonum persicaria*), Kweek (*Elymus repens*), Klein knopkruid (*Galinsoga parviflora*), Klein kruiskruid (*Senecio vulgaris*) en Koolzaad (*Brassica napus*). Het totaal aantal soorten, dat in 1981 per akker werd gevonden

loopt nogal uiteen: van minimaal 7 tot maximaal 25²⁰). In 'tweede-jaars' akkers kan het aantal soorten tot boven 30 oplopen²¹). Het soortenaantal is in de hakvruchtakkers aanzienlijk lager: in aardappelakkers werden 5 - 14 soorten gevonden en in maisakkers 2 - 15. Hieronder zijn allereerst de hierboven genoemde, zeer algemene soorten te vinden, die in alle akkers voorkomen. Sommige soorten van de Windhalmorde komen ook nog wel voor, maar in veel geringere aantallen dan in de roggeakkers. Zwaluw-tong is daarvan het meest algemeen. Zwarte nachtschade (*Solanum nigrum*), Hanepoot (*Echinochloa crus-galli*) en minder vaak Glad vingergras (*Digitaria ischaemum*) treden als kenmerkende soorten voor snijmaisakkers op. De aardappelakkers hebben geen kenmerkende soorten, opvallend is wel het veel voorkomen van Gewone spurrie. Tenslotte moeten nog de aspergevelden genoemd worden, die het soortenarmst zijn (2 - 8 soorten) en waarin Melganzevoet, Klein knopkruid, Kweek en soms nog Perzikkruid de enige soorten zijn, die de intensieve bestrijdingsmethoden overleven. Vooral uit de soortensamenstelling van de roggeakkers kunnen we goed afleiden, dat de akkers op droge, enigszins zure tot neutrale, zwak leemhoudende zandgrond liggen. De meeste soorten komen optimaal voor langs randen en in hoeken, waar de bewerking altijd iets minder intensief is. Het zou aanbeveling verdienen, om in elk geval de nog steeds teruglopende teelt van rogge op deze akkers te stimuleren²²) en zelfs om een of meer akkers als 'graankruidenakker' te beheren. Wellicht biedt een van de percelen in eigendom bij de gemeente Blaricum de mogelijkheid om zo'n initiatief te nemen.

eikenspaartelgenbos en houtwallen

Naast de akkers zijn de voormalige eikehak-houtpercelen en de houtwallen een bespreking waard. Zoals al is opgemerkt werden alle houtopstanden in 1940 - 1945 geveld en groeide daarna het eikehakhout, samen met de daarin spontaan opgeslagen houtsoorten, opnieuw op. In het begin van de zestiger

jaren werd het doorgeschooten hakhout gevormd tot z.g. spaartelgenbos. Daarbij werden de meest rechte en beste uitlopers gespaard en de rest van de stobbe afgehakt. De andere boomsoorten werden met rust gelaten, meestal waren dit geen uitlopers uit stronken of stobben.

In sommige percelen werden de uitheemse houtgewassen Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) en Drents krenteboompje (*Amelanchier lamarckii*) aangeplant. Na 1965 is in de bosjes op de Blaricummer Eng en aan de houtwallen geen onderhoud meer gepleegd. In andere percelen is de zich spontaan uitzaaiende Amerikaanse vogelkers sterk gaan overheersen, vooral op enkeerdgrond en op sommige delen van de houtwallen. Een inheemse boomsoort, die vooral na 1965 meer en meer in deze eikenspaartelgenbossen is te vinden, is de Beuk (*Fagus sylvatica*). Toch is op de meeste plaatsen de Zomereik (*Quercus robur*) van het vroegere eikenhakhout nog de meest voorkomende boomsoort, terwijl ook Ruwe berk en Lijsterbes vrij veel voorkomen. In 1983 werd een onderzoek naar de eikenspaartelgenbossen in het noordelijk deel van het Gooi verricht²³). Er werden drie vegetatietypen onderscheiden, waarvan er twee op de Blaricummer Eng aanwezig bleken te zijn. Het meest komt het *Prunus*-boom type voor. Het is gekenmerkt door de onderstaande soorten:

Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) in de boomlaag
 Gewone vlier (*Sambucus nigra*)
 Klein springzaad (*Impatiens parviflora*)
 Zevenblad (*Aegopodium podagraria*)
 Gewone brandnetel (*Urtica dioica*)
 Kleefkruid (*Galium aparine*)
 Klimop (*Hedera helix*)
 Look-zonder-look (*Alliaria petiolata*)
 Rimpelmos (*Atrichum undulatum*)

Deze soorten zijn kenmerkend voor plaatsen met een sterke toevoer van nutriënten, vooral stikstofverbindingen. De bosjes van dit type, waarin de Amerikaanse vogelkers vaak bovenin het kronendak van de boomlaag reikt, bevinden zich vooral op enkeerdgrond.

Look-zonder-look
(*Alliaria petiolata*)

Deze oude plaggengrond is relatief voedselrijk. Bovendien staan ze bloot aan inwaaien van meststoffen door hun ligging midden op de eng. Door hun kleine oppervlak is zelfs het centrum van de bosjes hiertegen niet beschermd. Veel van de stikstofminnende bodemkruiden ontwikkelen zich vroeg in het voorjaar, voordat de vogelkers in blad staat. Het tweede type dat op de Blaricummer Eng voorkomt is Overgangstype genoemd, omdat het een tussenvorm is van het nutriëntrijke *Prunus*-boom type en het voedselarme *Dicranum*-type. Dit laatste ontbreekt in het warandegebied. Het Overgangstype heeft een weinig ontwikkelde kruidlaag en vrijwel geen op de bodem groeiende mossen. Er komen in deze bosjes zowel soorten voor, die op matige verrijking met nutriënten wijzen, zoals Rankende helmbloem (*Corydalis claviculata*) en Drienerfmuur (*Moehringia trinervia*), als soorten die duiden op een relatief voedselarm milieu, zoals Bochtige smele (*Deschampsia*

flexuosa) en Gewoon gaffeltandmos (*Dicranum scoparium*). Het mos staat vooral aan de boomvoeten in een relatief voedselarm en zuur milieu. De stikstofminnende soorten vinden we in deze bosjes het meest aan de randen, waar zij aan de akkers of paden grenzen. De bosbodem is vrijwel ontoegankelijk voor kruiden door een dik pakket strooisel. Dit is afkomstig van een vaak meer dan 75% bedekkende tweede vegetatielaag van Amerikaanse vogelkers, die daardoor weinig licht doorlaat. Anders dan in het *Prunus*-boom type is de soort hier overwegend struikvormig. De bodem bestaat uit een dun bouwlanddek op de overgang van eng naar voormalige heide. De percelen ten oosten van de Copenberg (fig. 2) behoren tot dit type.

Er is nog geen goede beheersvorm gevonden die leidt tot afname van de Amerikaanse vogelkers. Teruggrijpen op het traditionele hakhoutbeheer versnelt zelfs de overheersing van dit uitheemse houtgewas. Niettemin vormen deze bosjes een refugium voor een aantal plantensoorten. Als rust-, broed- en voedselgebied voor de fauna vervullen ze een belangrijke functie.

De lange houtwal, die de grens vormt tussen de eng en 't Harde met de Copenberg/Warandebergen, was oorspronkelijk vooral met Zomereiken beplant, waartussen ook Eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*), Braam (*Rubus fruticosus*), Kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*), Lijsterbes en Hondсроos (*Rosa canina*) opvielen. Op de steile kanten, die naar het noorden gericht zijn, kwamen tot in de zestiger jaren veel mossoorten voor en ook Eikvaren (*Polypodium vulgare*). Aan de drogere, warmere zuidzijde groeiden o.a. Hengel (*Melampyrum pratense*) en Grootbloemige muur (*Stellaria holostea*). Van die rijkdom is helaas nog maar heel weinig over. Deze soorten zijn vrijwel geheel verdwenen, doordat de houtwal op veel plaatsen is verwaarloosd, kaal geslagen of zelfs afgebroken. Deze verarming is versterkt door de overheersing van de Amerikaanse vogelkers, vooral aan de grens met 't Harde. Onder deze soort kunnen vrijwel geen andere planten stand houden.

Op enkele plekjes zijn Eikvaren, Grootbloemige muur en Eenstijlige meidoorn nog te vinden. Kardinaalsmuts en Hondсроos zijn waarschijnlijk verdwenen. Ook de kleinere houtwallen op de eng zelf zijn er slecht aan toe, met veel Amerikaanse vogelkers. Gelukkig is bij de zandafgraving de houtwal gespaard en aan die zijde vinden we nog wat mossen. Herstel en onderhoud van de houtwallen als refugium voor flora en fauna is urgent.

2. de Copenberg / Warandebbergen.

Dit heuvelgebied vormt het hoogste punt van de kleine stuwwal tussen Blaricum en Huizen (22,3 m + N.A.P.). Aan de noord- en oostzijde is het gedeeltelijk afgegraven ten behoeve van zandwinning voor de kalkzandsteenfabriek, die ten noorden van de Copenberg is gevestigd (fig. 2). Het terrein is tamelijk geaccidenteerd door de aanwezigheid van restanten van smeltwatergeulen uit het Saalien, maar ook door kleine vergravingen, waar mogelijk leem of leemhoudend zand is gewonnen. De hellingen zijn plaatselijk vrij steil, vooral ten gevolge van de zandafgravingen. Hier is de bodem nog steeds plaatselijk in beweging, door erosie op een 'cross-baan'. Op niet gestoorde plaatsen is er een holtpodzol in grof, hier en daar grindrijk zand. Tot het midden van deze eeuw bevonden zich hier heide of heischraal grasland. Er is echter zeer veel Drents krentenboompje en ook Amerikaanse vogelkers opgeslagen, zodat, vooral aan de westkant, een groot deel van het terrein door deze twee soorten gedomineerd wordt. Hier en daar staan Ruwe berk en Lijsterbes. Tussen de struiken zijn nog enkele plekken heide of heischraal grasland te vinden. In die vegetatie komen de volgende soorten voor:

Struikheide (*Calluna vulgaris*)
Bochtige smele (*Deschampsia flexuosa*)
Liggend walstro (*Galium saxatile*)
Schapegras (*Festuca ovina* ssp. *tenuifolia*)
Borstelgras (*Nardus stricta*)
Tandjesgras (*Danthonia decumbens*)
Muizeoortje (*Hieracium pilosella*)

Kruipbrem (*Genista pilosa*)
Stekelbrem (*Genista anglica*)
Brem (*Cytisus scoparius*)
Gewone veldbies (*Luzula campestris*)
Wilde tijm (*Thymus serpyllum*)
Pilzegge (*Carex pilulifera*)
Grasklokje (*Campanula rotundifolia*)
Zandblauwtje (*Jasione montana*)
Zandstruisgras (*Agrostis vinealis*)

Op enkele plekken domineert Struikheide, op andere Bochtige smele, maar in beide gevallen nemen andere grassen een belangrijke plaats in. Deze vegetatie behoort tot het Borstelgrasverbond (*Violion caninae*). Dit verbond omvat de schrale graslanden die verwant zijn met de heide. Grassen en kruiden domineren echter in plaats van dwergstruiken. Ze worden schraal genoemd omdat ze in vergelijking met bemeste graslanden een geringe productie hebben. Ze staan echter op iets rijkere grond dan de heide. Deze tussenvorm is karakteristiek voor gradiënten, voor de waranden dus. Dit vegetatietype is dan ook nooit erg algemeen geweest. Door bemesting en vervuiling is echter zeer veel verdwenen van wat er aan het begin van deze eeuw in Nederland was. De schraallanden van de Gooise waranden tussen Blaricum en Naarden behoren tot de rijkste en best bewaarde in ons land, hoewel ze ook hier klein zijn van omvang. Door het terugdringen van bosopslag kan verkleining en versnippering van het oppervlak voorkomen worden. Extensieve begrazing zou de rijkdom aan bijzondere soorten versterken.

3. 't Harde, met de graslanden langs de Blaricummerstraat.

Met uitzondering van Brem en Wilde tijm, die beperkt zijn tot leemhoudende plekken op de top van de stuwwal, zijn de hierboven genoemde soorten ook alle te vinden op 't Harde, zodat een deel van dit gebied samen met de Copenberg/Warandebbergen op figuur 2 met hetzelfde symbool voor droog heischraal grasland is aangeduid. We kunnen aan het lijstje nog toevoegen Zandzegge (*Carex arenaria*), Buntgras (*Corynephorus*

canescens) en Rode schijnspurrie (*Spergularia rubra*). Ze staan in enkele (vermoedelijk uitgegraven en uitgestoven) laagten in het terrein, waar de bodem humusarm en de vegetatie open is. Het totaal aantal soorten in dit type heischraal grasland bedraagt ongeveer 30. Ook op 't Harde verdringt opslag van Drents krenteboompje en Amerikaanse vogelkers de lage vegetatie. In de grasmat zelf doet zich de laatste jaren het probleem voor van toename van Bochtige smele. Deze dominantie is het gevolg van een langzame accumulatie van nutriënten uit de atmosfeer, de laatste decennia versterkt door luchtverontreiniging. Deze worden niet meer, zoals ten tijde van het oude landbouwsysteem, door begrazen, maaien of afplaggen van de vegetatie afgevoerd²⁴). De bodem (een humuspodzol in fluvio-glaciaal zand) wordt hierdoor langzaam voedselrijker, waardoor Bochtige smele en houtgewassen worden begunstigd. Behalve het verwijderen van de bosopslag is afvoer van de geaccumuleerde voedingsstoffen hier gewenst. Geschikte middelen daarvoor zijn maaien, begrazen en plaatselijk afplaggen.

Op 't Harde liggen ook enkele stukken grasland, die al langere tijd bemest worden en waarop vroeger wel ziek vee werd gezet. Thans is het terrein onder andere jaarlijks in gebruik voor het concours-hippique van Blaricum. Met dit gebruik is de heischrale vegetatie vervangen door een matig schraal cultuurgrasland (fig. 2). Daarin komen nog maar enkele schraallandsoorten voor. Vergelijkbaar grasland bevindt zich ten oosten van de Blaricummerstraat (ten dele nog bij boeren in gebruik) en langs de Randweg bij de kalkzandsteenfabriek, waar op de bodem van de zandafgraving voedselrijke cultuurgrond is aangebracht. Enkele soorten, die in deze graslanden voorkomen zijn:

Gewone veldbies (*Luzula campestris*)
 Muizeoortje (*Hieracium pilosella*)
 Schapezuring (*Rumex acetosella*)
 Rood zwenkgras (*Festuca rubra*)
 Smalle weegbree (*Plantago lanceolata*)
 Duizendblad (*Achillea millefolium*)
 Veldbeemdgras (*Poa pratensis*)

Herfstleeuwetand (*Leontodon autumnalis*)
 Gewone hoornbloem (*Cerastium fontanum*)
 Madeliefje (*Bellis perennis*)
 Zilverschoon (*Potentilla anserina*)
 Paardebloem (*Taraxacum officinale*)
 Kruijpende boterbloem (*Ranunculus repens*)
 Veldzuring (*Rumex acetosa*)
 Ruw beemdgras (*Poa trivialis*)
 Engels raaigras (*Lolium perenne*)

De soorten zijn in de volgorde geplaatst van hun optimum langs de gradiënt van droog en voedselarm naar nat en voedselrijk (vergelijk ook fig. 3)²⁵). De eerst genoemde soorten staan vooral op de hoger gelegen stukken. De laatst genoemde soorten overheersen in het grasland langs de Gooijergracht en ten noorden van de Veldijk, een oud dijkje om overstromingen vanuit de Zuiderzee te keren (fig. 2). Op dit zanddijkje zelf bevindt zich een micro-gradiënt: op de noordhelling graslandsoorten van een koel en vochtig milieu, op de zuidhelling van droge en warme standplaatsen, terwijl op de top zelfs korstmossen (*Cladonia* spp.) van droge, zeer voedselarme zandgrond voorkomen. Deze gradiënt is slechts enkele meters breed. In de onbemeste berm aan de oostzijde van de Blaricummerstraat hebben enkele bloemrijke schraallandsoorten een refugium gevonden. Dit zijn Grasklokje en Groot echt walstro (*Galium verum* ssp. *verum*). Bij de kruising met de Randweg komt ook Kattedoorn (*Ononis spinosa*) voor, een soort, die in het Gooi beperkt is tot het kustgebied van het Gooimeer en enkele leemkuilen op de Tafelbergheide.

4. de groeve Oostermeent.

In 1975 is een omvangrijke zandafgraving ten behoeve van kalkzandsteenfabricage gestopt. De noordflank van de Coppenberg en de noordhelft van 't Harde zijn hier aan opgeofferd. Op het afgeschaafde talud van de Coppenberg/Warandebbergen heeft zich inmiddels een schraallandvegetatie gevestigd. De grens met het niet afgegraven deel van 't Harde is een drie meter hoge steile zandwand, die broedplaats voor een

Planten in de groeve Oostermeent. Op de tekening zijn te zien:

Struikheide (*Calluna vulgaris*)
 Stekelbrem (*Genista anglica*)
 Borstelgras (*Nardus stricta*)

Schapegras (*Festuca ovina* ssp. *tenuifolia*)
 Grote wolfsklauw (*Lycopodium clavatum*)
 Gewoon biggekruid (*Hypochaeris radicata*)
 Zandzegge (*Carex arenaria*)
 Ruig haarmos (*Polytrichum piliferum*)
 Heideknotszwam (*Clavaria argillacea*)

Oeverzwaluw-kolonie is geworden. Op het gedeelte voor de Coppenberg is de bodem van de groeve afgedekt met voedselrijke cultuurgrond waarop productiegrasland is aangelegd. In het afgegraven deel van 't Harde, de groeve Oostermeent, doet zich een ontwikkeling voor van bijzondere allure. Dit deel is afgegraven tot vlak boven het grondwater, waardoor in de winter grote delen onder water staan. Dit is het gevolg van een sterke aanvoer van kwelwater. Hierdoor ontstaat opnieuw een milieutype dat vroeger op meer plaatsen langs de Gooirand voorkwam, maar bijna overal is verdwenen door onttrekking van grondwater in het Gooi en door verlaging van het polderpeil buiten het Gooi. In het meest oostelijke deel van de groeve staat het water 's winters 20 cm boven en 's zomers 50 cm onder het maaiveld. Naar het westen dalen deze standen tot respectievelijk 30 cm en 60 cm beneden het maaiveld. Waar het water aan de oppervlakte komt, treedt een roestbruine neerslag op. Die is karakteristiek voor kwelwater: dit bevat ijzer dat aan de lucht oxydeert. Ook de afwateringsloten vertonen deze kleur. De kwel bevat op sommige plaatsen tamelijk hoge concentraties aan stikstof en fosfor. Waarschijnlijk zijn deze afkomstig van de zwaar bemeste akkers op de Blaricummer Eng en van de inmiddels gestaakte dumpingen van mest aan de rand van 't Harde. Voortgaande toevoer van deze nutriënten zou een belemmering zijn voor de ontwikkeling van ecosystemen van het mesotrofe (matig voedselrijke) kwelmilieu. De bodem van de groeve is afgedekt met een gemiddeld 90 cm dikke humeuze laag. Dit is de oude toplaag van het afgegraven deel van 't Harde, die later weer op de groevobodem is uitgespreid. Het is een mengsel van zwart, bruin en geelwit matig grof zand, afkomstig van respectievelijk de bovenste (A-), de middelste (B-) en de onderste (C-) horizont van het oorspronkelijke podzolprofiel. Met het terugbrengen van de bovengrond in het oostelijke deel van de groeve, waartoe wij ons hier beperken, kwamen waarschijnlijk heide- en graspollen mee en vormden, samen met enkele soorten Haarmos (*Polytrichum*

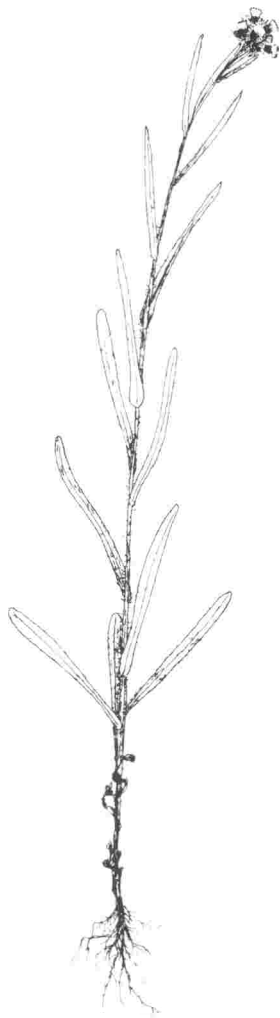
spp.), de eerste planten die zich op de open zandvlakte vestigden. Op een aantal plaatsen kwamen Ruwe berk en Zachte berk (*Betula pubescens*) op. Dit moet gezien hun leeftijd tijdens een onderzoek in 1984 al spoedig na 1975 zijn geweest. Zandzegge was een andere pionier, die zich met zijn lange uitlopers vooral vegetatief verspreidde en nu bijna overal voorkomt.

In 1984 bleek vrijwel het gehele terrein inmiddels begroeid te zijn en op de meeste plaatsen is de bedekking van de vegetatie 90 - 100%. Afwisselend hebben mossen, kruiden en grassen of dwergstruiken daarin het grootste aandeel. In de sloten en kwelvijvers hebben zich eveneens planten gevestigd. Er werden in totaal ca. 125 soorten planten gevonden²⁶). In minder dan 10 jaar tijd is er een bijzonder interessante begroeiing ontstaan, waarin zich drie ontwikkelingen aftekenen: een natte Russen/Haarmosvegetatie, een vochtige variant van het heischraal grasland en een jong loofbos met (vooralsnog) voornamelijk berken. In de beide eerste vegetatie-typen werden per opname gemiddeld 20 soorten gevonden (een opname was een proefvlak van 25 m²). Daaronder zijn planten, die voor het Gooi zeldzaam tot zeer zeldzaam zijn. De successie is in de groeve nog in volle gang. Sommige soorten werden pas in 1984 ontdekt, zodat we mogen aannemen, dat zich nog steeds nieuwe soorten kunnen vestigen.

In en langs sloten, kwelvijvers en een reeds eerder bestaande veedrinkpoel vinden we soorten van voedselrijk water, zoals Riet (*Phragmites australis*), Grote lisdodde (*Typha latifolia*), Drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*) en het tamelijk zeldzame Rossig fonteinkruid (*Potamogeton alpinus*), dat een goede kwelindicator is. Ook komen Knolrus (*Juncus bulbosus* ssp. *bulbosus*) en Pitrus (*Juncus effusus*) veel voor. Deze soorten treffen we ook aan op plaatsen, waar het grondwater alleen in de winter op of boven het maaiveld staat. In dit milieu, het best ontwikkeld aan de oostzijde van de groeve, komt een Russen/Haarmos-vegetatie voor. Op veel plaatsen zijn hier Pitrus of Gewoon haarmos (*Polytrichum commune*) gaan domi-

neren, samen een mozaiekpatroon vormend. Ook wilgen slaan hierin op, vooral Grauwe wilg (*Salix cinerea*) en Geoorde wilg (*Salix aurita*). In deze vegetatie, waarin enkele soorten het aspect bepalen, komen nog veel min of meer open plekken voor, waar zich een aantal voor het Gooi bijzondere soorten heeft gevestigd:

Moerasvaren (*Thelypteris palustris*)
 Koningsvaren (*Osmunda regalis*)

Bleekgele droogbloem
 (*Gnaphalium luteo-album*)

Kruipwilg (*Salix repens*)
 Duinriet (*Calamagrostis epigejos*)
 Bleekgele droogbloem (*Gnaphalium luteo-album*)
 Moerasdroogbloem (*Gnaphalium uliginosum*)
 Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*)

Verder komen nog vaak voor:

Zomprus (*Juncus articulatus*)
 Knolrus (*Juncus bulbosus* ssp. *bulbosus*)
 Wolfspoot (*Lycopus europaeus*)
 Gewone zegge (*Carex nigra*)
 Egelboterbloem (*Ranunculus flammula*)

Deze soorten zijn kenmerkend voor milieus met wisselende waterstanden. De beide droogbloem-soorten zijn zomerannuellen, die door middel van zaden overwinteren. Ze zijn daardoor aangewezen op het telkens vrij komen van plekken met vochtige, open grond, om zich opnieuw te vestigen. Pitrus en Gewoon haarmos lijken zich echter op veel plaatsen zodanig aaneen te sluiten, dat voor deze soorten weinig open plekken meer beschikbaar komen.

In de minder natte gedeelten van de groeve Oostermeent, waar het grondwater in de winter tot ongeveer 30 cm beneden het maaiveld blijft, heeft zich op de meeste plaatsen een vochtige variant van het heischraal grasland gevestigd (fig. 2). Daarin vinden we onderstaande karakteristieke soorten:

Trekrus (*Juncus squarrosus*)
 Dopheide (*Erica tetralix*)
 Ronde zonnedauw (*Drosera rotundifolia*)
 Reukgras (*Anthoxanthum odoratum*)
 Zachte berk (*Betula pubescens*)
 Veen-Pluisjesmos (*Dicranella cerviculata*)
 Grauwe wilg (*Salix cinerea*)
 Paars heideviltwier (*Zygonium ericetorum*)

Op terreingedeelten, die slechts enkele decimeters hoger liggen, is een aantal soorten uit drogere milieus aanwezig:

Grote wolfsklauw (*Lycopodium clavatum*)
 Zandhaarmos (*Polytrichum juniperinum*)

Ruig haarmos (*Polytrichum piliferum*)
Grijs kronkelsteeltje (*Campylopus introflexus*)
Schapezuring (*Rumex acetosella*)
Bochtige smele (*Deschampsia flexuosa*)
Struikheide (*Calluna vulgaris*)
Liggend walstro (*Galium saxatile*)
Schapegras (*Festuca ovina* ssp. *tenuifolia*)
Pilzegge (*Carex pilulifera*)
Zandstruisgras (*Agrostis vinealis*)

Een aantal soorten is in het schraalland van de groeve veel talrijker dan in soortgelijke vegetaties in de omgeving:

Tandjesgras (*Danthonia decumbens*)
Stekelbrem (*Genista anglica*)
Zandzegge (*Carex arenaria*)
Borstelgras (*Nardus stricta*)
Kruipbrem (*Genista pilosa*)
Gewoon biggekruid (*Hypochaeris radicata*)

Ook Pitrus en Gewoon haarmos komen op veel plaatsen in dit vegetatietype voor. In de vegetatieopnamen van 5 x 5 m² bleken steeds zowel soorten van vochtig als van droog milieu naast elkaar voor te komen. Dit kan voor een deel verklaard worden door het microreliëf. Het terrein heeft kleine hoogteverschillen van enkele decimeters. Door de hoge grondwaterstand is dit voldoende om nat en droog vlak naast elkaar te laten bestaan. Een tweede factor van belang is waarschijnlijk de nog geringe concurrentiedruk in deze jonge, open vegetatie. Soorten kunnen dan eerder buiten hun ecologisch optimum voorkomen dan in een gesloten vegetatie waarin elk individu in concurrentie verkeert met zijn burens.

Opslag van berken heeft in een deel van het terrein geleid tot een jong pionierbosje. Andere boomsoorten, zoals Grove den (*Pinus sylvestris*) en Zomereik, zijn reeds verspreid aanwezig. Drens krenteboompje en Amerikaanse vogelkers, talrijk op het onafgegraven deel van 't Harde, slaan weliswaar veelvuldig op uit aangevoerd zaad, maar binnen enkele jaren sterven zij weer af. Blijkbaar verhindert de hoge grondwaterstand dat zij zich verder ontwikkelen.

Er zijn echter tekenen die er op wijzen, dat op

langere termijn enkele soorten zodanig gaan domineren, dat veel andere soorten zullen verdwijnen. Wanneer de massale opslag van berken in het terrein de vrije loop wordt gelaten, verdwijnt mogelijk het heischraal grasland. Ook lijken Pitrus en Gewoon haarmos in het natte terreingedeelte veld te winnen, ten koste van daar voorkomende bijzondere soorten. Om deze te behouden, is ingrijpen noodzakelijk. De Stichting Vrijwillig Goois Natuurbeheer stelt hiertoe een beheersplan op en heeft al een begin gemaakt met het verwijderen van berkenopslag en het afsteken van Pitrusvelden. De kwaliteit van het kwelwater is echter met beheer ter plaatse niet te verbeteren. Schoon kwelwater is een noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling van de ecosystemen van vochtige tot natte heide en schraalland. Om dat te bereiken zal het probleem opgelost moeten worden van de aanvoer met het grondwater van meststoffen afkomstig van de Blaricummer Eng en bemeste delen van 't Harde²⁷).

Besluit

Het samenspel van geologische krachten en het klimaat, die het reliëf tot stand brachten, de grondwaterbeweging, de bodemvorming en het in vroeger eeuwen gevarieerde, maar van plaats tot plaats gelijkblijvende grondgebruik door de mens hebben in de warande tot een grote diversiteit en biologische rijkdom geleid. Hoewel dat in het geïndustrialiseerde tijdperk vaak anders is, kan er toch ook bij de hedendaagse ontwikkelingen onverwacht bijzondere natuur ontstaan, zoals de groeve Oostermeent aantoonde. Net als vroeger is het meestal een onbedoeld neveneffect van menselijke activiteiten. Bijzondere natuur als hoofdeffect komt binnen bereik bij toenevende kennis van de bouw en de werking van ecosystemen. In het voorafgaande is voor het warandegebied bij Blaricum getracht daaraan een bijdrage te leveren.

NOTEN

- 1) J. Daams (1984). De Gooise waranden en het konijn. TVE/VVG 2 (1):17-26.
- 2) E.A. Koster, in W.J.J. Colaris (red.) (1974). Milieukundig onderzoek van het Gooi (basisrapport): hoofdstuk 1.2. Geomorfologie. Gewest Gooiland, Hilversum, 521 p. + bijlagen.
- 3) C.G. van Leeuwen (1965). Het verband tussen natuurlijke en anthropogene landschapsvormen, bezien vanuit betrekkingen in grensmilieus. *Gorteria* 2: 93-105.
- 4) J.D.H. Harten (1976). De genese van het Gooise cultuurlandschap. *Geografisch Tijdschrift, Nieuwe reeks X*, 2: 93-116.
- 5) E.C.J. Ott (1981). Hakhout in het Gooi. (een vegetatiekundige typeninventarisatie); rapport vakgroep V.P.O., Landbouwhogeschool, Wageningen, 56 p. + bijlagen.
- 6) J.T. de Smidt (1981). De Nederlandse heidevegetaties. Wetenschappelijke mededelingen K.N.N.V. nr. 144. Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.
- 7) zie noot 5.
- 8) Gewest Gooi & Vechtstreek (1983). Integraal beheersplan voor de Gooise Noordflank; rapport Gewest Gooi & Vechtstreek, Hilversum, 219 p. + bijlagen 182 p.
- 9) J.G. de Molenaar (1980). Bemesting, Waterhuishouding, Intensivering in de landbouw en Het Natuurlijk Milieu; rapport Rijksinstituut voor Natuurbeheer (R.I.N.), Leersum, 349 p.
- 10) J.T. de Smidt (red.) (1984). Elseviers veldgids: ecologische beschrijvingen van onze landschappen. Elsevier Amsterdam/Brussel.
- 11) zie noot 5.
- 12) zie noot 8.
- 13) M. Rotermundt & J. van Raam (1981). De Gooise Engen rond Huizen en Blaricum; rapport Gewest Gooi & Vechtstreek, Hilversum, 29 p.
- 14) zie noot 13.
- 15) zie noot 8.
- 16) zie noot 8.
- 17) P.H.M.A. Clausman, in J.T. de Smidt (red.) (1984). Elseviers veldgids: ecologische beschrijvingen van onze landschappen, hoofdstuk 7: Akkers. Elsevier Amsterdam/Brussel.
- 18) H. Griffioen (1978). De wilde planten van roggeakkers in het Gooi. *De Levende Natuur* 81: 205-208.
- 19) zie noten 13 en 18.
- 20) zie noot 13.
- 21) zie noot 18.
- 22) zie noot 8.
- 23) A. Farjon (1984). De ontwikkeling van de vegetatie in eikenspaartelgenbossen in de Gooise Noordflank. rapport Gewest Gooi & Vechtstreek / Stichting Gooisch Natuurreservaat, Hilversum, 114 p.
- 24) J.T. de Smidt e.a. (1984). Hedendaags heidebeheer - Terug naar vroeger. *Natuur en Techniek* 9: 690-709.
- 25) P.H.M.A. Clausman, in J.T. de Smidt (red.) (1984). Elseviers veldgids: ecologische beschrijvingen van onze landschappen, hoofdstuk 6: Graslanden. Elsevier Amsterdam/Brussel.
- 26) A. Farjon & M. Braams (1985). De vestiging van een bijzondere vegetatie in een voormalige

zandafgraving in het Gooi. (manuscript).
27) zie noot 8.

LITERATUUR

- Buro Maas (1974). Concept basisplan voor de openlucht recreatie in natuur en landschap van het Gooi. Rijswijk.
- Buro Maas (1977). Deelgebied Tafelberg. Een kwalitatief programma van eisen. Bilthoven/Zeist.
- H.W.E. Dieperink (1983). Herstel en behoud van natuur en landschap in het gebied van de Warandebbergen. TVE/VVG 1e jrg. nr. 2: 195-200.
- G.P. Gonggrijp (1976). De geologische betekenis van de Groeven Warandebbergen (gemeente Huizen) en Oostermeent (gemeente Blaricum), R.I.N. rapport, Leersum.
- Gewest Gooi & Vechtstreek (1980). Richtlijn III van het gewest Gooi en Vechtstreek inzake de partiële herziening van het bestemmingsplan Oostermeent. Hilversum.
- Erik Lam (1981). Groeve Oostermeent. Inventarisatieverslag 1981. N.J.N. Gooidistrict, Hilversum.
- J.C. van Raam (1973). Rapport landschapsoecologisch onderzoek in 6 deelgebieden van het Gooi; deelgebied Warandepark. Hilversum.
- G.H.J. Ruegg (1975). De geologische ontwikkeling van het Gooi gedurende het Kwartair. *Geografisch Tijdschrift* nr. 9: 202-213.
- Stichting Vrijwillig Goois Natuurbeheer (1981). Aanzet tot een beheersplan voor de Warandebbergen. Naarden.

De bronzen erfgooiersboom

H. Brölmann

Op 29 november 1982 had ik het eerste gesprek met Gerardus Lanphen om tot een bronzen erfgooiersboom in Blaricum te komen. De houten boom waarin Gerardus in 1971 de geschiedenis van de erfgooiers had gebeiteld stond al sinds enige jaren in het portaal van de N.H. kerk te Blaricum, omdat weer en wind buiten te veel invloed op dit kunstwerk hadden.

Het idee om van de opbrengst uit de verkoop van kleine bronzen erfgooiersboompjes en andere activiteiten de bronzen boom te financieren steunde Gerardus met veel enthousiasme. Alle medewerking werd direct toegezegd. Ik was daarop vastbesloten de boom in brons te realiseren.

Alle steun kreeg ik van de gemeente Blaricum, zodat ik met het vervaardigen van de kleine beeldjes kon beginnen.

Ed van Rosmalen kreeg de opdracht om het wassen model voor de te gieten beeldjes te maken.

De gebroeder Steylaert, bronsgieters te Rump, werden benaderd voor het gieten van de bronzen beeldjes. Enthousiast zeiden zij direct hun medewerking toe om het geheel te doen slagen. Uitgegaan werd van het gieten van steeds kleine aantallen boompjes, opdat het probleem van financiering niet te groot zou zijn. Zij zouden als het geld eenmaal bijeen was ook de grote bronzen boom gieten. Op 4 januari 1983, slechts enkele weken na onze eerste besprekingen, kon ik het wassen model bij Ed van Rosmalen afhalen. Enige dagen later stond het, met een intekenlijst, ter bezichtiging op het gemeentehuis in Blaricum en twee weken later had ik reeds vier inschrijvingen voor een bronzen beeldje. De positieve reacties die ik ontving bevestigden mijn vermoeden dat zowel erfgooiers als niet erfgooiers achter het idee van de bronzen boom stonden. De verkoop-

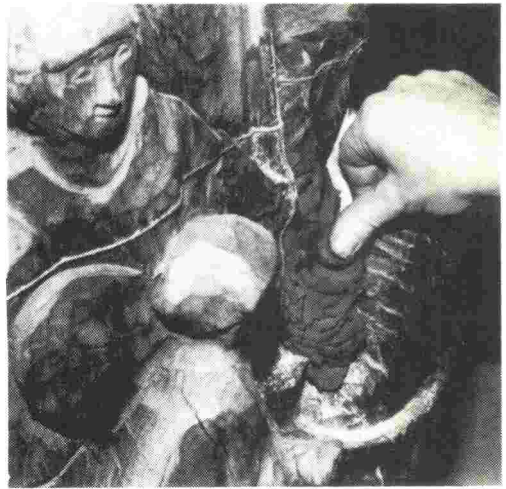
prijs van de boompjes werd vastgesteld op f 240,- per stuk, hetgeen een opbrengst van f 60,- per beeldje gaf. Het gieten van de grote boom werd geschat op f 45.000,-. Voor de beeldjes werd een eenvoudige verpakking ontworpen. Dr. A.C.J. de Vrankrijker schreef er een prachtige tekst voor. Half maart 1983 was het bronzen boompje klaar. Dit werd door het gemeentepersoneel van Blaricum aan mevrouw Le Coultre ter gelegenheid van haar tienjarig burgemeesterschap overhandigd. Een rekening werd geopend bij de Rabobank te Blaricum, die later de actie zo sympathiek steunde met f 1.000,-. Ook kwam men aldaar op het idee om een beeldje op de balie van het kantoor te plaatsen, hetgeen de verkoop stimuleerde. De gemeente Blaricum steunde de actie door zich garant te stellen voor f 15.000,-. De Stichting Stad en Lande schonk f 500,-, de gemeente Laren f 1.000,- en de gemeente Naarden f 100,-. Veel beeldjes werden verkocht aan particulieren, één van hen kocht er maar liefst 43 en ook Singer bood aan boompjes tentoon te stellen voor de verkoop.

In november 1984 werd de Stichting Bronzen Erfgooiersboom opgericht en een verzoek om subsidie gedaan aan het Anjerfonds. Hierop werd zeer positief gereageerd. Men verleende de Stichting een garantie van f 5.000,-. Inmiddels is er door de verkoop van 350 boompjes en door de verkoop van etsen van de boom aan het ziekenfonds Het Gooi en Omstreken de beschikking over ruim f 43.000,-. Bovendien heeft Bouwmaatschap pij Slokker te Huizen toegezegd de werkzaamheden voor het plaatsen van de boom op zich te willen nemen. Op 5 februari j.l. werd het houten kunstwerk door personeel van de gemeente Blaricum en Gerardus Lanphen uit de kerk gedragen en op een wagen van de gemeentewerken naar Rump

Gerardus Lanphen werkt aan erfgooiersboom, 1971

vervoerd. De bronzen boom zal uit ongeveer 15 aan elkaar gelaste delen bestaan en wordt volgens het zogenaamde verloren-wasprocédé gegoten. Eerst worden de te gieten delen van de houten boom met klei afgevormd. Het afvormen is een zeer secuur werk. Het gebeurt door steeds kleine stukjes klei op het af te vormen beeld te drukken. Tijdens het afvormen wordt er op gelet dat ieder afgevormd deel gemakkelijk van het beeld te lossen is. Daar waar dit niet mogelijk is wordt gebruik gemaakt van zogenaamde kleiklopstukken. Dan wordt er een gipslaag op de klei aangebracht. Als het gips na enige tijd hard is, zorgt deze zo geheten gipsen 'steunmal' voor het verband tussen de uit klei gevormde delen. De gipskappen met klei worden nu van het beeld losgemaakt evenals de klopstukken. Deze laatste worden op hun plaats in de klei vastgezet. Hierna worden de klei-afdrucken licht geolied en met vloeibare was ingepenseerd. De vorm wordt weer gesloten, aan één zijde dicht gemaakt en er wordt gesmolten was in gegoten. Tijdens het stollen van de was wordt de waslaag op de klei steeds dikker. Als deze ongeveer 4 mm is laat men de resterende vloeibare was uit de vorm lopen. In de vorm met waslaag wordt nu de kernmassa gegoten bestaande uit een mengsel van gravel, gips en water. Als de kernmassa hard geworden is, kunnen de gipskappen met klei worden verwijderd. Het dunne olielaagje op de klei heeft er voor gezorgd dat de was zich niet aan de klei heeft vastgezet. Dat wat nu te zien is is de kernmassa met daaromheen het positieve wasmodel. Het wasmodel wordt eerst bijgewerkt door Gerardus Lanphen. Op verschillende plaatsen worden nu door de was in de kernmassa kernspijkers gestoken die men gedeeltelijk laat uitsteken. Giet- en ontluhtingskanalen worden aangebracht en de buitenzijde van het wasmodel ingegraveld (afvormen). Giet- en ontluhtingskanalen worden vanzelfsprekend open gehouden. Als deze gravellaag droog en hard is, wordt in de oven de was tussen de kernmassa en buitenste laag uitgestookt. Door de kernspijkers blijft de kern met de buitenste gravellaag verbonden en op z'n plaats gehouden. Als de was er uit gestookt is wordt de vorm in een ijzeren of

Klopstukken worden aangebracht nadat de boom doormiddel van opgeplakte touwtjes in stukken is verdeeld. Maart 1985

houten vormkast gezet en met Brusselse aarde rondom aangestampt, opdat tijdens het brongieten het buitenste deel niet uit elkaar kan barsten. In de holle ruimte, die na het uitstoken van de was ontstaan is, wordt het brons gegoten dat een temperatuur van ongeveer 1100°C heeft. Na afkoeling wordt de vorm uit de vormkast gehaald en de gravel-gipsmassa verwijderd. Het oppervlak van het ontstane bronzen kunstwerk wordt nu met een steekbeitel bewerkt (geciseleerd) en van alle niet tot het beeld behorende delen ontdaan. Als alle delen van het beeld gegoten zijn worden zij aan elkaar gelast en kan het beeld gepatineerd worden. Dit laatste gebeurt door het brons al naar de te wensen kleur met verschillende chemicaliën te bewerken, terwijl men door middel van een brander het brons op een zekere temperatuur brengt. Uiteindelijk zal het geheel in de loop der jaren door weer en wind nog verder verlevendigd worden.

De bronzen erfgooiersboom zal op 18 mei ter gelegenheid van de Open Dag Blaricum plechtig worden onthuld door drs. R.J. de Wit, commissaris van de Koningin.

Actualiteiten

Bussum

De Historische Kring Bussum bracht in maart j.l. het tweede nummer van het Contactblad uit. Dit keer gaf de redactie het een fraaie omslag mee, waardoor de uitgave al op het eerste gezicht een voortreffelijke indruk maakt. De afbeelding van het Ned. Hervormde kerkje (laatstelijk televisie-studio Irene) zoals het er in 1882 uitzag doet het hierop uitstekend. De inhoud is zeer gevarieerd, echt lezenswaard voor ieder die zich voor details uit Bussum's historie interesseert. Aan het slot vindt men een opsomming van de activiteiten in de regio tot in juni 1985. Een dergelijke lijst kan heel nuttig blijken. Losse nummers van het blad zijn te koop voor f 2,50. Men wende zich tot het secretariaat, mevrouw G.L. de Puy-Nouel, Zwaluwlaan 77. Bussum, tel. 31561.

Blaricum

In het atelier van Roeline Hoogeveen worden porseleinen poppen gemaakt volgens de methode van rond de eeuwwisseling dus met behulp van gipsen gietmallen. Het maken van de poppen vindt plaats in de ambachtelijke sfeer. Naast het vervaardigen van poppen houdt zij zich intensief bezig met het verzamelen van authentieke klederdrachten voor haar poppen. In de etalage van het atelier worden de klederdrachtpoppen regelmatig tentoongesteld.

Wie kent mensen die:

- in het bezit zijn van de authentieke stoffen voor de klederdracht;
- in staat zijn om de klederdracht op authentieke wijze samen te stellen op de maat van de poppen;
- buiten Huizen, Blaricum en Laren nog andere klederdrachten weten binnen uw gebied.

S.v.p. reageren op Meentweg 27, 1261 XR Blaricum, 02153-86603.

Hilversum

Streekarchief 't Gooi Gemeentearchief Hilversum

Zoals men in de regionale pers heeft kunnen lezen heeft de gemeente Hilversum in september 1984 besloten om a) het gemeentearchief te herhuisvesten b) een archivaris aan te stellen, en c) om de archiefbewaarplaats open te stellen voor archieven van de andere Gooise gemeenten. Op deze manier hoopt men uiteindelijk te kunnen komen tot de vorming van een streekarchief. De gemeente

Laren heeft als eerste besloten om op het aanbod van Hilversum in te gaan en heeft een krediet op de begroting van 1985 gereserveerd, momenteel is men daar bezig met het afhandelen van de procedurele gang van zaken. Binnenkort verwacht men ook van enige andere gemeenten, onder andere Naarden, een besluit tot overbrenging van de gemeentearchieven.

In het Hilversumse archief berusten nu al de volgende belangrijke archieven:

Het gemeentearchief gevormd in de periode 1766-1939 (plus enkele oude charters); de doop-, trouw- en begraafboeken, de notariële archieven en de oud-rechterlijke archieven van vóór 1811; de geboortenregisters van 1811-1884, de huwelijksregisters van 1811-1908 en de overlijdensregisters van 1811-1934; verder een deel van het persoonlijk archief van notaris Albertus Perk en nog enkele kleinere archieven van particuliere instellingen. Er is een omvangrijke foto-collectie, gevormd door verschillende gemeentelijke diensten. Bovendien is er een historische bibliotheek die nog wél enige uitbreiding behoeft.

De openingstijden van het gemeentearchief zijn: op werkdagen van 13.30 uur - 17.00 uur; 's morgens na afspraak.

Bezoekadres: Oude Enghweg 23 te Hilversum.
Postadres: Postbus 10053, 1201 DB Hilversum.
Telefoonnummer 035 - 292646.

In het Cultureel Centrum De Vaart zijn de belangwekkende historische tentoonstellingen: 'Architecten G.B. en A. Salm' (18 mei tot en met 7 juli 1985). Vader en zoon Salm leefden respectievelijk van 1831 tot 1897 en van 1857 tot 1915. De beide bouwmeesters hebben vooral in Amsterdam en Hilversum veel gebouwd, maar ook in andere plaatsen in Nederland. De tentoonstelling geeft aan de hand van ongeveer 150 originele tekeningen en enkele meubels een goed beeld van het werk van de twee architecten. De expositie wordt in samenwerking met de stichting 'Architecten G.B. en A. Salm' te Hilversum georganiseerd. 'Tachtigers en het Gooi - Amsterdammers op zoek naar rust en/of inspiratie' (15 juni tot en met 8 september 1985).

De verbetering van de verbinding tussen Amsterdam en het Gooi door de komst van de spoorlijn en de Gooische Stoomtram en de lage grondprijzen maakten het Gooi in het begin van de jaren tachtig aantrekkelijk voor seizoen-forensen. Ook jonge schilders en schrijvers huurden in de zomer een kamer in deze streek en werkten in de schilderachtige omgeving. Na de tweede helft van de jaren tachtig en in de jaren negentig vestigden zij zich voor een langere tijd in het Gooi en omstreken. Voor velen bleef echter het contact met Amsterdam van groot belang. De tentoonstelling geeft een beeld van de kunstenaars, hun woonplaatsen en huizen, hun inspiratiebronnen en werken en hun relaties met Amsterdam.

Herdenking dokter Van Hengel (1811-1892)

De Hilversumse Historische Kring 'Albertus Perk' viert dit jaar haar 2e lustrum door de verdienstelijke arts dr. J.F. van Hengel centraal te stellen.

Als exponent van de beweging voor gezondheidsleer publiceerde Van Hengel vooral in de tijdschriften *Schat der gezondheid*, *Gezondheidsleer*, *Hygiea* en *De Gezondheid*. Samen met zijn verloskundige publikaties ongeveer 35 artikelen. Zijn hoofdwerk is ongetwijfeld de *Geneeskundige Plaatsbeschrijving van het Gooiland* dat in 1875 verscheen en dat nog steeds als belangrijke informatiebron over de leefomstandigheden in het Gooi rond het midden van de 19e eeuw geldt.

Ook nam hij tal van initiatieven waarvoor de tijd nog niet altijd rijp bleek te zijn, zoals de warme spijsuitdeling, het badhuis, een concessieaanvraag voor waterafvoer en waterleiding, volkswoningbouw.

Al deze zaken zullen in de tentoonstelling aan de orde komen evenals in de biografie die ook in september zal verschijnen en die aan de leden van de Historische Kring gratis zal worden aangeboden.

Uit de *Geneeskundige Plaatsbeschrijving* is de beschrijving van 'Keesje', over de wantoestand van het arbeidende kind, alom bekend geworden en aangehaald. Hieruit bleek al een zekere hang naar het literaire, die verder tot uitdrukking komt in een vijftal 'Schetsen uit het Hilversumsche Volksleven'.

Van Hengel schreef voor het periodiek 'Nederland' tussen 1862 en 1869 een 'verzameling bijdragen van Nederlandsche letterkundigen'. Vijf onder pseudoniem verschenen verhalen zijn uniek te noemen. Vooral omdat ze gebaseerd zijn op persoonlijke observaties gedurende zijn leven als geneesheer in Hilversum en omgeving. Reden genoeg voor 'Albertus Perk' deze verhalen opnieuw te laten drukken in een overigens bescheiden oplage. Geïnteresseerden kunnen zich nu reeds verzekeren van een exemplaar (zie onder).

Opsporing verzocht

Voor de tentoonstelling probeert de Werkgroep Van Hengel authentiek materiaal op te sporen. Van een aantal atrikelen is bekend dat ze er zijn of zijn geweest. Zo is in 1876 bij zijn afscheid aan Van Hengel een *zilveren dienblad met inscriptie* overhandigd, alsmede een *schilderstuk van De Trompenberg*, en een *schrijfflessenaar met stoel* waarvan elk spoor ontbreekt. In de catalogus 'Hilversum in het verleden' t.g.v. het Goois Museum 1935-1945 wordt melding gemaakt van een *collectebusje* dat aan Van Hengels huis moet hebben gehangen t.b.v. de warme spijsuitdeling. Men tast ook in het duister omtrent de plaats van zes woningen die rond 1863 werden gebouwd voor

arbeiders op initiatief van een vereniging die door Van Hengel e.a. werd opgericht. Het is vooral nog een raadsel waarom in 1865 na een jarenlange strijd tegen de hilversumse gemeenteraad onder aanvoering van Albertus Perk en zijn erfgooiersbelangen Van Hengel afziet van *concessie voor de aanleg van een waterleiding*.

De werkgroep houdt zich zeer aanbevolen voor suggesties die tot opheldering van bovengenoemde zaken kan leiden. Ook andere persoonlijke gegevens over Van Hengel (brieven, verhalen) zijn zeer welkom.

Jan E. Lamme
coördinator werkgroep Van Hengel
Sterrelaan 31
1217 PR Hilversum
tel. 035 - 44974

Voor het reserveren van de biografie over Dr. Van Hengel (f6,50) en de 'Schetsen uit het Hilversumsche Volksleven' (f9,75) kunt u terecht bij:
P.J.M. Timmer, Kastanjelaan 9, 1231 XZ Loosdrecht (02158-3530) of
G.A.Th.J. Meijer, W. Barendszweg 176,
1212 BP Hilversum (035-833520)

Activiteiten van de Vereniging van Vrienden van het Gooi

Hoorzitting over het ontwerp-streekplan voor Gooi en Vechtstreek

Op 13 en 14 februari jl. hield de Commissie van Onderzoek uit de Provinciale Staten hoorzittingen. Personen en instanties, die bezwaren hadden ingediend, werd de gelegenheid gegeven hun bezwaren toe te lichten. Op 13 februari is door de Vereniging onze zorg benadrukt over de toegenomen recreatiedruk, een druk welke de draagkracht van de natuurgebieden op verschillende plaatsen te boven gaat. Deze druk heeft minder te maken met het aantal bewoners van het streekplangebied. Dat is de afgelopen 10 jaar nauwelijks toegenomen en zal naar verwachting ook de komende 10 jaar weinig veranderen. De toegenomen druk is gedeeltelijk het gevolg van het versteningsproces in de voorgaande periode, maar ook en vooral van een veranderd recreatiegedrag: o.a. crossen, ruitersport en surfen. Door ons is speciale aandacht gevraagd voor een passende bescherming van de Gooise Noordflank, het open gebied grenzend aan het Gooimeer en gelegen tussen de kommen van Naarden, Huizen, Blaricum en Laren. Gedeputeerde Staten zullen - blijkens hun commentaar op de bezwaarschriften - een passage in het streekplan opnemen over het onder de Natuurbeschermingswet brengen van delen van het Gooi. Wij ondersteunen echter de wens van het Gewest Gooi en Vechtstreek om meer gebieden onder de Natuurbeschermingswet te brengen dan G.S. in eerste instantie van plan zijn. De ervaring wijst uit, dat een planologische regeling alleen niet voldoende is. Passende beheersmaatregelen zijn ter uitvoering van het planologisch beleid onmisbaar. Het is moeilijk zo niet onmogelijk om in ons bedreigde gebied nog aanvaardbare plaatsen te vinden voor het beoefenen van de cross-sport, het surfen en voor de uitbreiding van afvalstortplaatsen. Om die reden is door ons gevraagd om de bestuursovereenkomst met Almere ruimer te interpreteren dan wel deze aan te passen. Thans valt daaronder alleen de bouw van woningen, de overloop van mensen, met de voor hen nodige voorzieningen. Andere mogelijkheden van overloop zouden bespreekbaar moeten zijn. Zoals bekend zijn in het ontwerp-streekplan als reserve-woonlocaties genoemd het vierde kwadrant van de Oostermeent en de Bloemendaler polder ten noorden van het

station Weesp. Voor ons blijft Almere de belangrijkste reserve-locatie. Verder zal een westelijke uitbreiding van het al bestaande en te kleine wijkje Aetsveld de open ruimte minder aantasten dan het bouwen in de Bloemendaler polder. Tijdens de hoorzitting kwam ook de Zuiderheideweg ter ontlasting van de Diependaalselaan in Hilversum weer aan de orde. Vooral het Statenlid Achterstraat bleek gevoelig voor het betoog van de Aktiegroep Diependaalselaan. Duidelijk is, dat een Zuiderheideweg de problemen van de verkeershinder niet wezenlijk oplost. Zou deze in de vorm van een dubbelbaans rijksweg A 80 worden aangelegd, dan zou de functie van het Gooi als grootschalige verkeersrotonde op een heilloze manier worden versterkt. Nieuwe wegen trekken immers extra verkeer aan. Duidelijk is, dat het ontwerp-streekplan ook ten aanzien van de dorpenroute geen wezenlijke oplossing geeft. Blijkens het commentaar van G.S. wordt een oplossing door afleiding van het verkeer naar de A 27 en de Crailose weg aan de gemeenten overgelaten.

Na beraadslaging over de bezwaren op 28 februari zal de Commissie een eindverslag aan G.S. uitbrengen. Provinciale Staten zullen het aangepaste ontwerp in mei 1985 behandelen en het streekplan - al dan niet met wijzigingen - vaststellen.

Algemene jaarlijkse ledenvergadering Vereniging van Vrienden van het Gooi

De vergadering zal worden gehouden op **donderdag, 9 mei 1985** aanvang 20.00 uur in het theater 't Spant, Dr. A. Kuyperlaan 3 te **Bussum**.

Agenda

- 1) Opening door de voorzitter. Mededelingen en verzoek om dispensatie van art. 14 van de statuten.
- 2) Notulen van de ledenvergadering van 17 mei en 8 november 1984, afgedrukt in de eerste aflevering 1985 van het tijdschrift.
- 3) Jaarverslag van de Vereniging over 1984; hierna afgedrukt.
- 4) Rekening en verantwoording door de penningmeester: de financiële resultaten van 1984 zijn hierna afgedrukt.
- 5) Verslag van de commissie tot het nazien van de boeken: hierna afgedrukt. Goedkeuring van de jaarrekeningen en décharge van het bestuur voor het geldelijke beleid over 1984.
- 6) Vaststelling van de begroting voor het lopende jaar.
- 7) Benoeming van de commissie tot het nazien der boeken over 1985.
- 8) Jaarverslag van de Gooise Natuurwacht en de excursies over 1984; hierna afgedrukt.
- 9) Bestuursmutaties: De heer H. Starink heeft te kennen gegeven om persoonlijke redenen te moeten aftreden. Het bestuur stelt voor in de ontstane vacature te voorzien door de benoeming van de heer **ir E.J. van Busschbach**. De heer van Busschbach, geboren in 1922 en wonende te Laren, studeerde bosbouw te Wageningen. Tot zijn pensionering in 1982 was hij werkzaam als hoofd landbouwkundig onderzoek bij Duphar B.V. te 's-Graveland. Als trouwe bezoeker van onze ledenvergaderingen heeft hij al vele jaren getoond een actieve belangstelling te hebben voor het Gooise natuurbehoud. Volgens art. 7 van het H.R. kunnen de leden eveneens kandidaten stellen, mits uiterlijk 48 uren vóór de vergadering aangemeld en ondertekend door minstens 5 leden.
- 10) Wat verder ter tafel komt.
- 11) Rondvraag en sluiting.

Pauze

Na de pauze zal de heer P.A. Bakker, hoofdede-

werker bij de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de auteur van het kortgeleden verschenen boek '**Stinzenplanten**', over dit onderwerp een lezing houden verlevendigd met het vertonen van een dia-serie. Onze leden die in de maand april op de oude buitenplaatsen in de Vechtstreek hebben rondgewandeld, zullen ongetwijfeld reeds van de bloeipracht van deze zo bijzondere stinse flora hebben kunnen genieten.

Jaarverslag 1984

Het was wederom de herziening van het Streekplan voor het Gooi en de Vechtstreek, die beslag legde op de tijd en de energie van het bestuur. Gevreesd moest worden dat de algemene bezorgdheid opgeroepen door de eerste (M.O.R.) nota zou verflauwen in de lange periode tot het verschijnen van het ontwerp streekplan. Daarom werd besloten tot het plaatsen van een advertentie ter grootte van een hele pagina in 'de Gooi- en Eemlander' van 11 April 1984. Hierin werden gevaren en bezwaren nog eens beknopt vermeld. Overdrukken werden aan provinciale en gemeentelijke bestuurders aangeboden en aan de scholen voor voortgezet onderwijs. Hoewel het resultaat van een dergelijk actie slecht te meten is, geven de ontvangen reacties aanleiding aan te nemen, dat het doel bereikt werd. De algemene ledenvergadering op 17 mei werd toegesproken door de heer A. Stork te Weesp, die vanouds zeer betrokken is bij het gebied van de Vecht en de Plassen. Zijn gehoor deelde eerst in zijn zeer overtuigend geformuleerde bezwaren tegen ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening en daarna in een enthousiaste en fraai geïllustreerde beschrijving van de schoonheid in en om het Naardermeer. Het ontwerp-streekplan, dat in Augustus verscheen bleek aanzienlijk minder alarmerend, dan de eerste nota had doen vrezen. Onderzocht moet echter worden in hoeverre een streekplan een werkelijk doelmatig instrument is om ongewenste ontwikkelingen te blokkeren en noodzakelijke voorzieningen af te dwingen. Deze aspecten werden uitgebreid aan de orde gesteld in de goed bezochte najaarsledenvergadering op 8 november 1984. De heer ir P.R. van Nifterik die een groot aandeel had in de ambtelijke voorbereiding hield een inleiding, die een leven-

dige gedachtenwisseling teweeg bracht en genuanceerde beoordeling bevorderde. De reactie van de vereniging op het ontwerp kon na deze vergadering een definitieve vorm krijgen.

De vaste rubriek 'Verenigingsactiviteiten' in het kwartaal tijdschrift biedt de mogelijkheid om de leden op de hoogte te houden van de lopende activiteiten. Het lijkt weinig zinvol om in het jaarverslag hierover in herhaling te vallen. Daarbij komt dat activiteiten zich over opvolgende verenigingsjaren uitstrekken.

Het met de Stichting 'Tussen Vecht en Eem' voor gemene rekening uitgegeven tijdschrift voldeed geheel aan de verwachtingen. Hiervoor zijn wij veel dank verschuldigd aan een deskundige en toegewijde redactie. Er werden enige nadere afspraken gemaakt over de voortgezette samenwerking tussen redactie en uitgevers.

De Gooise Natuurwacht, die een eigen jaarverslag schrijft, verrichtte haar verschillende taken, zowel dankbare als minder dankbare, wederom met veel succes. Een woord van waardering voor deze bijzonder actieve leden van onze vereniging is in dit verslag zeker op zijn plaats. De aard van de werkzaamheden bracht dit jaar geen uitgebreide contacten met provincie, gemeenten, gewest of het Gooisch Natuurreservaat mee buiten wat verband hield met streek- en bestemmingsplanprocedures. Het bestuur vergaderde tienmaal en daarnaast vele malen in klein comité. In enkele gevallen werd een beroep gedaan op een lid van de Raad van Advies, omgekeerd boden deze soms hun diensten aan, waar dankbaar gebruik van werd gemaakt.

De jaarlijkse algemene ledenvergadering bracht het statutair voorgeschreven optreden van de Heer mr M.W. Jolles, die als secretaris en voordien als penningmeester een alom gewaardeerde rol heeft gespeeld. De Heer Jolles is inmiddels lid geworden van de Raad van Advies en blijft redacteur van het tijdschrift. In dezelfde vergadering werd afscheid genomen van de Heren J.P. Dudok van Heel en H.B. van Rijswijk de Jong, die vele jaren deel uitmaakten van het bestuur. De Heer H. Starink trad toe tot het bestuur en werd tot secretaris benoemd. In de najaarsvergadering werd de Heer drs. J. Kwantes gekozen.

Volgens de administratie bedroeg het ledental 4.117 per ultimo 1984 tegen 4.264 per ultimo 1983. Deze kleine teruggang lijkt eerder een gevolg van de contributiewijziging - de contributie blijft laag - en van vergrijzing dan van verminderde belangstelling voor het werk van de vereniging. De streekplan actie en de inspanning van de Natuurwacht brengen regelmatig nieuwe leden binnen. Een uitnodiging aan de leden om eens in

de kring van vrienden en bekenden uit te kijken is in dit verband op zijn plaats. De folder over het werk van de vereniging is opnieuw uitgegeven en een jaarabonnement op het tijdschrift is een presentabel cadeau, waarop het lidmaatschap wordt toegegeven.

Zo eindigt het 49ste jaarverslag met een beroep op de leden om hun vrienden Vrienden van het Gooi te maken.

Verkort jaarverslag van de Natuurwacht over 1984

De Natuurwacht kan terugzien op een halve eeuw inspanningen in dienst van de natuur- beschermingsgedachte.

Ten aanzien van de problematiek kan worden gesteld dat deze helaas onverkort staande bleef.

Ten opzichte van vroeger zijn vooral accentverleggingen en schaalvergrotingen aanwijsbaar. Dat is zeker teleurstellend, maar gelukkig werden er ook zinvolle resultaten geboekt. Voldoende reden dus om goed gemotiveerd voort te gaan.

De Natuurwacht bestond per 31 december 1984 uit 20 vrijwilligers. Regelmatig surveilleerden zij het afgelopen jaar in de natuurgebieden van het Gooi. Toegezien werd op een redelijke naleving van de geldende toegangsbepalingen. Bezoekers werd zonodig gewezen op onjuist en natuurverstorend gedrag. Uitzonderingen buiten beschouwing latend, toonde het publiek begrip voor hun optreden. Er zijn aanwijzingen dat de aanwezigheid van natuurwachters zelfs een preventieve werking heeft.

Natuurwachters hebben geen politionele bevoegdheid. Zij dienen overtreders met tact en begrip te overtuigen van de noodzaak de toegangsregels te respecteren. Uit gesprekken bleek vaak een zekere nonchalance of onvoldoende inzicht in de nadelige gevolgen voor de natuur. Botte onverschilligheid werd slechts weinig gemeld. Op heidevelden met een recreatiedruk die de draagkracht van het terrein ruimschoots te boven ging, escaleerde het aantal overtredingen tot onaanvaardbare proporties. Eerlijkheidshalve dient daaraan te worden toegevoegd dat de bebording van de natuurgebieden vaak te wensen overlaet.

Honderden malen kwam de Natuurwacht in actie tegen misbruik van natuurgebieden. Anderzijds kwam het in toenemende mate voor dat het publiek zelf contact zocht ter verkrijging van informatie.

Uit rapporten over 1984 blijkt een regelmatig optreden tegen bromfietsen op fietspaden, het aangeliend krijgen van honden als deze ter plaatse niet los mogen lopen, het op officiële paden

houden van recreanten, het voorkomen van graverijen in kwetsbaar gebied, vernielen van nesten, mierenterpen, rasters, toegangsborden etc. en het verstoren van wild. Voorts traden natuurwachers actief op tegen het achterlaten van papier en ander vuil, tot puin en vuilniszakken toe. Gezien haar ervaringen in bos en heide pleit de Natuurwacht voor een duidelijker bebording, een intensievere aanwezigheid van boswachters met opsporingsbevoegdheid, het stelsmatig en afdoende afsluiten van sluippaden en het instellen van betere rustgebieden voor het wild. Een verbeterde zónering is daarbij onmisbaar. Naast het werk in het veld, vertegenwoordigen natuurwachters de Vereniging van Vrienden van het Gooi bij bijzondere evenementen. Velen maakten zo kennis met de Vereniging. Stands werden geplaatst in de Grote Kerk van Naarden, de bijen- en heidemarkt, de Herfstflora in het Singer, de Gooilandshow in de Expohal in Hilversum. De Natuurwacht organiseerde ook in 1984 voor de Gooivrienden en hun introduce's met succes diverse wandelingen door natuurgebieden.

Goede en waardevolle contacten werden onderhouden met de Stichting Gooisch Natuurreservaat en het I.V.N.

W.J.B. Nugteren
Hoofd Natuurwacht

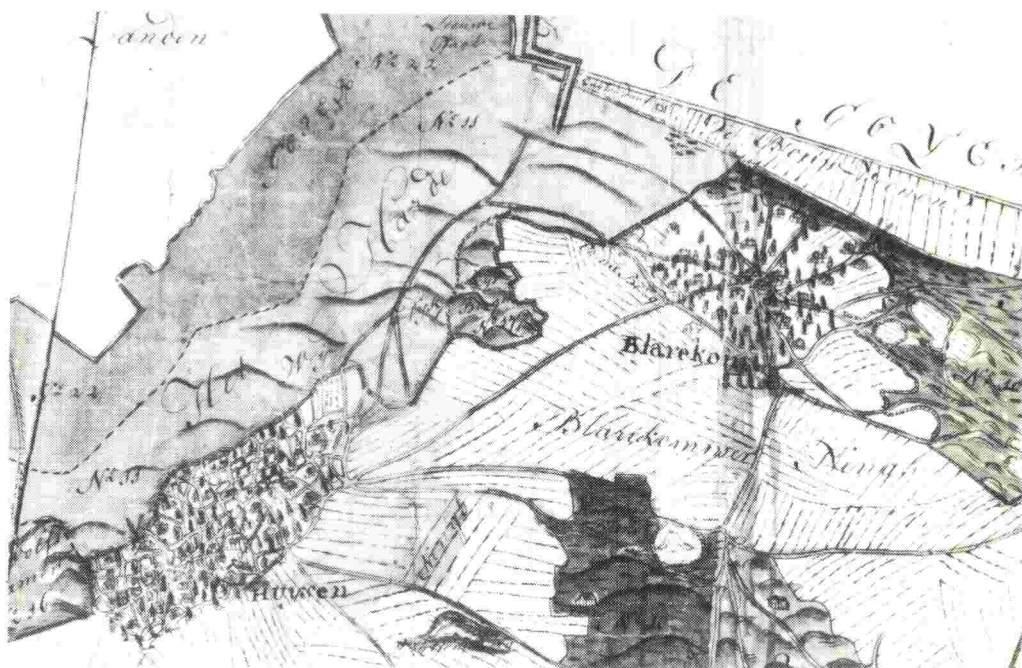
J. Kamies
Secretaris Natuurwacht

Bericht

Leden van de Vereniging van Vrienden van het Gooi hebben als zodanig het recht om op een aantal Gooise landgoederen vrij te wandelen, n.l. op Oud-Naarden, De Beek, Oud-Bussem en Bantam. Maar dan is het wel nodig dat zij hun lidmaatschapsbewijs bij zich hebben en kunnen tonen.

Voor de goede orde vestigt het bestuur nog eens ieders aandacht op het feit dat het **rechterstrookje van de acceptgirokaart** die voor de jaarlijkse contributieregeling dient als **lidmaatschapsbewijs** fungeert.

Op aanvraag moeten zij hun lidmaatschapsbewijs laten zien!

Kaart van het Gooi, ca. 1709

Financieel Verslag 1984 V.V.G.

Balans per 31 december 1984

Activa		Passiva	
Bank Giro Rekening	f —	Bank Giro Rekening	f 8.251,—
id i/z Naardermeer	f 1.281,75	Vooruitbet.contr. 1985	8.902,50
Postgiro	5.009,92	Kapitaal	
Effecten	64.039,—	per 1 januari 1984	f 51.538,14
PTT Deposito		af: Nadelig saldo	
i/z postale diensten	250,—	Exploitatie Rek. 1984	3.275,72
Debiteuren	585,25		48.262,42
Gooi Boek		Koersreserve Effecten	3.000,—
(voorraad 107 exempl.)	2.250,—	Reserve voor Algemene	
Gooikaarten	PM	Doelinden	5.000,—
Posters	PM		
Totaal	f 73.415,92	Totaal	f 73.415,92

Exploitatierkening 1984.

Baten begroting 1984		resultaat	
		1984	1983
f 62.000,—	contributies	f 60.882,05	f 50.885,55
6.000,—	rente effecten bank giro	5.746,77	6.115,71
p.m.	verkoop gooikaarten	1.067,75	125,—
1.000,—	nadelig saldo	3.275,72	11.011,23
f 69.000,—	totaal	f 70.972,29	f 68.137,49

Lasten begroting 1984		resultaat	
		1984	1983
f 15.000,—	secretariaat	f 12.771,60	f 13.022,70
35.000,—	tijdschrift VVG/TVE 1984	32.330,01	42.012,92
7.000,—	portokosten tijdschrift	6.483,79	—,—
2.000,—	vergaderingen	1.841,25	2.159,74
1.000,—	lidmaatschappen, donaties	899,—	853,90
2.000,—	propaganda & representatie	7.552,28	2.241,69
2.500,—	natuurwacht	3.317,65	3.021,10
600,—	Goois Natuur Reservaat	622,—	622,—
1.500,—	excursies	2.559,69	1.586,48
250,—	bankkosten & rente	563,22	302,96
150,—	w.a. verzekering	133,75	133,75
—,—	milieubescherming Zandzee	—,—	394,40
2.000,—	aankoop gooikaarten	1.898,05	460,—
—,—	afrekening Gooi Boek	—,—	1.325,85
f 69.000,—	Totaal	f 70.972,29	f 68.137,49

Begroting 1985

Lasten	1985	1984	Baten	1985	1984
secretariaat	f 14.000,—	f 15.000,—	contributies	f 62.000,—	f 62.000,—
tijdschrift VVG/TVE	35.000,—	35.000,—	rente effecten, bank, giro	6.000,—	6.000,—
portokosten tijdschrift	7.000,—	7.000,—	nadelig saldo	2.000,—	1.000,—
vergaderingen	2.000,—	2.000,—			
lidmaatschappen, donaties	1.000,—	1.000,—			
propaganda & representatie	2.000,—	2.000,—			
50-jarig jubileum VVG	p.m.	-			
kosten procedures milieu	p.m.	-			
Natuurwacht	3.600,—	2.500,—			
Goois Natuur Reservaat	400,—	600,—			
excursies	2.500,—	1.500,—			
bankkosten & rente	350,—	250,—			
w.a.-verzekering	150,—	150,—			
onvoorzien	2.000,—	2.000,—			
	f 70.000,—	f 69.000,—		f 70.000,—	f 69.000,—

Toelichting op de begroting 1985

Het begrotingsbeeld voor het lopende jaar wordt in feite beheerst door de vraag of - en zo ja tot welk bedrag - een deel van ons Verenigingskapitaal zal kunnen worden aangewend voor de realisatie van een doel het welk op passende wijze gestalte zal kunnen geven aan het feit dat de Gooi-Vrienden in 1985 50 jaar zullen bestaan. Vandaar dat deze post Pro Memorie werd opgevoerd.

De overige baten en lasten geven geen aanleiding tot commentaar; zij volgen in grote lijnen het gedurende de laatste jaren voorgestane beleid waarbij als richtlijn geldt dat onze leden een goed verzorgd tijdschrift ter hand kan worden gesteld en de lasten grotendeel door inkomsten dienen te worden gedekt.

J.G. Oost Lieveuse,
Penningmeester.

Specificatie effecten per 31.12.1984

nom.	13.000	11	% Kap. Alg. Bank Ned. 82-83	â	114,50	f 14.885,—
nom.	20.000	9	% Alg. Bank. Ned. 1983/1990	â	104,80	20.960,—
nom.	10.000	9½	% B.N.G. 1976/87	â	107,50	10.750,—
nom.	8.000	8	% B.N.G. 1977-83/87	â	102,—	8.160,—
nom.	3.000	8	% Nederland 1976-77/91	â	102,—	3.060,—
nom.	2.000	9½	% Nederland 1976-77/86	â	104,—	2.080,—
nom.	5.000	12½	% Ned. Ontwikk. Bank 81-87/96	â	121,90	6.095,—
			Totaal			f 65.990,—

Verslag van de verificatiecommissie over 1984

Ir. H.P. Loggere wonende te Blaricum en W.S. Brikkenaar van Dijk wonende te Naarden, benoemd als leden van de Commissie tot het nazien van de jaarstukken over 1984 van de Vrienden van het Gooi, hebben op 20 maart 1985 met de penningmeester van de Vereniging de bedoelde stukken doorgenomen. De balans en de exploitatierekening gaven respectievelijk een kapitaal van f 48.262,42 per 31 december 1984 en een nadelig saldo van f 3.275,72 over 1984 te zien.

Zij adviseren de Algemene Ledenvergadering genoemde jaarstukken goed te keuren en de penningmeester te dechargeren voor het gevoerde beheer over het jaar 1984.

Voor de goede orde zij vermeld dat het derde lid van onze Commissie, de heer D.L. Eekhof, in de loop van 1984 wegens gezondheidsredenen heeft moeten besluiten zijn mandaat ter beschikking te stellen.

Blaricum, 20 maart 1985.

H.P. Loggere, W.S. Brikkenaar van Dijk

PLAN VOOR UITBREIDING DER R.K. KERK (en PASTORIE) TE BLANCKIM, AAN DE C. HARDEMAN, GE-CORRIGERD EN GEREEDT DOOR TH. RUETER, APRIL 1936.

Tekening van de uitbreiding van de R.K. Kerk door C. Hardeman met correcties van Rueter, 1936

Stichting 'Tussen Vecht en Eem'

Uitnodiging voor de Jaardag - 18 mei 1985 te Blaricum.

- Aan: - donateurs van TVE
- leden van de Vereniging van Vrienden van het Gooi
- leden / donateurs van binnen TVE samenwerkende organisaties
- leden van het algemeen bestuur van TVE
- overige belangstellenden

De Stichting Tussen Vecht en Eem (TVE) organiseert ook dit jaar een jaardag. Deze dag, die altijd weer een hoogtepunt in de activiteiten van TVE is, wordt georganiseerd door TVE in samenwerking met de Historische Kring Blaricum.

Naast het gedeelte van de jaarvergadering, kunt U een programma verwachten waarbij onze gast-gemeente Blaricum centraal staat. Ook biedt deze jaardag gelegenheid tot het leggen of verdiepen van contacten tussen personen of verenigingen die in onze regio actief zijn. De jaardag is voor iedereen, dus ook voor belangstellenden die niet donateur zijn, toegankelijk. Wij hopen dat ook deze jaardag op 18 mei, mede door Uw bezoek, een groot succes zal worden!

C. van Aggelen, tweede secretaris TVE

Programma Jaardag

- 9.30: Ontvangst met koffie in het gemeentehuis 'Nederheem', Torenlaan 50 te Blaricum. Tevens gelegenheid tot bezichtiging van kleine expositie over klederdrachten en tafelzilver.
- 10.00: Opening door burgemeester mevr. A.J. Le Coultre-Foest.
- 10.10: Jaarvergadering 1) Opening en mededelingen, 2) Jaarverslagen, 3) Begroting 1984 en 4) Rondvraag en sluiting.
- 10.30: Introductie en inleiding op het middagprogramma:
I) Dia-lezing over de oude dorpskern door de heer H.J. de Koning.
II) Inleiding over 20e eeuwse architectuur in Blaricum door mevrouw dr. F.E. Hellendoorn.
- 11.30: Wandeling naar het begin van de Torenlaan (tegen over de muziekcent) voor onthulling van de Erfgooiersboom door de commissaris van de koningin drs. R.J. de Wit.
- 12.15: Aperitief en boekweitmaaltijd in het dorps huis 'De Blaercom', Schoolstraat 3.
- 14.00: Middagprogramma:
I) Wandeling door het oude dorp
II) Excursie met huifkarren langs de 20e eeuwse bouwwerken van Blaricum.
- Hierna kunt U weer samenkomen in de boerderij van J. Rigter. Hier heeft de Historische Kring Blaricum een tentoonstelling ingericht. Een uitstekende gelegenheid voor afsluiting van deze jaardag.

Aan de jaardag zijn *geen kosten* verbonden. Echter zij die gebruik willen maken van de unieke boekweit-lunch moeten f 15,- ter plaatse voldoen. Gaarne opgeven via bijgevoegde antwoordkaart, in te zenden voor 11 mei a.s.

Nadere informatie over de jaardag:

- C. van Aggelen 035 - 835282
- H.E.W. Kwak 02159 - 35692

Jaarverslag TVE over 1984

Redactie statuut

Gezien de in 1983 nieuw ontstane situatie wat betreft het tijdschrift is het voor TVE noodzakelijk gebleken haar huishoudelijk reglement aan te passen.

In goede samenwerking met de Vrienden van het Gooi en de redactie zelf is een redactiestatuut ontworpen, dat op 6 maart j.l. is bekrachtigd door het Algemeen Bestuur van TVE. Het is geïnserceerd in het HR van TVE als volgt:

Huishoudelijk Reglement

Afdeling III: Van het tijdschrift en de redactie artikel 8

Voor het tijdschrift 'Tussen Vecht en Eem / Vrienden van het Gooi', dat wordt uitgegeven voor gemene rekening van de Vereniging van Vrienden van het Gooi en de Stichting 'Tussen Vecht en Eem', geldt met instemming van de besturen van de uitgevers het volgende **redactiestatuut**.

- a Het tijdschrift verschijnt in opdracht van de beide uitgevers, die verantwoordelijk zijn voor de exploitatie.
- b De redactie is verantwoordelijk voor de inhoud, de opmaak en het tijdig persklaar maken van het tijdschrift. Onderwerp en vorm van de artikelen dienen in aanwijsbaar verband te staan met de doelstellingen en werkterreinen van de uitgevers, waarbij zo mogelijk alle gemeenten binnen de regio van tijd tot tijd onder de aandacht worden gebracht. Mededelingen en berichten van de besturen van de uitgevers worden opgenomen onder hun verantwoordelijkheid.
- c De redactie bestaat uit tenminste vijf en tenhoogste tien leden. In goed overleg met de uitgevers stelt zij zichzelf samen bij uitbreiding, opvolging en vervanging. Daarbij zal de redactie de betrokkenheid van nieuwe leden met doelstelling en werkterrein van in elk geval een van de uitgevers in aanmerking nemen. De redactie benoemt uit haar midden een voorzitter en een secretaris en regelt haar eigen werkwijze, waaronder de eindredactie.
- d Voor 1 november van elk kalenderjaar vergaderen afgevaardigden van de besturen van de uitgevers met de redactie. In deze vergadering wordt de door de gezamenlijke besturen van de uitgevers opgestelde begroting over het komende jaar behandeld, benevens de omvang en de oplage van de afleveringen, waaraan de redactie gebonden zal zijn. Verder komt in deze vergadering alles aan de orde wat in het belang van de gemeenschappelijke uitgave is.
- e Het verslag van de redactie over het afgelopen jaar wordt gepubliceerd in het tweede nummer van iedere jaargang.
- f De redactieleden treden af volgens een door de redactie op te stellen rooster. Zij hebben zitting voor ten hoogste vier jaar en kunnen eenmaal voor eenzelfde termijn worden herbenoemd.
- g In geval van verschil van inzicht tussen de uitgevers en de redactie zal dit een onderwerp van overleg tussen de uitgevers vormen, voordat de redactie hierover wordt aangesproken anders dan tot het geven van inlichtingen.

Jaardag 's-Graveland

Op 19 mei 1984 werd de TVE-jaardag gehouden in 's-Graveland. Ruim 120 personen bezochten deze geslaagde TVE-dag. De Historische Kring 'In de Gloriosa' had in samenwerking met TVE voor een gevarieerd programma gezorgd. Na de opening door burgemeester P.J.M. van de Walle en een inleiding door de commissaris der koningin drs. R.J. de Wit werden jaarverslag, jaarstukken en begroting goedgekeurd. Hierna kregen de aanwezigen een film van Evert Boeve over het turf- en veenbedrijf te zien. Met persoonlijk commentaar van de filmer kreeg men een goed beeld van dit landelijk leven. De lunch, waarvoor veel belangstelling was, werd door de Historische Kring verzorgd.

Het middagprogramma bestond uit twee onderdelen: Een wandeling met toelichting naar het landgoed Hilverbeek en een boottocht over de Stichts-Ankeveens plas.

Mede door het goede weer werd deze TVE-jaardag een geweldig succes.

Activiteiten

Rondvlucht boven het Gooi. Nadat de sneeuw op 10 maart 1984 ons verhinderde om op te stijgen, konden ruim 50 deelnemers op zaterdagochtend 17 maart het luchtruim kiezen. Na een kopje koffie en een toelichting plus kaart konden de deelnemers genieten van het uitzicht vanuit de lucht. Vooral de Vesting Naarden vormde een hoogtepunt in deze TVE-vlucht!

In 1984 werd de tweede cursus Gooise Historie afgerond. Wederom was een groot aantal cursisten geïnteresseerd in een eerste aanzet tot lokale of regionale geschiedbeoefening. Ervaringen en resultaten werden op 7 april geevalueerd. Helaas kon vanwege te geringe aanmelding een derde cursus Gooise historie geen doorgang vinden. Mede naar aanleiding van ervaringen van vorige cursisten werd besloten om een thema-cursus te gaan organiseren. Bij zo'n thema cursus wordt één aspect van regionaal historisch onderzoek uitgewerkt. Dit jaar werd gekozen voor een uitgebreide cursus over landkaarten. Ruim dertig deelnemers hielden zich bezig met oude en recente landkaarten van het gebied rond het St.-Janskerkhof. Een geslaagde cursusochtend die navolging verdient.

Het Dagelijks Bestuur

Tussen het in 1984 fungerende DB en de redactie van het tijdschrift TVE/VVG ontstond in het najaar een diepgaand meningsverschil over het functioneren van het redactiesecretariaat. Toen het Algemeen Bestuur meende de redactie te moeten steunen, trad het gehele DB af.

TVE JAARREKENING 1984 - BEGROTING 1985

Uitgaven	1983	1984	begroting 1985
secretariaat	994,53	1.414,24	1.800,—
tijdschrift	23.480,69	22.207,46	23.750,—
porti	2.481,95	2.478,01	2.500,—
jaarvergadering	3.906,76	674,24	1.500,—
evenementen	898,62	576,13 ¹⁾	500,—
contributies	101,—	121,—	200,—
reserve donaties	2.635,50	807,50	—
	34.499,05	28.278,58	30.250,—

Ontvangsten	1983	1984	begroting 1985
donateurs	12.524,13	12.866,30	14.500,—
idem	2.635,50	807,50 ²⁾	—
subsidie Noord-Holland	1.500,—	2.000,—	4.250,—
subsidie gemeenten	2.494,—	2.735,—	4.000,—
subsidie spec.nr.	2.000,—	3.667,— ³⁾	2.500,—
losse verkoop	4.971,45	2.003,80	2.800,—
advertenties	2.666,33	1.667,—	2.000,—
rente	230,88	192,15	200,—
negatief saldo	5.476,76	2.339,83	—
	34.499,05	28.278,58	30.250,—

Balans per 31 december

Debet	1983	1984	Credit	1983	1984
Spaarrek. Amro	1.005,69	1.056,02	Kapitaal	5.162,89	3.486,—
Rek.crt. Amro	3.221,44	4.827,57	Publ. fonds	4.015,79	—
Postgirorek.	3.813,45	922,99	Bibliografie	4.000,—	4.000,—
Debiteuren	—	1.250,—	Res. donateurs	2.635,50	807,—
			Crediteuren	2.552,22	6.736,—
	8.040,58	8.056,58		8.040,58	8.056,—

Toelichting

- 1) Uitgaven Gooise Historie II.
- 2) In 1984 ontvangen contributies voor 1985.
- 3) betreft TVE-aandeel in subsidie 's-Graveland-nummer en 50 jaar Goois Museum-nummer.

Gezicht op Blaricum, tekening Toon de Jong

Varia

Auteurs

Bob Anink (geb. 1913). Diploma Instituut voor Kunstnijverheid (afd. edelmetalen) Amsterdam 1934. Vervaardigt voornamelijk kerkelijk edelsmeedwerk, onder andere voor de huiskapel van de bisschop te Haarlem. Tentoonstellingen in het Stedelijk Museum te Amsterdam, op de Wereldtentoonstelling te Brussel, en elders. Woont te Blaricum.

Dr Maria W.J.L. Boersen (geb. 1953). Gymnasium A van het Hilversums Alberdingk Thijmcollege, Doctoraal geschiedenis R.U. Utrecht. Thans lerares aan de Pedagogische Academie Basisonderwijs te Heerlen en aan de Bibliotheek- en Documentatieacademie te Sittard. Woont te Heerlen.

Dr D.P.R.A. Bouvy (geb. 1915). Behaalde in 1947 de doctorsgraad aan de G.U. Amsterdam op proefschrift 'De middeleeuwse beeldhouwkunst in de noordelijke Nederlanden'. Van 1943 tot '47 directeur museum Amstelkring te Amsterdam, werd in 1946 directeur van het Aartsbisschoppelijk museum te Utrecht. Van 1976 tot '81 directeur van het Rijksmuseum Catharijne Convent te Utrecht. Woont te Bussum.

H.H.W. Brölmann (geb. 1928). In 1956 afgestudeerd aan het College of Technology (afd. leerlooierij) te Northampton en de City & Guilds of London Institute. Vervolgens praktijk en cursussen leer in Duitsland en Parijs. Sinds 1966 eigen bedrijf in reclameartikelen en relatiegeschenken. Woont te Blaricum.

A. Farjon (geb. 1946). Botanicus. Verrichtte onder andere vegetatiekundig onderzoek in Gooi en Vechtstreek voor Natuurmonumenten en Gewest. Publiceerde op botanisch en ecologisch gebied, waaronder een monografie over het geslacht *Pinus*. Woont te Huizen.

Dr Fabienne E. Hellendoorn (geb. 1949). In 1975 doctoraal kunstgeschiedenis R.U. Utrecht. Maakte in opdracht van het stedebouwkundig bureau Ir Zandvoort te Amsterdam een inventarisatie van Marken en Huizen. Promoveerde in 1980 aan de T.H. Delft op proefschrift 'Influencia del manierismo nórdico en la arquitectura virreinal religiosa de México', dat als boek is uitgekomen onder auspiciën van de T.H. Delft en de Universidad Autónoma de México. Thans beleidsmedewerkster van het Bureau monumentenzorg van de provincie Noord-Holland. Woont te Soest.

H.E. Klein (geb. 1936). Gehuwd met een erfgooiersdochter. Werkzaam in het verzekeringsbedrijf. Actief lid van de Historische Kring Blaricum. Woont te Bussum.

Ing H.J. de Koning (geb. 1924). Na de H.T.S. te Dordrecht werkzaam in verschillende plaatsen. Van 1962 tot 1985 directeur gemeentewerken te Blaricum. Thans secretaris van de welstandscommissie. Woont te Blaricum.

Dr J.T. de Smidt (geb. 1932). Wetenschappelijk hoofdmedewerker bij de Vakgroep botanische oecologie en de Interfacultaire Werkgroep Milieukunde van de R.U. Utrecht. Het onderzoek richt zich met name op het Gooi en de Vechtstreek.

Dr A.C.J. De Vrankrijker (geb. 1907). Studeerde geschiedenis en sociale geografie aan de G.U. te Amsterdam. Publiceerde veel op het terrein van de sociale geschiedenis van Nederland en over de geschiedenis van het Gooi. Is lid van het A.B. van TVE en voorzitter van de redactie van het Tijdschrift TVE/VVG. Woont te Bussum.

Verantwoording illustraties

Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage: blz. 147.
Rijksarchief provincie Noord-Holland, Haarlem: blz. 55.
Coll. Anink, Blaricum: blz. 56, 86, 91, 94, 100, 103, 150.
Gemeente Blaricum: blz. 92, 104, 105, 110.
Foto A. Bonebakker, Naarden: blz. 62, 66, 67, 68, 96, 101.
Coll. Brölmann, Blaricum: blz. 143.
Bureau monumentenzorg van de provincie Noord-Holland, Haarlem: blz. 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122.
Foto Tom Haartsen, Ouderkerk aan de Amstel: blz. 64.
Coll. Hamers, Bussum: blz. 74.
I.I.S.G., Amsterdam: blz. 80, 84, 88, 89.
Coll. de Koning, Blaricum: blz. 60.
Coll. Lanphen, Blaricum: blz. 142.
Rijksdienst voor de monumentenzorg, Zeist: blz. 57.
Singer Museum, Laren: blz. 52, 154.
De Vaart, Hilversum: blz. 59, 71.
Coll. Farjon, Huizen: blz. 124, 127, 129, 130, 131, 133, 136, 138.

Ja, want u hééft meer aan een bank die meer voor u doet. Meer service, meer aandacht, meer advies. Bovendien is de Bondsspaarbank de enige bank, waar u dankzij een uniek computersysteem, snel

geholpen kunt worden en waar 't niet uitmaakt bij welk kantoor u langs gaat. Da's nou de Bondsspaarbank. Kortom een bank voor jong en oud.

Dus de Bondsspaarbank doet méér voor mij?

- compleet dienstenpakket
- minimale wachttijden
- 150 jaar ervaring in sparen
- altijd 'n kantoor in de buurt
- in vele plaatsen zelfs op zaterdag open

Doe meer met de spaarbank die meer doet

bondsspaarbank

Midden Noord en Oost Nederland

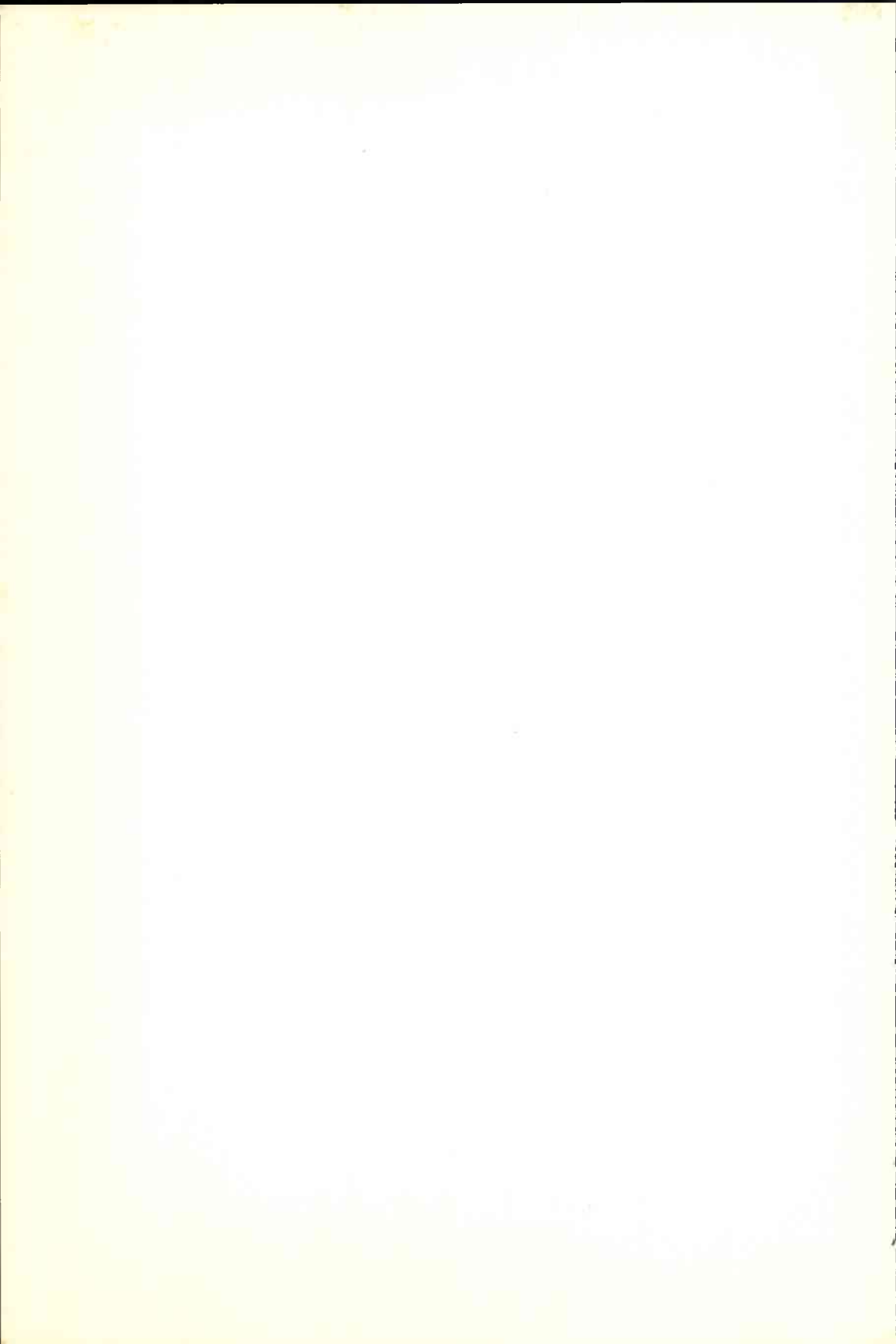

spaarbank

Hier en in de andere duizend
dorpen en steden van ons land
zijn in het verleden de
coöperaties ontstaan die we
nu kortweg de Rabobank noemen.
Daarom is de Rabobank van
oudsher overal diep geworteld.

Rabobank
staat dicht bij u

Vereniging van Vrienden van het Gooi

Doelstellingen

- In het Gooi en het omliggende gebied de leefbaarheid en een goed milieubeheer bevorderen.
- Een ruimtelijke ordening stimuleren waarbij wordt gelet op de cultuur- en natuurwaarden van stad en dorpen in het Gooi en het eigen karakter van het landschap.
- De in het Gooi inheemse flora en fauna beschermen.

Hoe bereikt de Vereniging haar doelstellingen.

- Het bestuur volgt de ruimtelijke ontwikkelingen in het Gooi op de voet en maakt zonodig bezwaar tegen de bestemmingsplannen of stelt alternatieven voor.
- De Vereniging werkt samen met en geeft in daartoe geëigende gevallen financiële steun aan organisaties met een verwant doel in het Gooi.
- Er is een door het bestuur ingestelde Gooise Natuurwacht, welke tot taak heeft ontiersing en misbruik van de Gooise gronden tegen te gaan.
- Minstens twee maal per jaar worden ledenvergaderingen gehouden, waarna een lezing met lichtbeelden of discussie volgt.
- Ieder voorjaar wordt een reeks roeitochten op het Naardermeer georganiseerd, terwijl zowel in voor- als najaar onder leiding van deskundige natuurwachters wandelingen worden gehouden.
- Tezamen met de Stichting 'Tussen Vecht en Eem' geeft de Vereniging een 4x per jaar verschijnend tijdschrift uit.

Historie

De Vereniging werd in 1935 opgericht, oorspronkelijk waar mogelijk, ter ondersteuning van het Gooisch Natuurreservaat. De Vereniging organiseerde in 1959 en in 1980 een Gooicongres, waar de problemen van het Gooi op bestuurlijk en wetenschappelijk niveau aan de orde werden gesteld. Het eerste congres gaf mede de stoot tot het tot stand komen van het Gewest Gooiland, later uitgebreid tot het Gewest Gooi en Vechtstreek. De Vereniging gaf twee fotopockets uit over het Gooi (in 1960 en 1967) en zij verleende financiële steun aan het tot stand komen van de zgn. 'groene kaart' van het Gooi. In 1982 werd onder haar auspiciën het ruim geïllustreerde boek 'Het Gooi bekeken en besproken' uitgegeven.

Ledenadministratie en excursies

J.B. Mastbergen-Vlasveld, Kon. Emmalaan 11, 1405 CJ Bussum, 02159-33895.

Aanmeldingen als lid aan bovenstaand adres. Minimum contributie f 15,- per jaar.

Op het vertoon van het bewijs van lidmaatschap (het rechterstrookje van de accept-girokaart ter betaling van de jaarlijkse contributie) hebben leden vrije toegang tot de volgende landgoederen, onder de voorwaarden die bij de ingang zijn aangegeven:

'Bantam' aan de Fransekampweg te Bussum, 'De Beek', aan de Oud-Blaricummerweg te Naarden, 'Oud Bussem' ingang Oud-Bussummerweg of Bikbergerweg te Huizen, 'Boekesteijn' aan het Noordereind te 's-Graveland en 'Oud Naarden', in- en uitgang bij de boerderij 'Oud Naarden' aan de Oud-Huizerweg te Huizen.

Bestuur

Voorzitter

Mr. J.E. Brikkenaar van Dijk, Nieuwe Hilversumseweg 8, 1406 TE Bussum, 02159-31248

Vice-voorzitter

Drs. M. van Mierop-Kaayk, Sandtmannlaan 1, 1412 GD Naarden, 02159-45501

Secretaris

H. Starink, Sparrenlaan 21, 1213 SM Hilversum, 035-44344

Penningmeester

J.G. Oost Lievense, Groot Hertoginnelaan 36, 1405 EE Bussum, 02159-16313

Leden

Drs. H. van Goudsoever, Jan Hamdorfflaan 18, 1251 NM Laren, 02153-82555

Drs. J. Kwantes, Schuttersweg 20, 1217 PZ Hilversum, 035-15907

H.C. Majoor, Henriëtte Roland Holst, Hof 5, 1251 TA Laren, 02153-15575

W.J.B. Nugteren, Papaverstraat 11, 1402 CV Bussum, 02159-13145

Dr. A.M. Voûte, van Lyndenlaan 8, 3768 MG Soest, 02155-15573

Raad van Advies

Dr. C. Cup, Spoorlaan 30, 1406 ST Bussum

Drs. H.W.E. Dieperink, Jagerspad 9, 1251 ZV Laren, 02153-83615

Mr. M.W. Jolles, Larixlaan 10, 1213 SZ Hilversum, 035-14227

Dr. W.K. Kraak, Wielewaallaan 38, 1403 BZ Bussum, 02159-15725

Ir. H.P. Loggere, Holleweg 9, 1261 BW Blaricum, 02153-87003

Ir. A.D. du Mosch, Eslaan 17, 1404 EE Bussum, 02159-30704

J.M. Soutendijk-Polderman, Melkweg 6, 1261 GV Blaricum, 02153-82395

Gooise Natuurwacht

J. Kamies, secretaris, Geysendorferstraat 30, 1403 VZ Bussum, 02159-15995

Secretariaatsadres

Sparrenlaan 21, 1213 SM Hilversum, 035-44344

N.B. Verzoeken alle post voor de penningmeester of de ledenadministratie en excursies rechtstreeks naar de betreffende adressen te zenden.

KAART

VAN

GOOILAND

NA DE HEIDE VERDEELING VAN 1843.

aanwijzende
de soort van bebouwing en alle verande-
ringen tot op gemeld tijdstip.

Met toestemming van Zijne Excell^{te} den Minister van
Financiën op aanvraag en met medewerking van
A. PERK, Agent van het Domein te Hilversum.

Vervaardigd
door de Landmeester van het Kadaster
A. VAN OOSTERHOUT en N. VELLEMA.

Gegeven door
J. van Veen

A. van Veen